

<i>Feminicidas tapo žiūrovų traukos centru teatruose ir kabaretuose XIX a. Vakarų Europoje</i>	p. 2
<i>Gyvename laikotarpiu, kai psichologijos žodynas tapo šiuolaikinio subjektyvumo lingua franca</i>	p. 4
<i>Renée Good buvo poetė</i>	p. 13

Elegija motinai

Irinai Cygalskajai (1939–2021)

ANNA AUŽIŅA

1.

Mano susirašinėjimas telefonu su seseria daugiausia apie seną paliegusią mamą. Tiek daug vienodų minčių, bendra nekantra dėl pakrikusios atminties, pakitusios sąmonės, įnorių. Tarsi mudvi būtume dvigalvė būtybė, kaip Stumtraukis iš vaikystės knygos, kurią mums rusiškai skaitydavo mama, Baba Liolia ar Liuba. Sesuo – beveik aš, labiausiai aš visam pasauly, galbūt net labiau aš – bent jau atsimena ji daugiau. Neneigiu paklaidos, nesutampančių patirčių, tačiau niekas kitas juk nebežino tų šeimos paslapčių.

O mama tuo metu guli paplūdimy; tai vienintelė diena šią vasarą, kai ji nuėjo iki jūros, pati nuėjo kilometrą, o tada bejėgiškai išsitiesė ant pakloto. Pernai dar galėjo sėdėti, prieš keletą metų – dargi įbristi. Neįtikėtina sulysusi, ir kokios dabar plonos tos rankos, kažkada mane nešiojusios, anuomet jos buvo šiurkščios ir rudos, bet dar tvirtos. Paskutinė mamos galimybė suartinti mane su seseria: ji tapo bendra mūsų priešė, kad mudvi kasvakar aptarinėtume strategiją.

Balti debesys, kibirėliai, smėlio bokštai, viskas atrodo kaip tasyk, švelnus dvelksmas ir įkypa saulė. Liekna pojaunė moteris pasirodė paplūdimy vilkėdama suknutę su drugeliais, įdegusi, stangri. Tą vasarą ji pradėjo mane, o dabar ji nulūžęs stiebelis smėly, bet aš ieškau sesers telefone, ir ekranas vilnija atidžiu švelnumu viena kitai lyg sau. Pliuskenimas, spieginimas, juokas; bendra praeitis, rūpesčiai, bėdos; bendras priešas, bendra meilė.

2.

Aš nenoriu skambinti mamai, nes pokalbis nepavyks,

ji šnekės nesąmonės, sakys, kad buvo čia pat už namų, nors gelbėtojai rado ją net už pusantrą kilometro prie paplūdimio tinklinio;

ji ginčysis, sakys, kad neklauso interneto bankas, arba pasakos apie praeitį, ką jau moku atmintinai, bet nesakys, ką iš tiesų norėčiau išgirsti, nes į tai niekad nekreipė dėmesio;

ji sakys buvusi parduotuvėje „Maxima“, nors jos amžiaus žmonėms dabar ypač patartina izoliuotis; ir tvirtins, kad prieš savaitę ligininės išduota medicininė kaukė visai dar gera;

jai netiks joks patarimas, jokie vaistai; visi atnešti valgiai pasidarys nebeskanūs po pirmųjų kąsnelių;

ji pyks, kad ją kontroliuoju, bet pati mane mokė, kad tai ir yra rūpestis, o aš neturiu laiko vien išklausti, prablaškyti, skirti dėmesio;

nenoriu skambinti, nors reikėtų, kol dar įmanoma, kol ji atsiliepia, nors ir atsakymas erzina,

nes aš nenoriu girdėti, kad viskas savo vaga, nes, po velnių, kas savo vaga? liga? senėjimas? laikas?

O pakalbėjusi eisiu į lauką ir sutrešusias sandėliuko lentas spardysiu. Aš nenoriu jai skambinti, nors vėliau dėl šito gailėsiuos. Aš nenoriu skambinti mamai, nes ji miršta, o aš neturiu komunikacinės patirties tokiais atvejais.

Ana Auzinia (g. 1975) – latvių poetė, dailininkė, literatūrologė, romano „Buveinė: Terezės dienoraštis“ (2021, liet. 2025, vertė A. M.) autorė. Auzinios tėvai – poetas, kritikas Imantas Auzinis ir prozininkė, latvių literatūros vertėja į rusų kalbą Irina Cygalskaja (Auzinia).

Eilėraščių ciklas *Elėgija manai mātei* – iš naujausio, penktojo, rašytojos eilėraščių rinkinio „Kopūstienė“, į kurį sudėti 2019–2024 m. rašyti kūriniai. Čia savitai plėtojamos kai kurios „Buveinės“ temos; atvirumas ir intymumas papildyti konceptualizmo žaidimais.

Ignės Grikevičiūtės nuotrauka

3.

jei sakysiu sudievu, tu mirsi
jei pasiūsiu velniop, tu mirsi
jei neišgirsiu skambučio, tu mirsi
jei atsiliesiu, irgi numirsi

jei prašysi atleisti, tu mirsi
jei neprašysi, irgi numirsi
jei aš prašysiu atleisti, tu mirsi
jeigu nespėsiu, vis tiek mirsi

jei sakysiu, kad myliu, tu mirsi
jei nepasakysiu, tu mirsi
jei stipriai apkabinsiu, tu mirsi
jei neapkabinsiu, vis viena numirsi

4.

mano motina buvo maištininkė
maža mergaitė niūriai žvelgė iš padilbų
Maskvoje, evakuacijoje ir Raunos gatvėje
ji netikėjo Dievo
netikėjo Leninu ir Stalinu
komunizmu ir Latvijos nepriklausomybe
socialdemokratais ir feminizmu
netikėjo gydytojais ir vaistais
nors daktaras Zvirgzdinis
implantavęs dirbtinę aortą
padovanojo jai dar penkiolika metų

mano motina buvo gražuolė ir troško dėmesio
jos kojos buvo lieknos ir aukšti klubai
jaunystės nuotraukose jinai taip šelmiškai šypso
veltui mokyklos direktorė trynė
tamsius jos antakius seilėm suvilgyta nosine
iki septyniadešimties ji neturėjo gerų drabužių
bet dargi didžiudavos, kad vis tiek
neatsigindavo gerbėjų visą gyvenimą
mano tėvu ji patikėjo iškart
ypač plėšiniuose, kai jis slapčia mamą maitino
kaimiškais lašiniiais

mano motina nevilkdavo vestuvių suknelės ir vestuvių nebuvo

nebuvo vestuvinių žiedo
jie susirašė ir namuose pavalgė torto
o į kaimą pas tėtės tėvus
ji pirmąsyk atvažiavo tiktai po metų
su mano seserimi, kuri jau mokėsi šliaužioti
ir Baba Liuba, kuri prižiūrėjo seserį
o vakarais ėjo klausytis lakštingalų
jie važiavo Neretos autobusu ir išlipo Susėjos posūky
ir senelė ten laukė su arkliu
kaip padarysi, taip bus gerai, sakė ji
bet Otas nori sriubos, mokė teta Betija

nežinau, ar mano motina tikėjo Chruščiovo atlydžiu
manau, tada ji buvo gan linksma ir nerūpestinga
tarp manęs ir sesers šešiolikos metų skirtumas
motina kurį laiką tuomet dirbo Latvijos radijuje
užavo su Aina ir Maija Silmale
šitai joms leido, bet į Paryžių neleido
motina miegojo naktimis, kai tėvas rašydavo
ir rūpinosi manimi rytais, kai jis miegodavo
syki, kai tėtė svečiams ir vėl ėmė pasakot apie Ameriką
ji juos paliko, bet ištikimiausieji vis dėlto ir kitąkart

pasirodė
didžiąją dalį gyvenimo ji neturėjo savo darbo kambario
o kai jau turėjo, dažniausiai nebūdavo laiko ten dirbti
ji troško rašyt net tada, kai paprastučio teksto nebesuvokė
vylėsi, kad padės ligininė, sanatorija ar kūrybos namai

paskutiniaisiais mėnesiais ji regėjo dokumentinius filmus
apie savo gyvenimą

o gal veikia, koks jis būtų buvęs
jei Tarybų Latvijos rusų literatų aplinkoje
kas nors būtų bent kiek nutuokęs apie moterų rašymą
galbūt Maskvos literatūros instituto bendrabučio kamputy
kažkas panašaus buvo įmanoma
mano motina netikėjo Jevtušenka ir netikėjo Zieduoniu
netikėjo latviais ir latvėmis
namų šeiminkėmis ir sumuštinukais su sūriu

iš savo funkcinės lovos pakeltu galu
ji stebėjo, kaip už mūsų lango Carnikavoje
statoma „Baltoji gvardija“
kažkur už Lynų gatvės
kur paprastai matyti užžėlęs kanalas
žiemą atrodąs tarsi iš Breigelio paveikslo

kai sumaniau stoti meno mokyklon, nes perdėta mano
savigarba

nepakėlė keturiasdešimt devintosios vidurinės
autoritarinės disciplinos
motina mane triskart per savaitę vežiojo piešti pas Silviją
troleibusu per visą miestą
net tada, kai sesuo, būdama dvidešimt aštuonerių, tapo našle
o motina – antra mama sesers vaikams
bent kuriam laikui

mano motina buvo dvasinga penkiasdešimtmetė
introvertės žvilgsniu ir su ratilais po didžiulėmis akimis
su širdies nepakankamumu
ji plovė senosios Rozentalio mokyklos grindis už mane
tą žiemą, kai aš buvau valytoja
ir suglumo, kai mokymo dalies vedėja Bliūdė
po metų mane atleido iš tų pareigų, taip geidžiamų
devyniasdešimtiniais

neva už prastą darbą

mano motina buvo inteligentiška ponitė
bet kokia atkakli ir užsispyrus!
paprastai ji pasiekdavo savo
kol aš ištėkėjau
o po dvidešimties metų paliaubų ji mirė mano namuose
nors iki paskutinio veržėsi į savus, kur nebebuvo galima
palikti jos vienos

Būti Lovely Rita

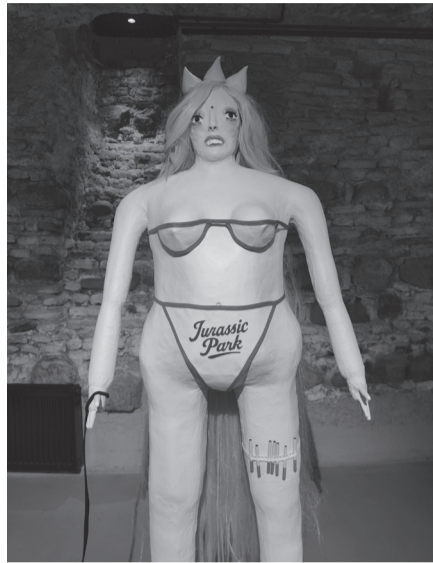
„Diena privalo prasidėti galingu psichiniu stresu, kad paskui nebaugintų jokia realybė“, – sako Lovely Rita Ričardo Gavelio romane „Paskutinioji žemės žmonių karta“ (Vilnius: Vaga, 1995).

Neatsitiktinai rašyti apie grafikės Evelinos Paukštytės personalinę parodą „Slapukai“, sausį vykusią „Godò“ galerijoje Vilniuje, pradėtu nuo jos sukurtos įspūdingos Lovely Ritos skulptūros, kurią pavadinti tokiu vardu įkvėpė minėto Ričardo Gavelio romano personažė. Gavelį taip pavadinti savo romane veikiančią avatarę savo ruožtu įkvėpė bitlų daina „Lovely Rita“, o šią sukūręs Paulas McCartney Ritos prototipę sutiko realybėje – vienoje iš automobilių aikštelių, kur šioji ėjo gana dviprasmiškai skambančias „skaitiklio tarnaitės“ (angl. *meter maid*) pareigas.

Beje, Lovely Rita man savaip „atrakino“ visą Evelinos Paukštytės parodą, savo masyvia figūra nuvesdama į vieną įdomiausių, bet mažiau nei kiti garsieji Ričardo Gavelio romanai (kaip „Vilniaus pokeris“, „Vilniaus džiazas“ ar „Jaunojo žmogaus memuarai“) nagrinėtų kūrinių – romaną „Paskutinioji žemės žmonių karta“.

Nepaisydama bendravardės iš romano, galingoji Evelinos Paukštytės Lovely Rita jau gyvena savo gyvenimą. Sukurta specialiai 2025-ųjų „ArtVilniui“, tik gimusi, iš karto tapo garsi – dar meno mugėje visi norėjo prisiliesti jei ne prie jos stačių krūtų (prie jų – irgi), tai bent palaikyti rankutę, paglostyti ilgus platininius plaukus ar bikinio kraštelį. Bet nereikėtų apsigauti dėl seksualizuotos Ritos išorės. Galbūt Rita yra avataras (hinduizme avataras yra dieviškoji būtybė, siūsta pakeisti pasaulio tvarkos), o gal artimesnė fantastiniam kiborgui? Juk ne veltui jos ūgis siekia du metrus, pečiai platus, o torsas – tvirtas kaip kario. Galbūt Evelinos Paukštytės Lovely Ritos prototipė – ir dvimetinė moteris be galvos, pasak Vilniaus istorijų, archeologų atkasta šalia Ramintojos bažnyčios plytėjusiose kapinaitėse (Evelina ją kruopščiai išpiešia „Šermuonėlio šuolyje“ (2025), kitas aštuonias kaukoles suverdama ant šalia įsmeigto strypo). O galbūt Lovely Rita – pačios kūrinių autorės *alter ego*.

Taip, ir aš norėčiau būti Lovely Rita, kurios bikinis yra iš paveikslų drobės, pozuoja ji vedina gepardu (gepardas – irgi nuolat Evelinos Paukštytės paveiksluose atsikartojantis motyvas) ir jai nusi...ikt, ką apie ją mano kiti.

Evelina Paukštytė. Lovely Rita. 2025.
Teksto autorės nuotrauka

Mūsų baugščioje, „o ką žmonės pasakys“ kompleksais persisunkusioje visuomenėje Lovely Rita yra triksterinis dėmuo, kuris, šiuolaikiniu slengu apibūdinant, yra pats tikriausias *brat*: Lovely Rita jau turi paskyrą instagrame, keliauja po pasaulį, nuolat traukia violetinės spalvos cigaretes (violetinę vėlgį siečiau su Gavelio romanu, kuriame laisvė yra violetinės spalvos), keičia bikinis, dalyvauja kviestiniuose vakarėliuose, o aplinkinių nuomonė jai – absoliučiai nė motais.

Beje, Evelinos Paukštytės kūryboje ir be Ritos gausu triksterių – tai ir fekalija (o gal bananas šokolade), ir gaveliškoji visatos subinė, įgyjanti meteorito, kurių lietus prieš šimtą metų krito grafikės gimtajame Žemaitkiemyje, formą, ir gamtoje rastas akmeninis falas, ir Michaelui Jacksonui skirtas tortas, ir šalia Ramintojos bažnyčios skriejantis šermuonėlis. Nors visiems šiems simboliams Evelina turi savo paaiškinimą, įdomu juos pačiam interpretuoti, šitaip atrandant dar kitas menininkės kuriamo pasaulio projekcijas. Juk paveiksluose – ir paradoksaliaus pranašystės: dar 2023 metais pavaizduotas bestuburis pripučiamas žmogelis, tik visai neseniai Lietuvoje įgijęs aukščiausio vadovo veidą, ir skrendantys balio-

nėliai (balionėliai Lietuvoje jau niekada nebebus „tik“ balionėliai).

Prisistatydama grafikė Evelina Paukštytė pabrėžia – paveikslus piešianti, ne tapanti. Vis dėlto apsilankius parodoje man kilo dar viena asociacija – rašomų paveikslų, nes kiekviename jų užkoduotas naratyvas, mažas pasakojimas, jei norite – novelė, skrupulingai išpiešta vaizdiniais. Į tinklę sugauta simbolių seka yra tiek atsitiktinė, kiek bet kuriame rašomame literatūriname tekste yra apgalvojimo ir atsitiktinumo. Taip viename iš Vilnių vaizduojančių piešinių netoli moters milžinės be galvos ir atsitiktinai, ir neatsitiktinai atsiranda Čiurlionio figūra.

Evelinos kūriniams būdingas maištas, kurį pasitelkus mėginama nulaužti sistema – savotišką panoptikumą, kuriame menininkas stebimas iš viršaus, kaip vienas iš pavaldžių tos sistemos dėmenų. Nors parodą, jei nori, gali „skaityti“ per Gavelio kūrybos prizmę, Evelinos piešiniai sudaro ne mažiau savitą ir „paukštytiškai“ kitoniską kūrybinę visumą.

Talentingos grafikės parodos kertines ašis neteisinga būtų susmeigti tik į grotesko tortą ar šokoladinį bananą, kuris toks panašus į fekaliją. O ir parodos pavadinimą inspiravusiais „slapukais“ (angl. *cookies*) parodos idėja toli gražu neapsiriboja. Evelinos Paukštytės piešiniuose slypi gilus antropologinis pjūvis, pilnas filosofinių ir literatūrinių intertekstų, o mūsų priimami ar atmetami kompiuteriniai „slapukai“ – tik viena iš daugumos parodos linijų.

Menininkės kūriniuose ryški eskapizmo nuojauta, pabėgimas į paralelinį pasaulį, kuriame Vilnius – ir gaveliška visatos subinė, ir personažų knibždantis kompiuterinis žaidimas, galintis statiškai „pakibti“, o galų gale – būti visiškai išjungtas. Ir tada teliks viena begalinė tamsi erdmė, kurioje lyja meteoritais.

Evelinos „rašomi“ paveikslai – tai užkoduoti pasakojimai mums visiems. Juose – maišto, fatalizmo ir mirties motyvai. O išgyventas liūdesys virsta į žaismą, erosą, neprarasdamas visa apimančios dieviškosios paslapties.

– EGLĖ FRANK –

Karmen, arba Feminicidio naratyvas Vakarų kultūroje

Ar Georges'o Bizet opera „Karmen“ būtų sulaukusi pasaulinės šlovės, jeigu pagrindinė veikėja pabaigoje nemirtų? 2018 m. Florencijos *Maggio Musicale* teatre pristatyta operos „Karmen“ interpretacija, kurioje pagrindinė veikėja ne tik nemiršta, bet ir gindamasi nužudo Don Chosė. G. Bizet operą naujai interpretavo italų režisierius Leo Muscato, *MeToo* judėjimo kontekste teigdamas, kad „negalime ploti, kai scenoje nužudoma moteris“. Florencijos teatro atstovai savo ruožtu sakė, kad teatras yra vieta, kur gimsta diskusijos, o ne atmintį saugantis muziejus. Opera „Karmen“ parašyta prieš 150 metų kultūriname kontekste, kuris skiriasi nuo šiandienos. Visuomenė keičiasi, todėl keičiasi ir operos baigtis. Taigi kyla klausimas, kaip giliai yra įsišaknijęs kultūrinis naratyvas, kurio centre atsideria moters mirtis.

Prancūzų istorikas ir rašytojas Ivanas Jablonka 2025 m. pasirodžiusioje knygoje „Feminicidio kultūra“ (*La Culture du féminicide*) analizuoja moterų žudymą dėl jų lyties Vakarų kultūros istorijoje. Autorius feminicidą pateikia ne kaip pavienius nusikaltimus, bet kaip sistemingą praktiką vaizdiniuose, kur smurtas prieš moteris traktuojamas kaip norma. Istorikas atskleidžia atsikartojantį tą patį feminicidio scenarijų tiek Biblijoje, tiek Holivudo filmuose: seksualinis smurtas, moters kūno žalojimas ir galiausiai jos nužudymas, dažnai tampantis kūrinių kulminacija.

Jeigu toks siužeto motyvas Holivudo filmuose nestebina, ar dažnai nustembame matydami prieš moterį smurtaujančią vyrą? Praėjusių metų gruodį buvo nužudytos dvi merginos Kaune, o kalėdiniu laikotarpiu moteris mirtinai sumušta Vilniuje. Beje, spauda rašė, kad smurtautojas, moters sugyventinis, galėjo taip pasielgti dėl pavydo protrūkio. Lyg nužudyti moterį dėl pavydo būtų pateisinamas veiksmas.

Pasikartojantis naratyvas, kuriame auka nubaudžiama už *netinkamą* elgesį, konstruojamas nuo senovės graikų laikų. Graikų mitologijoje tokių pavyzdžių gausu: vienas jų – Medūza, kurios žvilgsnis galėjo paversti akmeniu. Tačiau prieš tapdama pabaisa Medūza buvo graži mergina, tarnavusi deivės Atėnės šventykloje. Kaip dažnai nutinka graikų mitologijoje, mergina krito į akį jūrų dievui Poseidonui, ir šis ją išprievartavo minėtoje šventykloje. Poseidas konkuravo su Atėne ir pyko už tai, kad ji tapo

Atėnų miesto globėja. Tad, pasitaikius progai, nusprendė išniekinti deivės šventyklą, ten išprievartaudamas vieną iš patarnaujančių merginų – Medūzą. Senovės graikai šventyklose laikėsi griežtų elgesio taisyklių, todėl prievartos panaudojimas buvo šventos vietos išniekinimas. Tačiau už išprievartavimą buvo nubausta mergina, o ne tas, kuris įvykdė nusikaltimą: supykusi Atėnė merginą pavertė pabaisa, įpindama į plaukus gyvates, o kad daugiau niekas nenorėtų į ją žiūrėti – Medūzos žvilgsnis tapo žudantis. Galiausiai herojus Persėjas, dievų padedamas, nužudė Medūzą, išlaisvindamas pasaulį nuo pavojingos pabaisos. Šiame mite Medūzos pavertimas pabaisa tarsi leidžia perkelti kaltę nuo smurtautojo aukai ir jos mirtį paversti ne tik pateisinama, bet ir herojiška, nes, tapusi pabaisa – pavojumi visuomenei, – ji esą nusipelnė mirties. Šis mitas taip pat iliustruoja istoriko I. Jablonkos jau minėtą feminicidio schemą – seksualinis smurtas, kūno žalojimas ir galiausiai merginos, šiuo atveju paverstos pabaisa, nužudymas.

Medūzos nužudymas įkvėpė ne vieną menininką. Italas Benvenuto Cellini sukūrė bronzinę skulptūrą, vaizduojančią Persėją, rankoje laikantį Medūzos galvą, o jos kūną pamynusį po kojomis (1545–1554). Praėjus beveik penkiesiems šimtams metų, argentiniečių menininkas Luciano Garbati pateikė kiek kitokią mito interpretaciją skulptūroje „Medūza, laikanti Persėjo galvą“ (2008). Prasidėjus *MeToo* judėjimui, ši skulptūra įgijo simbolinę reikšmę seksualinės prievartos aukoms ir tapo jų triumfo simboliu. Nors Medūza vienu iš feminizmo simbolių yra tapusi anksčiau – tai lėmė prancūzų rašytojos Héléne Cixous esė „Medūzos juokas ir kitos ironijos“ (*Le Rire de la Méduse et autres ironies*, 1975), kuri laikoma vienu svarbiausių antrosios feminizmo bangos tekstų. Šiame tekste Medūzos metafora naudojama kalbant apie moters kūno ir balso išlaisvinimą iš patriarchalinės sistemos.

Ne tik Medūza, bet ir kitos žudomos, prievartaujamos moterys atsideria menininkų dėmesio centre. Užtenka pažvelgti į Renesanso ar vėlesnių laikotarpių dailininkų darbus, kuriuose prievarta ir smurtas dažni motyvai. Puikus to pavyzdys – Sandro Botticelli paveikslų serija „Nastadžo delji Onesčio istorija“ (1483) pagal vieną iš

Giovanni Boccaccio „Dekameron“ novelių. Nastadžas, kankinamas nelaimingos meilės, Ravenos miške išvysta baisų reginį. Paveiksluose matome atsikartojančią sceną, kurioje riteris miške nužudo savo mylimąją, o jos kūną sumaitina šunims. Viename iš paveikslų vaizduojama Nastadžo miške surengta puota ir tą patį pasikartojantį reginį stebintys jo svečiai: mat vyras siekia įtikinti savo mylimąją, kad ją taip pat gali ištikti tragiškas likimas kaip ir riterio mylimąją. Moteris, manydama, kad taip išvengs panašaus likimo, priima Nastadžo meilės prisipažinimą ir jį susituokia. Įdomu, kad ši paveikslų serija buvo specialiai užsakyta vestuvių progai. Iškalbingas siužetas, ar ne?

Feminicidas tapo žiūrovų traukos centru teatruose ir kabaretuose XIX a. Vakarų Europoje. Tokiuose spektakliuose veiksmas dažnai vykdavo viešnamiuose, kur laisvo elgesio moters nužudymas virsdavo pjesės kulminacija. Tačiau nuo teatro spektaklių nedaug kuo skyrėsi realus gyvenimas, kur matome serijinius moterų nužudymus: vienas žymesnių to meto nusikaltėlių Džekas Skerdikas 1888 m. Londone nužudė mažiausiai 5 moteris, prancūzas Josephas Philippe'as 1860 m. Paryžiuje pasmaugė 10 prostitučių. Sąrašą būtų galima tęsti, tačiau įdomiausia tai, kad to meto policija aukas traktavo kaip nusidėjėles, jos buvo demonizuojamos dėl netinkamo gyvenimo būdo, todėl kaltintos dėl savo mirties. Tokį požiūrį galima rasti to meto policijos protokoluose, spaudoje, dainose ar paties Džeko Skerdiko rašytuose provokuojančiuose laiškuose.

XIX a. Vakarų Europoje iškankintas ir sumaitotas moters kūnas traukė smalsuolius: morgai buvo vieša atvira erdvė, kur norintys patekti ir apžiūrėti kūnus stovėdavo eilėse. Žinoma, tam yra ir praktiškas paaiškinimas – mirusiųjų kūnai eksponuoti už stiklo, kad būtų atpažinti, tačiau daugelis ten ateinančių smalsuolių ieškodavo stiprių emocijų. Pavyzdžiui, 1876 m. Paryžiuje nužudytos moters kūnas, padalintas į dvi dalis ir sužvejotas Senoje, pritraukė šimtus norinčių pamatyti sumaitotą moterį. Galiausiai 1907 m. Paryžiaus morgas buvo užvertas publikai dėl viešojoje erdvėje kilusios kritikos. Vis dėlto sužaloto kūno eksponavimo praktika įsitvirtino, o visuomenė noriai ieškojo panašių reginių teatre ar kine, kur feminicidas kaustė žiūrovų dėmesį. ►

Apie atsimetimą nuo LDK tapatybės ir litvinizmą

Šių metų sausio pradžioje Baltarusijos opozicijos lyderės Svatlanos Cichanouskajos biuras išplatino žinią, kad persikelia iš Lietuvos į Lenkiją. Tiesa, žinia sklاندė jau pėnai, netrukus po sprendimo S. Cichanouskajos biurui sumažinti apsaugos lygį motyvuojant ūkiškumu, veikiausiai atliepian ir į nemažos dalies lietuvių neigiamą požiūrį į šią instituciją. Taip baigiasi aktyvaus Lietuvos vaidmens teikiant prieglobstį demokratinėms Baltarusijos jėgoms laikotarpis ir galios netenka XIX a. sukilimų šūkis „Už mūsų ir jūsų laisvę“. Taip dar labiau nutolstame nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) įpėdinystės, kurią bandant ginti pastaraisiais metais tiek iečių sulaužyta.

Mano pozicija gal ir nepopuliari, atsižvelgiant į anti-baltarusišką nuotaiką, įsigalėjusią po 2022 m. nemaža dalimi dėl to, kad valdantis Baltarusijos režimas padėjo Rusijai užpulti Ukrainą. Vis dėlto tikiuosi, kad ir manančius kitaip, ypač tuos, kurie fiziškai ar moraliai kartu su baltarusiais 2020 m. stovėjo laisvės kelyje, linkėdami kaimynams išsivaduoti ir sugrįžti į Europą, bei turinčius kantrybės skaityti paskatinsiu susimąstyti. O tikrai yra dėl ko: ar vis dar esame pajėgūs įkontekstinti LDK idėjas kurdami modernią tautinę valstybę, ar vis dar pajėgiame jau ne ginklu, bet visuomenės atsparumu ir sutelktumu atremti „ordas iš Rytų“?

LDK paveldas.

Patys nenorime ir kitiems neduosime?

Bene didžiausiu, nors anaipol ne racionaliausiu, pleištu lietuvių ir baltarusių tarpusavio santykiuose yra tapęs litvinizmas, romantinis pseudoistorinis naratyvas, kad tikrieji LDK kūrėjai, tad ir paveldėtojai – baltarusiai. Radikalesni litvinistai neigia baltišką pirmųjų LDK didžiųjų kunigaikščių kilmę ir kvestionuoja rytinių Lietuvos ir vakariausių Baltarusijos žemių baltiškumą, keldami pagrįstą susierzinimą ne tik lietuviams, bet ir visiems tiems, kurie yra nuosekliai išstudijavę LDK istoriją. Būtent S. Cichanouskajos biuras oponentų Lietuvoje pastaraisiais metais buvo kaltinamas litvinistinių nuotaikų tarp baltarusių diasporos ignoravimu, nors pati S. Cichanouskaja sutiko litvinizmą pasmerkti. Visuomenės nenuramino ir tai, kad litvinizmas, ką ir kalbėti apie jo kraštutinę, visiškai marginalią formą, kai reiškiama pretenzija į sostinę arba siūloma savintis Lietuvos vardą. Valstybės saugumo departamento atskaitoje į didžiausių grėsmių sąrašą nepateko, kitaip nei Aliaksandro Lukašenkos režimas Baltarusijoje. Atrodo, kad litvinizmo šmėkla taip įaudrino mūsų vaizduotę, jog nepastebėjome, kaip su propaganda patys pradėjome kovoti propaganda – ar tai būtų ksenofobiniai graficiai, prieš Baltarusijos tautinius simbolius kovojantys litvinizmo priešininkais save įvardijantys aktyvistai, ar net prieš baltarusius Lietuvoje piketą organizuojantys Seimo nariai, kurių įžūliausi siūlė atkurti santykius su A. Lukašenka dėl trąšų verslo. Klausimą, ar išvis įmanoma vienai tautai pavogti kitos istorinę tapatybę, palieku atvirą. Galbūt ir įmanoma, jei kita jos atsisako, išsižada. O ar ne mes pirmi pradėdami jos išsižadėti?

Didelės dalies lietuvių noras pasiduoti Vakarų politikos ir žiniasklaidos eterį užurpavusiems provincialumui ir populizmui, vengti sunkių klausimų ir atsiduoti etnocentrizmo pagundai rodo, kad visų pirma mes tokiu būdu patys atmetame savo ryšį su LDK. Lietuva tiek tarpukariu, tiek po 1990 m. iš trijų Baltijos šalių išsiskyrė ambicijomis atsidurti tarp vidurinė valstybių (*middle power*), remdamasi tvirta istorine LDK atmintimi. Ambicijas liudijo proaktyvi Lietuvos pozicija teikiant prieglobstį politiniams pabėgėliams iš sunaikintos Čėčėnijos (Iėke-

rijos) Respublikos, demokratinei rusų opozicijai (taip pat įsileidžiant demokratinį Rusijos jėgų forumus į Vilnių), politiniams baltarusių pabėgėliams, priimant ištremtą Europos humanitarinį universitetą, remiant demokratinį procesus Ukrainoje ir Sakartvele, nebijant rodyti prielankumo Tibetui, aktyviai dalyvaujant Demokratijų bendrijos veikloje ir t. t., laimei, tarytum užsimirštant, kad seniai nebesame milžiniška Centrinės Europos valstybė.

Žinoma, poimperinės ambicijos gali turėti ir tamsių gaivalų. Tarpukariu tai buvo išaugę į aroganciją, o vienu metu – net į imperialistinius impulsus, labai pakenkusius santykiams su kitomis imperinį jungą nusimetusiomis valstybėmis, ypač su Latvija, į kurią Lietuvos valdžios atstovai žiūrėjo iš aukšto kaip į mažiau vertą valstybę, mat ši iki tol niekad neturėjusi valstybingumo. Remdamasis būtent LDK laikais, kai Latgala priklausė Abiejų Tautų Respublikai, užsienio reikalų ministras Augustinas Voldemaras vos nesukėlė karinio konflikto reikalaudamas Lietuvai atiduoti Daugpilį ir kitas katalikiškas Latvijos žemes. Kita vertus, nors Lietuva tapo tautine katalikiška valstybe, taigi priešinga įvairiautei ir daugiakonfesei LDK, ir atmetė (nieko smerktino) Józefo Piłsudskio kvietimą atkurti naująją Abiejų Tautų Respubliką per Tarpjūrio (*Międzymorze*) idėją, tuometė valdžia suprato, kaip svarbu remti nelaimėje atsidūrusias baltarusių ir ukrainiečių tautas, tarytum taip įprasmindama ir tęsdama šimtmečius mus siejusią istoriją. Kaune 1919–1923 m. veikė bolševikų užimtos Baltarusijos Liaudies Respublikos būstinė, Ukrainos sukilėlių armijos atstovybė. Dėmesio verta detalė – 1920 m. lapkričio 11 (ar 12) d., iškart po Lucjano Żeligowskio operacijos prieš Lietuvą, Baltarusijos egzilio ir Lietuvos vyriausybės atstovai pasirašė susitarimą, kuriuo įsipareigojo bendradarbiauti vaduojant Lenkijos okupuotas Lietuvos ir Baltarusijos žemes. Kadangi abi valstybės siekė Vilniaus, kurį jau buvo užėmusi gerokai galingesnė Lenkija, net ir ką tik susikūrusios Sovietų Sąjungos diplomatams nebuvo sudėtinga sukiršinti lietuvius su baltarusiais. Banalus *dėjà vu*...

Prieglobstį Lietuvoje tuomet rado ir ne vienas politinis emigrantas iš Sovietų Sąjungos, tarp kurių milžinišką indėlį į kultūrinį gyvenimą įnešę filosofai Levas Karsavinas ir Vosylius Sezemanas (gimęs anuomet Rusijos imperijai priklausiusioje Suomijoje), menininkas Mstislavas Dobužinskis ir kiti. Taip pat net po 1926 m. perversmo LDK menantis įvairiakultūriškumas naujos valdžios buvo toleruojamas, tautinių bendrijų mokyklų tinklas išliko tankus, tik lenkų mokyklos kartkartėmis buvo uždarnos, taip atkartojant tuometės Lenkijos politiką anapus Lietuvos atsidūrusių lietuvių atžvilgiu.

Truputį apgailėtinai skamba priekaištas, kad S. Cichanouskajai sunkiai sekėsi išmokyti lietuviškai. Nors galima suprasti neigiamą nusistatymą prieš rusų kalbą, kuri dar visai neseniai Lietuvoje buvo primesta kolonizatorių, o dabar dėl išaugusios imigracijos vėl sugrįžo į gatves ir neišvengiamai siejasi su „rusiškuoju pasauliu“ ir Putino doktrina ginti rusakalbius, lojalumą mūsų šaliai redukuoti iki valstybinės kalbos mokėjimo tokiomis aplinkybėmis atrodo provincialu. Šiaip ar taip, S. Cichanouskaja yra Baltarusijos opozicijos lyderė, ši titulą įgijusi mesdama iššūkį Baltarusijos prezidento rinkimuose 2020 m., nors oficialiai ir pralaimėjusi diktatoriui.

Jei esame nuoseklūs, A. Lukašenkos negalime pradėti laikyti legitimu Baltarusijos prezidentu, o tai reiškia, kad S. Cichanouskaja yra legitimai įgaliojami baltarusių tautos atstovė. Ar ji mums idealiai palanki – čia jau atskiras klausimas, į kurį nevienodai atsakytų ir baltarusiai. Taip, chaosą sukėlė ir Siargejus Cichanouskis daugybe savo keistų pareiškimų ir abejotina komunikacija, ne kartą trikdžiusia ir žmonos veiklą. Bet kaimynų nepasirenkame. Beveik universalu, kad su kaimynais santykiai retai būna puikūs, nes vargiai įmanoma gyventi greta ir nebūti patyrus tiek šilto, tiek šalto. Vis dėlto S. Cichanouskajos biuras – geriausia alternatyva mums. Komiškai skamba hipotetiniai pasvarstymai, kad rastume geresnių kandidatų, kurie ne tik, kaip ir S. Cichanouskajos biuras, remtų Ukrainą, siektų demokratiškos ir europietiškos Baltarusijos, smerktų istorijos iškraipymą (litvinizmą), bet ir gerai kalbėtų lietuviškai, būtų dėkingesni (ir šis priekaištas turbūt nėra be pagrindo, tačiau ar taip nesusipanašėjame su vensais?). Galbūt čia galime įžvelgti poimperinį LDK sentimentą?

Visai priešingas LDK dvasiai, kur lietuviu buvo laikomas ginantis laisvę ir besivadovaujantis Lietuvos Statutais, yra į Lietuvą atslenkantis ksenofobinis nacionalizmas, kai trukdo Lietuvos gatvėse skambančios kitos kalbos (nebent būtų anglų arba lietuvių kalba su rusiškais keiksmažodžiais ar įterpiniais), kai norima autoritarinio istorinės tiesos traktavimo, nors ir nesąmoningai, panašiu principu kaip Rusijoje. Ir siekiama kuo uždrausnės visuomenės. Būtent tai yra atsimetimas nuo LDK tapatybės. Šiuo atveju daugiau teisių į istorinį LDK paveldą man atrodo turintys laisvę žodžiais ir darbais mylintys baltarusiai – tie, kurie 2020 m. išėjo į gatves nepaisydami žiaurių represijų, tie, kurie Vilniaus senamiestį užtvindė tautine

simbolika, kai buvo perlaidojami 1863 m. sukilėliai, tie, kurie reguliariai susirenka į protestus palaikydami Ukrainą Vilniuje, Niujorke, Tokijuje ir kituose miestuose, ką ir kalbėti apie stojančius ginti Ukrainą ginklu. Jei nebesugebame įsipareigoti LDK idėjos tęstinumui, galbūt net neverta savęs kildinti iš LDK?

Iš vyresniojo brolio į...

Anksčiau proeuropietiškausi nusiteikę baltarusiai neretai mus vadino vyresniu broliu dėl mūsų sėkmingo valstybės vystymosi, nuoseklios euroatlantinės užsienio politikos krypties, palankaus požiūrio ir moralinės bei finansinės paramos net tuomet, kai ne tik gyventojų skaičiumi, bet ir ekonomika (BVP) buvome mažesni.

Ir tai nėra priekaištas vien dabartinei Lietuvos vadovybei, kuriai demokratinės kaimynės Rytuose perspektyva neatrodo prioritetinga. Nenuoseklumas Baltarusijos klausimu akis dar labiau badė prieš šešiolika metų, kai naviu mėginant gerinti santykius į Vilnių buvo pasikviestas diktatorius A. Lukašenka. Bene juodžiausias dvišalių santykių epizodas, kai 2011 m., centro dešinės Vyriausybės valdymo metais, dėl neapdairumo ar taip pat kitų motyvų žymus baltarusių žmogaus teisių gynėjas Alesis Beliakis, būsimasis Nobelio taikos premijos laureatas, buvo atiduotas į Baltarusijos KGB rankas, Lietuvos tarnyboms pasidalinus informacija apie jį su Baltarusijos kolegomis.

Kaip netapti vieno klausimo valstybe?

Ar nepavirsime vieno klausimo valstybe, visų pirma parodys dvi dilemos, daug sudėtingesnės nei santykių su Baltarusijos pilietine visuomene klausimas. Tai – Trumpo (dėl konfrontacijos su Europa) ir Si (dėl santykių su Taivanu) dilemos. Ar išdrįsime ir kiek toli išdrįsime eiti gindami savo vertybes, išlikdami Taivano rėmėjais, spaudžiant Kinijai; ar atsilauksime, jei netrukus rasis vis daugiau ES valstybių narių, klaidingai manysiančių, kad Kinijos prezidentas Si Dzingingas yra mažesnė blogybė nei JAV prezidentas Donaldas Trumpas, ir ar drįsime paremti pastarojo terorizuojamą Daniją? Primenu, kad Danija buvo viena nuosekliausių mūsų rėmėjų, Lietuvai pereinant iš planinės ekonomikos ir sovietinio diktato į rinkos ekonomiką ir demokratiją; tai antra nepriklausoma valstybė, pripažinusi mūsų nepriklausomybę beveik iškart po to, kai tai padarė Islandija. Rebusas, gerokai keblesnis ir rizikingesnis už baltarusiškąjį, suteikiantis mums antrą šansą išsiplauti suteptą reputacinį mundurą ir atgauti vertybėmis besivadovaujančios valstybės vardą. Kas svarbiau – didžiausios Lietuvos sąjungininkės JAV valdžios, grobiančios vienus diktatorius, o kitiems tiesiančios raudoną kilimą, prielankumas ar bent simbolinis, diplomatinis Danijos ir Grenlandijos parėmimas? Juk juodžiausio scenarijaus atveju Danija, kaip ir kitos Šiaurės šalys, bus arčiau mūsų ir, tikėtina, nepaliks vieny, nes Lietuvos užpuolimo atveju kultū akivaizdi grėsmė ir kiekvienai iš jų. Deja, sunku įsivaizduoti mus vienintelės nesunkiai galinčios apginti JAV paramą, net ir diplomatinę, ypač matant, kaip ši elgiasi su daugiausiai JAV pasiaukojusiomis sąjungininkėmis Danija ir Kanada (net 44 danų kariai padėjo galvas Afganistane po 2001 m.); valdžioje esant dabartinei administracijai – nebent tik tiek, kol jiems būtume naudingi pirkdami ginklus. O drąsiai parodydami poziciją kaip tik būtume įvertinti demokratiškai nusiteikusių JAV respublikonų ir demokratų bei reikšmingos amerikiečių pilietinės visuomenės dalies, tų, kurie ne mažiau už mus ir danus bei grenlandus baisesi trampizmo ciniškumu; jei kaip ir Jungtinė Karalystė būtų pasiuntę vieną karį į Grenlandiją, kaip nepalankiamos Lietuvos pozicijos pasiuntinį. Gal būtume vertybinės politikos pavyzdys gerokai didesnėms šalims, vis dėlto neišdrįsusioms labai aiškiai stovėti teisiųjų pusėje.

Žinau, rasis daug balsų, šnabždančių, kad tokiais geopolitiškai neramiais laikais Lietuva turėtų pamiršti ir vertybinę politiką, ir santykius su kaimynais ir užsienio politikoje koncentruotis tik į savo pačios ir Ukrainos išlikimo klausimą, tapdama vieno klausimo užsienio politikoje valstybe. Tokio požiūrio smerkti negaliu, nors jam ir nepritariu, išskyrus punktą dėl Ukrainos. Klaidinga manyti, kad dėl to kiti klausimai nebentenką prasmės, ypač kai beveik visi jie yra susiję su tuo, ar Lietuva išliks demokratinė ir suvereni. Norėčiau tikėti, kad praeties klaidų nekartosime, kad persirgę populizmu, kurio vidaus politikoje dabar ypač daug, pasveiksime bei tapsime stipresni ir atsparesni. Kad išdidžiai nešime LDK vėliavą, nes mažesniųjų valstybių stiprybę lemia ne gyventojų skaičius, BVP ar kariuomenės dydis, o vertybinė politika ir gebėjimas kovoti ne tik už savo pačių, bet ir už bičiulių interesus.

Atsisakymas apibrėžti kančią: Kierkegaard'as, Kafka ir „isteriška visuomenė“

Gyvename laikotarpiu, kai psichologijos žodynas tapo šiuolaikinio subjektyvumo *lingua franca*. Kančia šiandien prabyla populiariosios psichologijos ženklu – „trauma“, „gaslaistingas“, „narcisizmas“, „atsparumas“, „toksiški santykiai“. Kadaiše šios sąvokos buvo susietos su klinikišku autoritetu, tačiau dabar jos cirkuliuoja laisvai, atsiskyrusios nuo ankstesnių institucinių atramų. Tai, kas anksčiau buvo „klinikos kalba“, tapo kasdienybės kalba. Tačiau ryškiausias šio virsmo aspektas nėra tas, kad mūsų kultūra ar visuomenė tapo labiau psichologizuota, terapinė ar savirefleksyvi, bet kad visuomenė pradeda užimti eksperto diskursinę poziciją. Individas nebelaukia, kol bus įvardytas kito, – jis įvardija save pats. Jis kalba ne kaip pacientas, o tam tikra prasme kaip savo paties psichinės architektūros diagnostikas. Jo kančia pateikiama jau iš anksto klasifikuota.

Troškimas turėti diskursinį autoritetą turi savo genealogiją. Kaip knygoje „Beprotybė ir neprotingumas“ (1961) teigia Michelis Foucault, psichiatrijos atsiradimas rėmėsi episteminiu režimu, kuriame psichiatras įgijo galią klasifikuoti, aprašyti ir pasakoti beprotybės tiesą. Psichiatrijė atvejo analizėje gyva patirtis buvo paversta diskursiniu objektu. Subjektas nekalbėjo – apie jį buvo kalbama, rašoma, jo patirtis buvo organizuojama. Psichoanalizė, net ir radikaliai kritikuodama šį normatyvinį ir klasifikuojantį žvilgsnį, tam tikra prasme paveldėjo klasifikacinį impulsą: isterija, obsesyvumas, neurozė, perversija. Šias kategorijas Jacques'as Lacanas vėliau traktavo su tam tikra ištikimybė ir ironija: ištikimai – atskleidžiamai subjekto santykio su geismu struktūrinei logikai, ironiškai – istoriniam balastui ir pagundai šias klasifikacijas internalizuoti kaip objektyvias kliniškes diagnozes, o ne teorines pozicijas.

Tačiau čia būtina išlaikyti esminį skirtumą. Sigmundui Freudui šios psichoanalitinės kategorijos nebuvo patologijos, kurias reikia „pataisyti“ ar „išgydyti“; jos buvo teorinės struktūros, paradigminiai atvejai, peržengiantys aprašomo individo ribas, leidžiantys suprasti psichinio gyvenimo esybę. Jos žymi santykio su geismu, su Kitu ir su simbolizacijos neįmanomybe būdus – tai ne diagnostinės dėžutės, o konceptualinės prizmės. Šiuo požiūriu psichoanalizė, kitaip nei psichiatrija, mąsto per atvejus, o ne siekia normalizuoti ar koreguoti tariamai „netinkamą“ elgesį ar simptomus. Isterikas, pavyzdžiui, nėra paciento tipas siaurąja prasme, bet socialinė ir diskursinė pozicija: tas, kuris ieško Kito žinojimo, kuris atkakliai teiraujasi: „Kas aš esu tau?“ Isteriška visuomenė – tai tokia visuomenė, kurioje ši pozicija tampa plačiai paplitusi ir embleminė, kurioje struktūriniai reikalavimai aidai taip: „Pasakykite, kas mes esame“, „Pasakykite, ko turėtume geisti“, „Pasakykite, ko jūs iš mūsų norite.“

Šiandien regime šio reikalavimo transformaciją. Užuoat kreipęsis į Kitą dėl atsakymų, šiuolaikinis subjektas atsi- gręžia į patį psichologinį diskursą, siekdamas užimti ži-

nančiojo vietą. Isteriškas egzistencinis klausimas „Kas aš esu tau?“ išverčiamas į terapinę savidiagnostikos kalbą: „Apibrėžkite mano kančią.“ Reikalavimas išlieka, tačiau pasikeičia jo adresatas. Jis yra nukreiptas ne į didįjį Kitą – tradiciją, ekspertą ar autoritetinę instituciją, – bet į plūduriuojantį psichologinių signifikantų leksikoną, kuris žada tikrumą ten, kur jo negali būti.

Šiame taške „psichikos sveikata“ tampa ryškiausiai tuščio signifikanto pavyzdžiu: terminu, kuris cirkuliuoja su nepaprastu autoritetu ir moraliniu svoriu, tačiau kurio reikšmė išskydusi, nestabili ir neapibrėžta. Paviršiuje ši sąvoka atrodo savaime suprantama: akivaizdžiai pageidautina būseną, neginčijamas gėris. Tačiau kuo dažniau šis terminas vartojamas, tuo mažiau aiški tampa jo *gyva realybė*. Kas laikytina psichikos sveikata? „Atsparumas“, „stabilumas“, „savireguliacija“, „autonomija“, „pusiausvyra“, „produktyvumas“, „laimė“, „prisitaikymas“? Sąvoka plečiasi taip, kad galiausiai apima beveik viską ir būtent todėl nebesiremia niekuo.

Taip klasikinė analitiko–analizuojamojo, psichiatro–paciento ar terapeuto–kliento asimetrija apsiverčia. Subjektas, o ne ekspertas, ima kalbėti už save ir apie save. Jis pats užima poziciją jau egzistuojančių terminų ir teorijų atžvilgiu, kad ir kokia forma jos šiandien būtų pasiekusios kasdienę sąmonę: kaip isterikas, kaip traumuotas, kaip vengiantis, kaip atsparus, kaip psichiškai sveikas ar nesveikas. Tačiau visuomenė paveldėjo šias klasifikacijos formas be jų turinio. Išsaugojome psichologinių kategorijų žodyną ir tariamą autoritetą, bet atmetėme teorinius, klinikinius ir konceptualinius karkasus, kurie kadaiše suteikė joms prasmę. Trauma tampa universaliu skausmo matmeniu; narcisizmas – kasdieniu kaltinimu; atsparumas – moraliniu imperatyvu. Signifikantas nustoja įvardyti išgyvenamą patirtį – jis ima žymėti subjekto vietą ekspertinio diskurso struktūroje.

Tačiau šio poslinkio negalima suversti vien subjektui. Prie psichologinio gyvenimo ištuštinimo prisidėjo ir pats ekspertas. Šiuolaikinėje psichiatrijoje ir įrodymais grįsto gydymo bei mokslo srityje sąvokos vis dažniau funkcionuoja kaip operacinės kategorijos, o ne kaip išgyvenamos patirties aprašymai. Diagnostinės konstrukcijos virsta klausimynais; kančia – simptomų klasteriais; terapija – protokolu, taikomu pagal reglamentuotas stadijas. Tokiose sistemose sąvoka lieka, bet patirtis, kurią ji turėjo apšviesti, tyliai pašalinama. Praktikas, kaip ir pacientas, ima gyventi diskurse, kuriame trauma, depresija, nerimas ar asmenybės sutrikimas žymi administracinius objektus, o ne egzistencines realijas. Lieka tik konstrukto karkasas: terminas, kurį galima vartoti, koduoti, apmokestinti ir tirti, bet kuris nebekalba apie vidinį gyvenimą, kurį kadaiše turėjo nusakyti. Tad nenuostabu, kad subjektas galiausiai perėmė iniciatyvą ir pats tapo – tam tikra prasme – terapizuotos kalbos šeiminku.

Lakaniškais terminais kalbant, išgyvenamos patirties praradimas, susietas su šiomis sąvokomis, rodo norą suvaldyti fantaziją per įvardijimą. „Trauma“, „narcisizmas“, „toksiškumas“ tampa įsakančiais, bet tuščiais signifikantais: autoritetingais, bet atsietais nuo žinojimo. Jų referentas nebėra lakaniškoji Realybė (patirtis, kuri nepasiduoda simbolizmui; tai, kas negali būti visiškai išreikšta kalba, kaip gimimas, mirtis, meilė ar kančia), bet simbolinis pasirodymas – bandymas stabilizuoti save per kalbą, kuri žada aiškumą, tačiau jo niekada nesuteikia.

Čia pranašiskai pasirodo Franzas Kafka. „Procese“ (1925) Jozefas K. – trisdešimtmetis banko tarnautojas, kuris, kaip Kafka mums leidžia žinoti, yra niekuo neišsiskiriantis ir tvarkingų įpročių, – pasmerkiamas Įstatymo, kurio kaltinimas niekada nepaaiškinamas. Per visą romaną Jozefas K. beviltiškai bando sužinoti, kuo jis kaltinamas, tačiau teismas atsisako tai paaiškinti. Kaltinimas egzistuoja be paaiškinimo, bet turi absoliučią valdžią. Jozefas K. privalo lankytis posėdžiuose, gintis, konsultuotis su advokatais ir teisintis, nežinodamas, dėl ko jis teisiamas. Kaltinimas tuščias, bet sistema verčia jį reaguoti taip, lyg jis būtų prasmingas.

Panašiai veikia ir šiuolaikinės psichologinės etiketės. Terminas „narcizas“ įgyja galią būtent per savo miglotumą. Kaip Kafkos Įstatymas, poppsichologinis signifikantas saisto be supratimo. Jis primeta struktūrą be tikslumo. Jis kuria pasaulį, kuriame subjektas tampa atskaitingas vardams, kurie jau nebeįvardija nieko konkrečiau.

Kafkai katastrofa slypi pačioje Įstatymo struktūroje – gebėjime saistyti be turinio. Tačiau ši struktūrinė baimė iškart atveria egzistencinį klausimą: kodėl subjektas apskritai paklūsta tuščiam autoritetui? Kodėl Jozefas K. sekina save bandydamas atsakyti į kaltinimą, kuris niekada nepaaiškinamas ir nepagrindžiamas? Kodėl jis ieško prasmės ten, kur jos nesiūloma? Sørenas Kierkegaard'o terminais tariant, toks elgesys atspindi savastį, nepajė-

giančią pakelti savo vidinės naštos, – savastį, kuri nerimastingai ieško išorinio apibrėžimo, kad išvengtų tapsmo savimi. Šią dinamiką Kierkegaard'as veikale „Liga mirčiai“ (1849) vadina neviltimi. Jozefo K. įsitikinimas, kad Įstatymas „turi kažką apie jį žinoti“, atskleidžia būtent šią egzistencinę silpnybę: susidūręs su beprasmiu kaltinimu, jis renkasi išorinės prasmės iliuziją, o ne vidinės laisvės siaubą.

Kierkegaard'o idėjos leidžia pamatyti, kad Jozefo K. tragedija kyla ne vien dėl beprasmiškos biurokratijos, bet dėl atsako į ją – tai, ką veikale „Arba–arba“ (1843) filosofas vadina estetiniu egzistavimo būdu, kai leidžiama išorinėms jėgoms nuspręsti, kas tu esi. Susidūręs su kaltinimu be turinio, Jozefas K. vis tiek reikalauja, kad teismas pasakytų, ką jis padarė, ką jis reiškia, kas jis yra. Jis ieško išorinio apibrėžimo, kad būtų atleistas nuo savasties patyrimo naštos. Ta pati dinamika atsikartoja ir šiuolaikiniame polinkyje į psichologines etiketes. „Traumuotas“, „vengiantis“ ar „emociskai sutrikęs“ – šie terminai veikia kaip estetiškos slėptuvės: būdai leisti diskursui mus įvardyti (net jei tariamai esame jo „šeimininkai“), kaip Jozefas K. leido Įstatymui jį įvardyti, užuoat ėmęsis etinės užduoties tapti savimi.

Kierkegaard'as ir psichoanalizė primena, kad giliausios kančios formos priešinasi kalbiniam apibrėžimui. Kierkegaard'ui autentiška savastis turi gebėti „pakelti“ savo vidinį svorį – svorį, kurio negalima permesti jokiai išorinei kategorijai. Pastaruoju atveju patenkame į tai, ką Kierkegaard'as apibrėžia kaip nevilį: atsisakymą būti savimi ir mėginimą paruoštu aprašymu pakeisti sunkų ir niekuomet nesibaigiantį tapimo savimi darbą. Psichoanalizė šią įžvalgą pakartoja, teigdama, kad gyva psichologinė patirtis visada yra anapus kalbinės reprezentacijos ir simbolizmo. Gyvenimas, mirtis, meilė, geismas, seksualumas, nerimas, kūnas, Kito mįslingi norai – visa tai ne tik sunku išsakyti, bet ir struktūriškai viršija, ką kalba gali sutalpinti. Pasąmonė (Freudas) ir Realybė (Lacanas) liudija tą patį faktą: mūsų kančia visada viršija vardus, kuriuos jai suteikiame. Įvardyti kančią būtina, bet tai niekada nėra galutinis procesas. Kažkas visada išsprūsta.

Šiuolaikinis reikalavimas „Apibrėžkite mano kančią“ yra reikalavimas būti išlaisvintam iš neapibrėžtumo, kurį tiek Kierkegaard'as, tiek psichoanalizė laiko pačia subjektyvumo sąlyga. Šis reikalavimas kartoją Jozefo K. klaidą: ieškoti išorinėje tvarkoje galutinės, stabilios prasmės, kurios joks diskursas negali suteikti. Subjektas nori, kad etiketė švariai reprezentuotų neasimilijuojamas psichinio gyvenimo tekstūras. Tačiau šio reikalavimo tenkinimas reiškia įsitraukimą į tą patį vengimo procesą, kurį Kierkegaard'as vadina neviltimi, o psichoanalizė – bėgimu nuo savo nesąmoningos tiesos.

Remiantis šiomis filosofinėmis ir psichoanalitinėmis perspektyvomis, atsisakymas ap(s)ibrėžti kančią yra ne žiaurumas, bet būtinybė. *Ne – ištvėkite savasties apibrėžimo stoką*. Ne kaip bausmę ar herojišką komforto atmetimą, bet kaip pripažinimą to, kas esmiška: kad kančią formuoja tai, ko negalime įvardyti; kad joks diskursas negali pakeisti (iš)buvimo su savo vidiniu gyvenimu; kad prasmė kyla ne iš patirties įspraudimo į kategoriją, bet iš buvimo ten, kur kategorijos mus apleidžia. Psichoanalizė nebando šios spragos užverti – ji pačią spragą laiko tiesos vieta. O Kierkegaard'as nežada išgydymo nuo nevilties. Jis kviečia sutikti savastį be kaukių ir paskolintų paaiškinimų. Knygoje „Arba–arba“ jis elegantiškai primena, kad joks pasirinkimas neapsaugos mūsų nuo kančios: „Vesk – gailėsi; nevesk – irgi gailėsi; vesk ar nevesk – gailėsi abiem atvejais. Juokis iš pasaulio kvailystės – gailėsi; verki dėl jos – irgi gailėsi; juokis ar verk – gailėsi abiem atvejais. Pasikark – gailėsi; nesikark – irgi gailėsi; pasikark ar nesikark – gailėsi bet kuriuo atveju.“

Esmė ne ta, kad visi pasirinkimai beprasmiški, bet ta, kad jokia išorinė gyvenimo tvarka neapsaugos mūsų nuo egzistencijos naštos. Tačiau šioje atšiaurioje perspektyvoje slypi kitokia viltis: ne viltis išvengti nevilties, bet viltis pasirinkti save joje. Etinis pasirinkimas nepanaikina kančios – jis suteikia jai prasmę, paversdamas savastį jos autore, o ne pasyvia gavęja.

Jozefas K. mirė taip ir nesužinojęs, kokie kaltinimai jam mesti. Tačiau tai, ką Kafka palieka kaip tragediją, psichoanalizė galėtų suprasti kaip etinę būtinybę. Neatsakytas klausimas yra erdvė, kurioje prasideda atsakomybė. Ištvėrti apibrėžimo stoką – tai ne mirti kaip kafkiškam šuniui, apleistam prasmės, bet likti gyvam tai savo daliai, kurios jokia sistema, jokia diagnozė, joks žodynas negali nei atleisti, nei iki galo paaiškinti.

Elegija motinai

► Atkelta iš p. 1

Ji netikėjo, kad mūsų kultūra žmogaus kūno
gerovę iškėlė aukščiau už laisvą valią
mano motina buvo viena tų retųjų, mokėjusių
nario mokestį Latvijos PEN
tačiau jai teko likti čia
kol Adažių laidojimo namų vaikinai išnešė jos kūną
aš jau žinojau – šįkart ji pralaimės
man tai nesuteikė džiaugsmo

5.

Visiškai paprastai, pandemijos meto laidotuvės, tik artimieji, tik lauke. Atvirame karste tu guli pavasario saulėje. Mes su kaukėmis, akiniais, aišku, rasoja, ir aš regiu baltą, gelsvą ir melzganą miglą. Man patinka kapinės kovo mėnesį, tiek daug šviesos.

Jei paskui tu sklėsi virš Andrejsalos, galbūt pastebėsi vaikiną tamsiu džemperiu su gobtuvu ir merginą rožiniais kailinukais. Ar dar žinosi, kad ten mano dideli vaikai, užsisakę gedulinius pietus pristatytinai iš „Ganbėjus“, ir valgys juos prie vandens?

INGA ŽOLUDE

Socializuotis su tekstu

Pabaiga. Pradžia Nr. 1

Kalba – mano regėjimas

Mano rašymo įpročiai yra gana įvairūs. Kiekvienai knygai vis kitokie. Nors jie labai panašūs, tačiau niuansams apibūdinti pririnktų juvelyro svarstyklių. Įpročiai priklauso nuo mano pasiruošimo darbui. Kai knyga baigiamoji fazėje, ją redaguojau, tada darbas būna labai įtemptas ir intensyvus. „Vendenės lotoso“ atveju buvo maždaug trys intensyvūs mėnesiai, po 14–16 valandų prie kompiuterio, 6 dienas per savaitę. (Apie ką kita čia būtų kalba, jeigu ne apie bendravimą su tekstu!) Ar žinote, kad intelektiniam darbiui sunaudojama tiek pat energijos, kiek ir fiziniam? Ir kad intensyvaus rašymo metu aš prakaituoju? Ir širdis plaka sparčiau? Po tokių dienų jausdavausi, tarsi maratoną būčiau nubėgusi. Gal taip šiek tiek pateisinu savo egzistavimą – dirbau dėl paskirto bilieto, kad galėčiau sėdėti šiame traukinyje, kuris naktį važiuos galbūt į Lisaboną, o gal į Dresdeną arba Paryžių.

Nors mano rašymo įpročiai ir keitėsi, bet pora papratiųjų nesikeitė. Pirmiausia: kai rašau, fone visada skamba muzika. Visada. Būna išimčių, kai rašau tyloje.

Todėl per dešimt procentų aš susidedu iš muzikos ir puoselėjamos svajonės – vieną dieną pradėti rašyti operos libretą. Norėčiau pasimėgauti kurdama dar nebandytam roko žanrui. Naujus žanrus priimu kaip galimybę ir iššūkį. Kaip kietą riešutą, kurį reikia perkrimsti. Nauji žanrai įgalina kitaip mąstyti, vėl leidžia būti kūrybingai, leidžia eiti apgraibomis į visas puses link nežinomų ribų ir jas peržengti. Tai kūryba kalba, kalbos muzika.

Rašant kalbos dimensija man yra viena svarbiausių. Per kalbą aš regiu. Kalba – mano regėjimas. Jeigu aš kažką su atitinkamais žodžiais *regiu*, tada jų negaliu taip lengvai pakeisti. Taip pat yra žodžių, kurių aš niekada nevarčiau. Nes jie neteisingi arba tiesiog nešvarūs. Ir yra žodžių, kuriuos būtinai noriu vartoti. Jie man gyvybiškai svarbūs. Jie gyvybingi mano tekste su raktiniu žodžiu – „mano“.

Aš nuolat įsimyliu žodžius. Dėl žodžių galiu neapgalvotai paaukoti kitus pasakojimo elementus. Fonetinis aspektas yra labai reikšmingas skambesiu, taip, ir prozos tekste! Teksto muzikalumas man yra esmė. Kaip ir ritmas. Aš, keisdama žodžius ir kalbą, tarsi kažką nauja surandu. Kalba yra beribė, ir man patinka ją jausti, todėl plaukiu kalboje atsiskaidęs gelbėjimo rato. Būtent taip iki mūsų atplaukė Joyce'as, Céline'as... Galiu pasakyti, kad per laiką padarėčiau kuo laisviau išnaudoti kalbą. Tačiau yra tokių žodžių, kurie man nepaklūsta. Jie mėgsta sugėdinti mane pačiu netinkamiausiu momentu. Aš pamirštu žodžių prasmes, nesugebu taisyklingai užrašyti, tačiau išmokau su jais bendrauti, tai užima šiek tiek daugiau laiko, vėl ir vėl juos tikrinant žodyne.

Kitas nepamainomas mano rašymo įprotis – kasdieninis pasivaikščiojimas. Priklausomai nuo oro ir užimtumo, vaikščioju nuo vienos iki trijų valandų. (Jeigu esu labai užimta, tada tenka sujungti apsipirkimą, susitikimus ir bet kokią kitą veiklą.) Tai pasivaikščiojimas vienu metu. Tai prasiblašymo ir mąstymo laikas – ar tai priešingai procesai? Galbūt, bet jie vyksta be paliovos.

Rašyti galiu ramaus proto, kai mano planuoklis nekvečia į susirinkimus, pas kirpėją, vizito pas gydytoją. Išsaugoti ramybę ir susikaupti rašymui ryte padeda lėtai, neskubant išgerta kava, perskaitytos žinios, atsakyti el. laiška, o tada jau galiu ramiai rašyti. Rašau tiek ilgai, kiek galiu išverti nevalgiusi, todėl mano pietūs būna vėlyvi – apie antrą trečią ketvirtą valandą. Valgis manęs nedomina, tačiau patinka gaminti. Pajutusi alkį, ant viryklės uždedu puodą, ir jame kažkas iš lėto verda, kol aš rašau. Šie puodai dažnai prisvylla. Sudeginau ne vieną puodą. Nes juos pamirštu, kai tik prisėdu prie teksto. (Šio teksto rašymo metu prie pridėjusių puodų reikia pridėti ir keptuvę.)

Papietavusi (jeigu ką nors dar galiu išgramdyti iš prisvilusio puodo) iškart einu pasivaikščioti. Vaikštau nieko negalvodama. Daug galvodama. Kūrybiškai galvodama. Tęsdama rašymą mintyse. Pasikalbu su savimi.

Parėjusi namo, porą valandų skaitau. Paskui prasideda antrasis darbo kėlinys su daugeliu pertraukų ir buitiniams reikalais; taip dirbu iki nakties, prieš miegą dar truputį paskaitau.

Tai idealus planas, kuriuo vadovautis dažniau nepasiseka, negu pasiseka.

Rašymo praktika

Rašymas – tai dvasinė praktika. Rutina, sėdint prie teksto, paruošia mano vidinį žmogų, liepia jam perprasti ir nuraminti manyje tūnančius demonus (o tokių turiu

daug ir gana išraiškingų). Rašymas nuramina mane. Rašymas nuramina ir emociškai. Nuramina intelektualiai (o kartkartėmis suaktyvina).

Kūrybinio rašymo pratybose vis dažniau būnu liudininkė, kaip transformuojasi kūrybinis rašymas. Parašytas apsakymas leidžia ne tik išleisti jį laisvėn arba nusimesti nuo savo pečių, bet ir per jo tapsmą priartinti pasakojimą prie savęs. Jeigu pasakojimas gyvas mūsų prote, širdyje arba pasąmonėje, jis visą laiką mus jaudina. Parašytas pasakojimas yra pasakojimo materializavimasis popieriuje, o ką toliau su juo daryti, tai jau svarbiausia – autorius turi galimybę pažvelgti į šį pasakojimą iš šalies, nutolti, gebėti jį įvertinti, kontroliuoti, t. y. būti kankinamai valdomas pasakojimo. Nebereikia įrodinėti rašymo terapinio, gydomojo poveikio. Tikriausi tekstai kuriami neturint tikslo juos publikuoti. Bet ir ne išmesti.

Tuščia rinkmena ir tuščia piniginė

Daugeliu atvejų galiu rašyti be įkvėpimo. Galiu rašyti bet kuriuo metu ir bet kurioje vietoje, kur niekas man netrukdo. Išskyrus vieną dalyką – kitas priedermes. Jeigu būtina atlikti kitus reikalus, nesutelkiu dėmesio į rašymą.

Įkvėpimas gimsta, kai žmogus esti visiškai atviras ir nebando kontroliuoti to, kas jį pasitinka, nes tada tam tikras fenomenas gali paveikti žmogų – užvaldyti jį. Man taip nutinka su kitais meno kūriniais, jeigu jie paliečia, sujaudina mane, nesvarbu, kokia medija jie sukurti, tą akimirka aš pamirštu esanti meno suvokėja, pamirštu viską aplink save ir – aš suvokiū – tą valandėlę gyvenu tame meno kūrinyje. Tai įkvėpimo ekstazė. Tokios akimirkos įkvepia, įkvepia naujų idėjų.

Niekada neturėjau problemų dėl idėjų. Jomis galėčiau aprūpinti visą Rygos centrą! Nes jų visų pati nesugebėsiu įgyvendinti. Idėjos srautais plūsta link manęs. Anksčiau aš jas užsirašydavau ir rūpestingai atidėdavau, kad neblaškytų dėmesio rašant jau pradėtus kūrinius. Tačiau suprasedama, kad gyvenimas pernelyg trumpas, pasiduoodu jį pagundai ir pradedu jas įgyvendinti, nepabaigusi ankstesnių projektų.

Aš visad laiku atiduodavau tekstus (išskyrus šį rašinį). Rašau lėtai. Ir aš jau maždaug žinau, kiek laiko prireiks parašyti tekstą ir jį suredaguoti. Todėl visada pradedu rašyti laiku. Sunkiausia pradėti. Pradedu nuo mažų, paprastų ir greitai padaromų dalykų: pirmiausia kompiuteryje sukuriu rinkmeną. Tai pirmas veiksmas! Užrašau laikiną antraštę, parašau pirmus sakinius, gal net pastraipą ar net lapą. Vėliau šiame dokumente prasideda stichiškas rašymas. Taip darau kasdien, kol pradedu rimtai rašyti. Mano limitas – 5 lapai, arba apie 15 tūkst. ženklų, per dieną. Savo darbą suskirstau į dvi dalis: 2,5–3 lapus parašau pirmoje dienos pusėje, tada pietauju, einu pasivaikščioti, paskui dvi valandas skaitau, parašau likusį lapų skaičių. Rašau be išėjinių dienų ir tokių neplanuoju, nes visada atsiranda kas nors nenumatyta.

Bet tada prasideda mėnesiai, kai tenka dirbti atlygintą darbą. Tiesa yra viena: jeigu darai tai, kas tau patinka, tai jau nebebūna darbas, ir jis tampa gyvenimo stiliumi. Rašymas – mano gyvenimo stilius, bet dažnai gyvenimo realybė ir būtinybė atitolina mane nuo šio gyvenimo stiliaus. Tada jaučiuosi nelaiminga, nes dirbu ne tai, kas tinka man, mano esybei, mano mąstymui ir raiškai. Rašymas papildo ir suteikia prasmę mano gyvenimui. Tačiau esu priversta dirbti ir visai kitokius darbus, kurie neturi jokio ryšio su pasakojimų rašymu.

Kai gali apmokėti sąskaitas ir užsitikrinti savarankiškumą, tai suteikia stabilumo ir ramybės, bet atima rašymo laiką. Dažnai tenka pamąstyti: ar geriau turėti pinigų, kurie suteikia santykinę buitines ramybės, bet gyventi be rašymo, ar vis dėlto rašyti ir grimzti į finansinę nevilgtį... Linkti ar lūžti?

Mano rašytojos gyvenime kasdienybės lygmenyje pusiausvyros nebūna. Pavyzdžiui, pusę metų intensyviai dirbu prie kokio nors pelningo projekto, paskui prireikia poros savaitių protiškaiki ir fiziškai atsigauti. Tokie periodai prasideda, kai nerašau. Popieriuje. Tikrai mintyse. Ne todėl, kad nenorėčiau. Tada aš įsivaizduoju, kad rašau, rašysiu savo būsimą knygą... Net tada, kai nerašau, visas mano suvokimo ir mąstymo procesas yra rašymas mintyse, o ne popieriuje. Jeigu nebeprašyčiau nė eilutės, ar aš baigčiau rašyti mintyse? Nerašyti reiškia neparašyti nė žodžio, nė eilutės.

Tačiau nerašymas yra sudėtinė rašymo dalis. Tada, kai nerašau, įvertinu save, ką man reiškia rašyti. Pernelyg skausmingai neišgyvenu, jeigu neturiu galimybės rašyti. Šiuo požiūriu dabar kur kas labiau sugebu nerašyti. Rašymas man yra ir nėra būtinas, ir aš nežinau, kuris labiau yra ar nėra būtinas.

Rodos, intuityviai stengiuosi išsilaisvinti iš rašymo rimtumo arba rimto rašymo, nes gebu rasti kitų rašymo galimybių – kitą lygmenį tai laisvei po tos, kurią man siūlo „rimto“ rašymo laisvė. Nežinau, ar tai, ką čia sakau, yra labai rimta ar nerimta...

Bet per likusį laiką vis dėlto galėsiu ką nors parašyti.

Mano didysis rašomasis stalas

Dažnai ne laiku einu miegoti. Nemiegu dar ilgai po vidurnakčio, nes ūmai užvaldo rašymas. Mano pirmieji tekstai gimė naktį, tuo metu, kai didžiama žmonių miega. Ir aš turėjau miegoti po visos darbo dienos biure ir paskaitų aukštojoje mokykloje. Tačiau neidavau laiku miegoti, o rašydavau iki kokios antros trečios; po tokio naktinio rašymo, žinoma, atsikeldavau vėliau ir vėluodavau į darbą, tačiau nesiaiškinau, kad naktį rašiau. (Vargu ar tai būtų padėję.) Aš niekada niekam nenorėjau atskleisti, kad rašau, nes čia nėra kuo girtis. Esu patyrusi tokį akimirksnio susižavėjimą, užplūstančią interesų ir klausimų laviną.

– O, tu esi rašytoja! Nuostabu.

– Aš pasakyčiau – sunku.

– Na, aš nepasakyčiau. Tau juk nereikia pirkti dažų, kiekvieną dieną paskambinti gamą arba nuomoti salę repeticijomis ir taip toliau... Ką tu dabar rašai?

(*Nieko*. Jeigu tai pasakyčiau garsiai, atsiskleistų negailastingoji meno pusė – esi niekas, nes tuo momentu nieko nekuri. O tai, kad nerašau, žinau tik aš – todėl esu prislėgta šios baisiai nemalonios slapties, nes kam galiu pasakyti, kad nerašau? Projekto funkcionieriai? Tikriausiai ne. Savo skaitytojams, kurie klausia: ką jūs dabar rašote? *Depresija!* Savo šeimai, kuri tiki, kad tu kantriai dirbi prie būsimo bestselerio, o ne prie savižudybės plano?)

Pasakyti žmonėms, ką ir kaip rašau, – viena pinkliausių temų... Tie, kurie rašo, supras, ką aš turiu omeny. (O gal ir nesupras.) O tie, kurie nerašo, nesupras, net jeigu juos nuvarginčiau ilga, neraiškiais patirties liudijimais. Neseniai kažkas paklausė, ką aš veikiu kasdieniškame darbe. Atsakiau lakoniškai: *tai ilgas pasakojimas, ir mes dabar neturime tiek laiko*. Iš tiesų tai labai ilgas pasakojimas – ką man reiškia rašyti. (Ilgesnis, nei galėčiau papasakoti šiame rašinyje.)

Tačiau niekada nesigailėjau dėl nemiegotų naktų, net jeigu paskui tekstą tekdamo pertvarkyti kelis kartus ar net išbraukti, kol galų gale lape nelikdavo nieko. Nesigailiu to laiko, praleisto su pasitikėjimu ir aistringai plūstant prie teksto, kuris galų gale būna niekam tikęs ir kurį tenka perrašyti. Kitas neišvengiamas etapas – nepavykusio juodraščio kelias į kito teksto švarraštį; tai svarbiau už išspausdintą tekstą, išleistą knygą. Pasirodžius knygai, aš jau ne vieną mėnesį gyvenu kitame pasaulyje, dažniausiai kitame tekste. Gal todėl nebemoku džiaugtis kartu su savo skaitytojais, nes jau nutekėjo upė, į kurią nebegaliu įbristi...

Iššūkis: kaip sukurti skaitomą tekstą? Pirmiausia, pavyzdžiui, kur rasti rašomąjį stalą? Rašyti galiu tik prie rašomojo stalo. Tačiau didžiąją gyvenimo dalį tokio neturėjau. Jį turėjau tada, kai nieko daugiau neturėjau ir rašiau naktimis. Studijų metais nuomojais vieno kambario butą, kuriame buvo rašomasis stalas su dar dviem baldais – improvizuota lova ir knygų lentyna. (Toje vietoje buvo ištepti ir išplauti mano „Nešvarūs skalbiniai“.)

Vėliau, kai pradėjau šeiminį gyvenimą didesniame bute, mums abiem buvo vienas stalas, kuriuo aš, kaip rašytoja, galėjau pasinaudoti gana retai. Bandžiau rašyti ant miegamojo spintelės, bet buvo labai nepatogu, nes visuomet apsidaužydavau kojas. Kai mūsų gyvenimas baigėsi tenai, kur sudegė nedegūs rankraščiai, žinoma, tvarkant naują buitį rašomasis stalas prioritetų sąrašė rikiavosi žemiau už daugelį svarbesnių poreikių, pavyzdžiui, vaiko lovytę ir šaldytuvą, tada rašiau ant veidrodžio staliuko, uždengusi veidrodį, kad nematyčiau nelaimių išvagoto veido rašant apie negailingą elgesį su moterimis, priešingai nei ta moteris, kuri suras ir išgelbės savo mylimąjį, pagimdys vaiką, o šis išgelbės pasaulį. Tai, kas man nutiko, atsispindi romane „Santa Biblia“.

Kai tapau mama, greitai išmokau rašyti sūnui užmigus. Jam sulaukus trejų metų, jau išvykdavau rašyti į rezidencijas. (O tenai visada būdavo rašomųjų stalų!) Iš pradžių vykdavau tik vienai savatei, o kai sūnus paūgėjo – jau ir dviem savaitėms, o kai dar paūgėjo, paradoksalu, nebeliko būtinybės važiuoti – aš galėjau laisvai rašyti savo bute. Dabar, po dešimties metų pertraukos, esu rezidencijoje Paryžiuje, net nežinau, kodėl, gal tai buvo mano užgaida. Šįkart vienuoliktą valandą esu Marė rajone, kai rėje nuo manęs – lentynos su Eugène'o Greeno knygomis, dešinėje – baro prekystalis, prie kurio sėdi žmonės,

Tarp užsakymo ir laisvės: pokalbis su Rolandu Rimkūnu

Rolandas Rimkūnas – menininkas, grafikas, heraldikos kūrėjas, ilgametis Vilniaus dailės akademijos Kauno fakulteto dėstytojas. Nuo 9-ojo dešimtmečio vidurio jo profesinis kelias plėtojosi tarp skirtingų, bet nuosekliai susisijusių laukų – laisvosios kūrybos, valstybinės simbolikos, knygų iliustravimo ir pedagoginės praktikos. Rimkūno darbai formavo ir tebeformuoja Lietuvos vizualinės tapatybės kraštovaizdį – nuo miestų herbų ir valstybinių ženklų iki grafikos ciklų, kuriuose reflektuojamas laikas, atmintis, kalba, žmogiškosios patirtys.

1985–2025 metų retrospektyvinė paroda „Darbai“, eksponuojama Vilniaus dailės akademijos parodų salėse „Titanikas“, atveria keturių dešimtmečių kūrybinį pasakojimą, kuriame „užsakymas“ ir „laisvė“, struktūra ir abejonė, aiškumas ir aštrūs egzistencialiniai klausimai nėra priešybės, bet to paties gyvenimo ir darbo proceso dalys. Šiame pokalbyje Rolandas kalba apie savo kelią, mokytojus, atsakomybę, kūrybos etiką ir būsenas, kai kontekstai, situacijos kinta, o darbai – lieka.

Vidas Poškus

– Kas Tave paskatino pradėti kurti meną? Ar prisimeni savo pirmuosius žingsnius – studijas, pirmuosius darbus, pirmąjį suvokimą, kad tai bus ilgas (ar bent netrumpas) kelias?

– Su pieštuku vaikščiojau nuo vaikystės. Ir nors sovietmečio vidurinėje mokykloje dailės pamokos buvo viena kartą per savaitę ir tik iki aštuntos klasės, man jos buvo labai laukiamos ir reikšmingos. Būdamas penkiolikos metų, tėvams nieko nesakęs, nuėjau prašytis priimamas į Kauno keturmetę dailės mokyklą. Turėjau pasiruošęs parodyti darbų – lenkiškų žurnalų viršelių kopijų ir žmonių figūrų piešinių iš rusiško akademinio vadovėlio dailininkams. Labai dėkingas tapytojui Laimai Drazdauskaitei, kuri į mane pasiūlydavo rimtai ir pakvietė būti „laisvuju klausytoju“, mat į dailės pamokas prašiausi priimamas mokslo metų viduryje. Nuo kitų mokslo metų tapau ir pilnaverčiu šios mokyklos mokiniu.

Kad dailė gali būti mano gyvenimo ir profesiniu keliu, aiškiai supratau baigęs vidurinę mokyklą. Nors tėvas ir buvo prieš, kad stočiau į tuometinį LTSR valstybinį dailės institutą (dabar – Vilniaus dailės akademija), manydamas, kad politinių kalinių vaikams ten nėra daug galimybių patekti, – aš laikiausi savo.

– Ar tame kelyje sutikai žmogų, kurį galėtum vadinti savo Mokytoju? Ar apskritai egzistuoja toks reiškinys kaip Mokytojas iš didžiosios raidės – t. y. tiesiog autoritetas?

– Greičiausiai mano mokytoju buvo ne vienas žmogus. Įvairiais gyvenimo periodais sutikdavau žmonių, kurie darė man įtaką. Kauno keturmetėje dailės mokykloje mano diplominio vadovu buvo šviesaus atminimo tapytojas Antanas Martinaitis. Dailės mokyklos vasarų praktikose mums, vaikams, didelį įspūdį darė mokytojas Edmundas Saladžius, ilgas metas mus siejo artimi, draugiški, o vėliau, jau dirbant VDA kauno fakultete, ir darbiniai santykiai. Deja, darbiniai santykiai buvo ir draugiškų santykių pabaigos priežastis. Nepaisant gyvenimo prozos, Edmundas Saladžius mano atmintyje išliko kaip ypatingas Lietuvos menininkas, išskirtinės charizmos žmogus.

Jau mokydamasis LTSR dailės instituto Kauno pramoninės dailės fakultete stiklo specialybėje, į kurią sovietmečiu po kelių nesėkmingų bandymų man visgi pasisekė įstoti, sutikau menininkų ir dėstytojų, kurie man suteikė daug rimtų profesinių piešimo, tapybos, skulptūros, kompozicijos žinių. Visų pirma tai skulptoriai Alfonsas Vaura ir Vytautas Narutis.

Diplominį darbą dariau vadovaujamas vitražisto Rimvydo Mulevičiaus. Diplominis darbas buvo penki pakabinami vitražai religine tematika. Vitražų užsakovas ir darbo konsultantas buvo bažnytinio meno žinovas, kanaaninkas Algimantas Vincas Kajackas. 1990 metais, jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, diplominį darbą apgyniau Kauno arkivyskupijos kurijos patalpose.

Tačiau svarbiausią savo Mokytoją – Raimondą Miknevičių – sutikau vėliau, kai atsikūrus nepriklausomai Lietuvos Respublikai turėjau galimybę įstoti į Vilniaus dailės akademijos Grafikos katedrą. Miknevičius buvo pedagogas, kuris negailėjo nei savo laiko, nei asmeninių resursų ilgam ir kantriam darbui su studentais. Būtent jis išmokė mane klasikinių estampo ir tapybos technologijų, ramiai ir mandagiai padėjo pakeisti požiūrį į daugelį mane supančių dalykų, pakvietė prisidėti prie bendrų darbų atkuriant ir kuriant senus ir naujus Lietuvos valstybės tapatumo ženklus.

VDA Grafikos katedroje nepamiršamos liko Stepheno Anayos kūrybinio piešimo paskaitos. O tuometinis mano dėstytojas Rimvydas Kepežinskas tapo tikru draugu, su juo iki šiol išliko itin šilti ir žmogiški santykiai.

– Ar gali prisiminti savo pirmą rimtą kūrinių ar projektų? Ką tuo metu jautei ir su kokiais iššūkiais susidūrei?

– Pirmas rimtas ir sudėtingas užsakymas, kaip man dabar atrodo, buvo Prienų miesto herbo atkūrimas. Įgyvendinti šį užsakymą Prienų rajono savivaldybės administracijai mane rekomendavo Raimondas Miknevičius, kuris tuo metu buvo ir Lietuvos heraldikos komisijos

(LHK) narys. Užsakymą vykdžiau gal aštuonis ar devynis mėnesius. Per visą tą laiką Raimondas Miknevičius mane mokė heraldikos taisyklių, heraldinio piešinio ir komponavimo ypatumų. Kompiuterio dar neturėjau, tad viską reikėjo daryti rankomis ir kas dvi savaites padarytus atkuriamo Prienų herbo piešinius pristatydavau Lietuvos heraldikos komisijoje. Per LHK posėdžius gavau neįkainojamas pamokas ir patirtis iš to meto LHK narių, jie mane supažindino su profesionalaus dailininko darbo ypatumais – kaip surinkti medžiagą, kaip ją pristatyti, kaip argumentuojant diskutuoti ir ramiai priimti kritiką. Tuometinėje LHK darbo istorikai dr. Edmundas Rimša, Zigmantas Kiaupa, Vytautas Aleksiejūnas, Birutė Šiliniene; dailininkai Raimondas Miknevičius, Juozas Galkus, Arvydas Každailis. 1995 metais atkurtasis Prienų herbas buvo patvirtintas tuometinio Lietuvos prezidento Algirdo Brazausko.

Rolandas Rimkūnas. Būk Tvirtas! 2000

– Augai ir formavaisi sovietmečio Lietuvoje. Kaip to meto politinė ir socialinė aplinka formavo Tavo santykį su menu ir kūryba? Ypač intriguojantis yra faktas, kad dirbaiti gamyklose, įmonėse paprastu darbininku... Taip pat tarnyba sovietinėje armijoje (parodoje yra vienas piešinys iš ten). Ką ir kiek tai davė?

– Kai pirmą kartą neįstojau į LTSR dailės institutą, tėvai ragino stoti į Kauno politechnikos institutą (KPI) ir įgyti inžinieriaus specialybę. Su dokumentų užpildymu studijoms KPI delsiau iki paskutinės dokumentų priėmimo dienos ir tuomet pranešiau tėvams, jog į KPI nestosiu, stosiu tik į Dailės institutą. Tėvas atsiduso ir pasakė: „Jei taip, tai nuo rugsėjo eini dirbti į gamyklą, ant sprando mamai nesėdėsi ir pats dabar turėsi prasimanyti pragyvenimui.“ Atėjęs rudenį tėvas man padėjo įsidarbinti Kauno ketaus liejykloje „Centrolitas“ staliumi. Staliaus pareigos dabar skamba didingai, nors iš tikrųjų man teko monotoniškas ir sunkus darbas. Darbas prasidėdavo šeštą valandą ryto. Reikėdavo kalti medinius padėklus ketaus liejimo formoms padėti. Tie mediniai padėklai, ant kurių konvejeriye buvo dedamos ketaus liejimo formos, sudegdavo labai greitai ir jų liejimo cechui vis trūkdavo. Taigi aštuonias darbo valandas ir kaldavau medinius padėklus. Darbas buvo mažai įdomus, taigi noras tapti „laisvu“ dailininku tik stiprėjo. Po metų darbo stalių ceche dėl tėvo pažinčių gamykloje buvau perkeltas į aukštesnes pareigas ir tapau „Centrolito“ dailininku. Dirbdamas gamyklos dailininku rašiau kaligrafinėmis plunksnomis ir teptukais skelbimus bei plakatus. Gegužės 1-osios ir Spalio revoliucijos šventėms dažydavome standus ir lentas gamyklos cechams papuošti. Dailininko darbas gamykloje buvo privalumas stojant į LTSR dailės institutą.

P pinigų reikėjo ne tik pragyvenimui ir maistui, bet ir privačioms akademinio piešimo, tapybos, lipdybos bei kompozicijos pamokoms. Kadangi stojant į tuometinį LTSR dailės institutą reikėjo laikyti ne tik dailės egzaminus, bet ir lietuvių kalbos egzaminus žodžiu ir raštu bei LTSR istorijos egzaminą, pinigų reikėjo korepetitoriams samdyti. Vien piešimo, tapybos ir lipdybos pamokos tris kartus per savaitę man kas mėnesį atsieidavo 60 rublių. Taigi 120 rublių mėnesinės algos nelikdavo greitai.

Prabėgus metams laikantis tokios dienotvarkės, vasaromis vėl bandydavau stoti į Dailės institutą. Iš trečio karto pasisekė. Po darbo gamykloje studijos Dailės institute buvo tikras rojus.

Po pirmo kurso buvau pašauktas į sovietinę armiją, iš jos jau nebuvo galimybės išsisukti, ir ten, vidaus kariuomenės seržantų mokykloje prie Maskvos, praleidau dvejus savo gyvenimo metus. Sovietinėje kariuomenėje įgijau ir pirmuosius savo kaip „pedagogo“ įgūdžius. Būdamas mokomosios kuopos seržantu savo grandiniam turėdavau praveisti rytines mankštas, mokyti juos rikiuotės taisyklių, prižiūrėti „pavaldinius“ per lauko pratybas ar kitus užsiėmimus. Žinoma, nuo dėstyto Vilniaus dailės akademijoje tokie užsiėmimai ir pamokos labai labai skyrėsi. Darbas gamyklose ir tarnyba sovietinėje armijoje „meną“ ir kūrybą padėjo suvokti kaip tam tikrą žmogaus laisvės ir nepriklausomybės formą tuometinėje Sovietų Sąjungoje.

– Tavo darbuose dažnai kartojasi tam tikri ženklai, frazės, struktūros – tarsi vizualinis užrašų ar ženklų žodynas. Kaip gimsta šie motyvai? Koks Tavo santykis su tekstu ir kalba vizualinio meno kontekste apskritai? Ar žodis Tau yra lygiavertis vaizdui?

– Visai neseniai pradėjau suprasti, jog knygoje man svarbiausia ne įmantrūs dizainas ar iliustracijų grožis. Svarbiausias buvo ir dabar yra knygų turinys. Jeigu knygos dizaineris ar iliustruotojas pradeda dominuoti prieš knygos turinį ir tampa pirmaplaniu veikėju, mane tokie sprendiniai nuvilia. Todėl darydamas darbus visada pirmenybę teikiu turiniui, kuris vėliau vienaip ar kitaip padeda surasti ir tinkamą formą. Esu iš tų „menininkų“ ar dailininkų, kurie stengiasi neturėti savojo stiliaus, bet turi savo minčių, abejonų, gal net ir vertybių kolekciją. Savąsias kolekcijas nuolat perrinkinėju – kažko atsisakau, kažkuo papildau. Vieno ar kito gyvenimo periodo patirtis įprasminančios frazės, ženklai, vaizdai ar struktūros tampa manųjų darbų turiniu ir forma.

Darbuose naudojamos frazės atrandamos dažnai netikėtose ir nenumatytose vietose. Pavyzdžiui, frazė „Herr, hilf mir“ („Dieve, padėk man“) pamačiau Nidos kapinių paminklo epitafijoje, o „Gott mit uns“ („Dievas su mumis“) – kareiviško diržo sagtyje, šūkis „Flower Power“ („Gėlių Jėga“) atkeliavo su manimi iš jaunystės metų.

Man svarbi viena ar kitų frazių autentiška, gimtoji kalba. Darbuose naudojamų frazių „daugiakalbystė“ man reikšminga ir prasminga. Frazių „daugiakalbystė“ man yra ir turinys, ir forma, simboliškai nusakantys vienus ar kitus kontekstus, žmonių jungtis ir kartu lemtingas priešpriešas.

Galų gale mano šeimoje yra mokėjusių ir mokančių įvairias kalbas: lietuvių, rusų, lenkų, anglų, vokiečių ir net japonų. Tarkim, mano senelis, būdamas Čikagos miesto darbininkas, kalbėjo angliškai, tėvas, Sovietų Sąjungos kalnys, ar aš, buvęs sovietinės armijos seržantas, kalbėjome lietuviškai ir rusiškai. Mano vaikai kalba angliškai ir vokiškai, vyresnysis sūnus besistažuodamas Japonijoje mokėsi japonų kalbos. Be kalbų mokėjimo mūsų pilnavertis gyvenimas dabartiniame pasaulyje yra sunkiai suvokiamas. Daugiakultūriškumas ir daugiakalbiškumas yra svarbi mano šeimos tapatybės dalis.

Vaizdai, kuriuos naudoju savo darbuose, yra įvairūs savo kilme. Tai gali būti tėvo ir mano vaikų piešiniai, prisiminimai, nuotraukos, tatuiruotės, žaislai, debesys, mėsos gabalas, sutiktų žmonių siluetai, pyktis, skausmas, džiaugsmas, kasdienybė ir dar bala žino kas. Iš tekstų ir vaizdų konstruoju vizualias struktūras – pasakojimus.

– Heraldika ir vizualinių tapatybių kūrimas yra labai apibrėžta, taisyklėmis grįsta sritis. Ką Tau reiškia ši veikla ir kaip ji dera su laisvąja kūryba? Ar nekyla pagunda kartais tas taisykles laužyti?

– Valstybės tapatumo ženklai yra ir mano tapatumo ženklai. Žmogaus, visuomenės, valstybės tapatumo ženklai kinta lėtai, sunkiai ir dažnai labai skausmingai. Heraldikos taisyklės yra Vakarų Europos tapatybės ženklų sistema, kuri formavosi išties šimtmečius. Valstybės tapatumo ženklai metaforiškai panašūs į kelio ženklus, kurie patys savaime yra neišraiškingi paveikslukai, bet atsidūrę savo tiesioginiame panaudojimo kontekste tampa nepamainoma simbolių sistema, padedančia mums komunicuoti ir sugyventi vieniems su kitais.

Valstybės tapatybės ženklai kinta, bet kinta tik kartu su valstybės savimone ar sąrangos giluminiais pokyčiais. Tarkim, oficialus Lietuvos valstybės simbolis tautinė vėliava – audeklas iš trijų lygių horizontalių spalvų juostų: viršutinės geltonos, vidurinės žalios ir žemutinės raudonos – yra dabartinės Lietuvos valstybės tapatybės išraiška, kuri visiškai neatitinka senųjų heraldikos taisyklių. Bet Lietuvos tautinė vėliava, kaip simbolinė mūsų visų bendrų vertybių išraiška, buvo įprasminama ir tapo tikru mūsų valstybingumo simboliu nepriklausomybės kovose, Sibiro tremtyse ir Baltijos kelyje. Mūsų brolių ir seserų pralietas kraujas ir patirtos kančios yra svarbūs dėmenys ženkliui tampant simboliu vertybe. Taigi mūsų tautinė vėliavos istorija yra geras pavyzdys, kaip gyvenimas ir gyvenimo įvykiai gali pakeisti ir keičia inertišką heraldinės sistemos taisyklių lauką.

Sunkiai skinasi kelią į mūsų šiandieninės valstybės tapatybės ženklų sistemos panteoną ir lygiateisiškumo principais pagrįsta simbolika. Tinkamai valstybinėje heraldikoje nėra įprasminama moters simbolika. Ir nors įprasminanti moters simbolį valstybinėje simbolių sistemoje bandymų būta, šie bandymai kol kas nėra sulaukę rimto palaikymo nei tarp valstybės institucijų atstovų, nei tarp platesnio rato universitetinės bendruomenės narių. Kalbu apie neseniai buvusias Mažosios Lietuvos etnografinio regiono heraldikos kūrimo peripetijas.

– Esi sukūręs daug heraldinių ženklų miestams ir institucijoms. Kaip darbas su užsakovu ir atsakomybė už oficialių ženklų paveikė Tavo „meninį“ mąstymą?

– Visų pirma užsakomieji darbai mane keitė kaip žmogų. Išmokau labiau girdėti kitus, argumentuoti ir supran-

tamai reikšti savo nuomonę, būti lankstesnis, o kartais ir principingesnis. Kita vertus, mano „meniniam“ mąstymui kuriant Lietuvos valstybinę heraldiką įtaką padarė ženklai, tekstinė ir vaizdinė simbolika. Kurdamas valstybinę simboliką negali turėti savojo stiliaus, nes kuriama valstybės ženklų sistema turi turėti bendrus, sistemą vienijančius vaizdavimo bruožus. Taigi dailininkai, dirbantys šioje srityje, tampa vieningo ir susigrojusio orkestro dalimi, o ne išskirtinumą demonstruojančiais solistais. Heraldinio piešinio stilistika reikalauja ženkliškumo, informatyvumo ir apibendrinimo. Pats ženklas ar simbolio atsiradimas turi būti pagrįstas istorijos, dabarties faktais ir aiškiai ir suprantamai išreikštas vaizdu. Matyt, anksčiau paminėti heraldikos kūrybiniai principai iš dalies yra persikėlę ir į mano „laisvąją“ kūrybą. Turiu žinoti, ką darau, turėti aiškius sprendinių motyvus parinkdamas vienai ar kitai temai formą.

Tačiau... mano supratimu, yra ir kardinalių skirtumų tarp heraldinių ženklų sąrangos ypatumų ir vadinamojo „meninio“ mąstymo. Kurdamas Lietuvos valstybės heraldiką turi vadovautis aiškiai apibrėžtomis, per amžius susiformavusiomis herbų kūrimo taisyklėmis ir valstybės įstatymais, o savo „meniniame“ mąstyme atvirkščiai – dažnai bandai apčiuopti taisyklėmis ir įstatymais neapribotas žmogaus egzistencijos pilkšias zonas. Pilkųjų žmogaus egzistencijos zonų originalios ir jautrios išraiškos gali tapti puikiu „menu“ ir atvirkščiai – valstybės įstatymais apibrėžto gražaus elgesio ir sugyvenimo normomis grįstas „menas“ gali tapti tiesmuku propagandiniu lozungu.

– Ar yra konkretus projektas ar ženklas, kuris Tau buvo ypač sudėtingas ar svarbus – galbūt net pakeitęs Tavo požiūrį į dizainą?

– Svarbus ir sudėtingas man buvo Prienų miesto herbo atkūrimas. Tai buvo pirmas valstybinės heraldikos užsakymas. Po labai man sunkių aštuonių mėnesių darbo užsirekomendavau kaip dailininkas, galintis dalyvauti valstybinės simbolikos kūrimo procese, jame dalyvauju iki šios dienos.

Svarbūs ir sudėtingi darbai buvo ir dirbant prie 2 eurų apyvartinių monetų serijos „Lietuvos etnografiniai regionai“. Pats sudėtingumas šiuose darbuose buvo ne dizaino kūrimas ar projektų derinimas Lietuvos banko komisijose, bet viešos reakcijos į pristatomus projektus ar jau į apyvartą išleistas monetas. Tuo metu aiškiai pradėjau jausti ir suvokti, jog valstybinė simbolika, jos kūrimo ir viešinimo klausimai, kaip ir valstybinę simboliką kuriantys autoriai, atsiranda išskirtinio dėmesio lauke. Dabartinių geopolitinių įvykių ir kataklizmų šviesoje (ar tamsioje) Lietuvos valstybinė simbolika, kaip ir Lietuvos istorija apskritai, tampa mums priešišku valstybių istorijos perrašinėtojų ir propagandininkų taikiniu.

– Rengdamas šią parodą žvelgai į savo darbus iš didelės laiko distancijos. Ką pats pajautai matydamas visą savo kūrybos kelią vienoje erdvėje? Akivaizdi yra skirtis tarp „užsakymų“ ir „laisvos“ kūrybos – fiziškai didesnė pirmoji salė dalis yra skirta būtent pirmiesiems, o „menas“ tarsi yra šiek tiek užslepintas.

– Abi parodos dalys kaip dvi mano kūno rankos – abi man svarbios ir reikalingos. Čia kaip atsakyti į klausimą – kas svarbiau žmogaus gyvenime: pavalgyti ar nueiti į koncertą, parodą? Tikriausiai ir viena, ir kita yra vienodai svarbu ir prasminga. Darydamas valstybinę simboliką, knygų iliustracijas ir daugelį kitų parodoje nerodomų vizualios komunikacijos darbų, dažnai jausdavusi reikalingas žmonėms, visuomenei, valstybei nei užsiimdamas „laisva“ kūryba. Kita vertus, „laisva“ kūryba reikalinga žmogui būti savimi, turėti kur pasislėpti, pabėgti nuo minios, būti silpnam ir pažeidžiamam. „Laisva“ kūryba dažnam kūrėjui yra autoterapija, vertybių rekolekcijų laukas. Paradoksalu, bet kartais „užsakymai“ gali tapti ir tampa „laisva“ kūryba. Ir atvirkščiai – neretai „laisva“ kūryba gali tapti „užsakymu“ ar ideologiniu lozungu.

– Iš kitų menininkų (nesvarbu, kokiai generacijai jie priklauso) išsiskiri įvairių technikų naudojimu. Ypač išskirtinis yra šratinukas, kaip priemonė ir metodas. Kaip atradai jį?

– Piešti spalvotais tušinukais pradėjau ir išmokau sovietinėje armijoje, kai dar būdamas kursantu seržantų mokykloje paišydavau „dembeliams“ albumus. „Dembelio“ albumas – tai privalomąją karo tarnybą baigiančio kareivio fotografijų albumas, kuriame yra eksponuojamos dvejų metų tarnybos laiką atspindinčios fotografijos. Ant kalkinio popieriaus lapų, esančių tarp fotografijų albumo lapų, buvo paišomos kareivių tarnybos istorijos. „Dembelių“ albumų iliustracijos paprastai būdavo atliekamos spalvotais tušinukais, mat kitos raiškos priemonės kareiviams būdavo neprieinamos. Aš buvau vertinamas „dembelių“ albumų piešėjas.

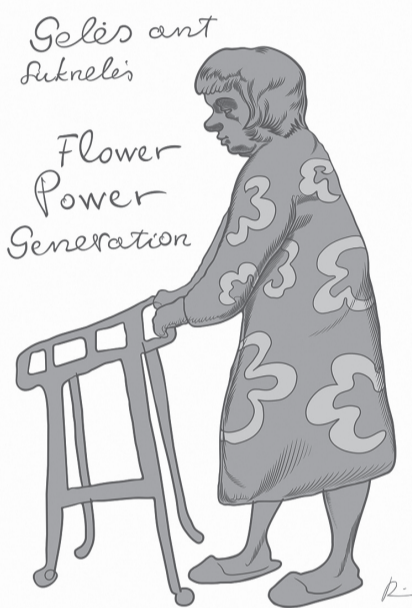
Prie piešinių spalvotais tušinukais sugrįžau po prabėgusių 26 mano gyvenimo metų, kai mano kūnas pradėjo siųsti laikinumo signalus. Tuomet dažno žmogaus gyvenime iškyta tokie universalūs klausimai: „Kodėl aš?“, „Kodėl man?“, „Kodėl dabar?“ ir t. t. Šie klausimai man tapo postūmiu apmąstymams, kurie vizualizavosi piešinių serijose „Gott mit uns“ („Dievas su mumis“), „Dangus... kaip ten patekti?“, „Ginkluotosios pajėgos perima dangaus kontrolę“, „XANAX“. Šiuo gyvenimo periodu iš įvairių

netikėčiausių vietų surankiotos frazės tapo reikšmingos ir atrado savo vietą „debesų“ piešiniuose. Autoterapinis darbas – debesų ir tekstų piešimas spalvotais tušinukais – vykdavo įvairiose vietose: kambaryje, automobilyje, laukiamajame. Formatai nebuvo dideli, nes dideli formatai nepatogūs nešioti. Svarbi spalvotais tušinukais atliktų piešinių savybė yra ta, kad laikomi šviesoje piešiniai pamažu pradeda nykti. Ši efemeriška piešinių tušinuku savybė man tapo laikinumo metafora, kuri per darbo procesą peraugo į žmogiškųjų sunkumų laikinumo metaforą.

– Esi baigęs grafikos studijas. Taviškiai ofortai, tegul ir sukurti prieš keletą dešimtmečių (ak, kaip greitai bėga laikas!), pasižymi chuliganišku siekiu sutrikdyti klasikos orumą. Regis, tai nėra praradę aktualumo ir mūsų laikais.

– Studijuodamas Grafikos katedroje Vilniuje, o prieš tai ir Kaune, dažnai girdėdavau tokias vyresnių menininkų kartojamąs sentencijas – „grafika yra ne menas, o reprodukcija“. Tapybos, skulptūros, poezijos menai buvo suprantami kaip tiesioginiai, dvasiniai ryšys su transcendentija.

Griuvus santvarkai ir prasidėjus Lietuvos nepriklausomybės atneštos laisvės, kurios tuo metu reikėsi keisčiausiais ir nebūtinai moraliais ir dvasingais būdais, jauniems menininkams ar dailininkams išsilo naujų klausimų ir rūpesčių, kurie vienaip ar kitaip veikdavo ir jų kūrybą.

Rolandas Rimkūnas. Gelės ant suknelės. 2025

Permaštant „menininko“ vertybinių žodžių žodynelį, žodis „reprodukavimas“ man tapo vienu iš atspirties taškų pradėti naują kūrybos etapą.

Taip atsirado 12 ofortų ciklas „Klasikos Animacija“. Šiame ofortų-reprodukcijų cikle įamžintos sovietiniu laiku propaguotos akademinio meno vertybių reprodukcijos ir išsvajotosios amerikietiškos popkultūros simbolika, kurią man tuomet įkūnijo Walt Disney Company kuriamų animacinių filmų personažai. Sukurti ofortai-reprodukcijos, kuriose klasikiniai Rembrandto, Francisco Goyos ar Diego Velázquezo paveikslų herojai pasipuošę animacinių herojų galvomis, tapo man naujojo laiko didvyriais.

Tuo periodu buvau apstėtas reprodukavimo idėjų – klasikinėmis oforto ir metalo graviūros technikos reprodukavau viską, ką mačiau, prisiminiau, perskaičiau ar išgirdau. Taip atsirado iki šiol besitęsiančios manųjų „reprodukcijų“ ar grafikos serijos skirtingais pavadinimais – „Būk Tvirtas!“ (iš tradicinių pamokymų serijos berniukams ir vyrams), „Ir visa tai, kas vyksta manyje, taip pat yra Visatos dalis“ („Иванушки International“ dainos „Вселенная“ teksto frazė), „Tai tik dar viena diena“ (Briano Eno kompozicijos pavadinimo „Just Another Day“ lietuviškas vertimas), „Banalybės“ (menotyrininkų tekstuose šiuo žodžiu apibūdinamas paviršutiniškas meno kūrinys). Manosios „reprodukcijos“ yra įvairios prigimties – tėvo ir vaikų piešiniai, fotografijos, gamtos formos, buitės, enciklopedijų piešiniai ir t. t. Klasikinis ofortas „reprodukcijas“ įgalino paversti autoriniais darbais, kurie, paveikti nenusipėjamų chemijos procesų, tampa atsitiktinumo ir nenusipėjamumo metaforomis.

– Paroda prasideda nuo „plastikinės“ keramikos su markerio „glazūromis“ (ten, žinoma, figūruoja užrašai), regis, kad į šį parodos segmentą reikia žvelgti kaip į savotiškus „prolegomenus“ Tavo kūrybai suvokti?

– Kiniškos gamybos plastikinių puodų servizas, įgytas „Senukų“ prekybos centre ir dekoruotas markeriu užrašant frazę anglų kalba „HOW ARE YOU?“ („Kaip laikaisi?“), tinka pasitikti parodos lankytoją. Anglų kalbos, kiniškos masinės produkcijos ir žmogaus rankų darbo jungtis greičiau atveria kelią į parodą, nei gali tapti parodos apibūdinimu. Todėl šis darbas labiau byloja apie tai, ką reikėtų palikti prie parodos durų nei nuoroda, ką parodoje gali pamatyti ar surasti. Nors, geriau pagalvojus, gali būti ir įvadu į parodą.

– Gal galėtum pakomentuoti videodarbą, esantį parodoje? Jis atrodo tarsi pasakojimo ašis (bent fiziškai, nes

iš tikrųjų eksponuojama pačiame salės viduryje), apie kurią sukasi visas parodinis pasakojimas.

– Šis videodarbas sukonstruotas iš trumpų videoplenerų, vykusių maždaug ketverių metų laikotarpiu. Videodarbe filmuotas peizažas nėra atsitiktinis. Šią vietą lankau, paįsau ir tapau nuo 1986 metų. Atsiradus mobiliam telefonui pradėjau ir filmuoti. Tai vieta, kurioje ypač jaučiu praeinančią laiką. Praeinančio laiko metafora man ypač svarbi ir reikšminga. Šį peizažą esu lankęs būdamas įvairių būsenų ir įvairiais savo gyvenimo periodais. Lankydamas šią vietą pastebėjau, jog praeinančio laiko greičio pojūtis gali kisti ir priklausyti nuo vietos, kurioje žmogus yra. Taigi šis darbas apie praeinančią laiką. Parodos kontekste tai svarbi pasakojimo ašis.

– Mane lengvai glumina, kad parodoje žiūrovai gali vaikščioti, laiptuoti ant Tavo darbų. Žinoma, tie kilimai nėra „originalai“, jie skaitmenizuoti – tačiau tai primena barokinę apgaulę, tą teatrališką nusižeminimą (tarsi galingų magnatų funduotos bažnyčios su jų palaidojimais po grindimis, kad lankytojai galėtų mindyti jų palaikus, aiškiai užrašant – „Čia guli nusidėjėlis“). Tai lengva provokacija ar tik ekspozicinis sprendimas?

– Visų pirma tai anksčiau aprašytos tiražavimo ar reprodukavimo idėjos tąsa. Tušinukais ar pieštukais atlikti A4 formato piešiniai, tiražuojami tokiu būdu, gali įgauti naujus pavidalus ir ekspozicinius kontekstus. Šiuo atveju kasdieniniai, nereikšmingi vaizdeliai tampa keliolikos metrų kilimine danga, kuri ne tik perduoda piešiniuose išsakomą informaciją, bet ir tampa svarbiu ekspoziciją vienijančiu elementu. Gerai, jei, tavo vertinimu, piešinių reprodukcijomis dekoruota kiliminė danga tampa ir barokinio nusižeminimo – tai taip pat yra vienas iš reikšmingų šių reprodukcijų formos sampratų elementų.

Parodos pabaigoje, jei lankytojai naudos kiliminę dangą pagal paskirtį, ji turėtų įgyti autentišką parodos lankytojų pėdų atspaudų.

– Iliustracijos... Parodoje rodomi du blokai – iliustracijos Vytauto Landsbergio knygai „Čia rimtai vaikai“ (Vilnius: Kronta, 2006) ir kol kas neišleistas Romos mišiolas. Regis, labai skirtingos pozicijos. Nuo paaugliams skirtos knygelės iki rimtos suaugusiųjų lektūros. Kur buvo lengviau dirbti?

– Tarp šių dviejų parodoje rodomų iliustracijų blokų beveik penkiolikos metų tarpas. Kiekvienas iš šių darbų man savaip yra reikšmingas ir svarbus. Romos mišiolio iliustracijas dariau brandesniame amžiuje. Ko gero, jaunesnis būčiau šio darbo ir neįveikęs.

Vytautas Landsbergis man svarbi ir įdomi asmenybė. Jis pirmasis atkuriosios Lietuvos valstybės vadovas, politikas, menininkas. Nepamirštami susitikimai su Landsbergiu „Krontos“ leidykloje aptarinėjant iliustracijas – žavėjo jo aštrus mąstymas, geras humoro jausmas. Knygoje esantys Landsbergio eilėraščiai daugiaplaniai – asmeniniai išgyvenimai, kurie yra susipynę su Lietuvos valstybingumo išsaugojimo, Europos Sąjungos tvarumo problematika. Knygoje esančios ir parodoje eksponuojamos iliustracijos nėra tiesioginis teksto pakartojimas – tai ir mano autorinės laikmečio refleksijos. Šios knygos tekstuose ir iliustracijose išreikštos to meto aktualijos, regis, išlieka svarbios ir šioje dienoje. Būtent ši aplinkybė ir buvo didžiausia priežastis apsisprendžiant jas rodyti „Titanike“ surengtoje parodoje.

Prie iliustracijų Romos mišiolui lietuvių kalba dirbo nuostabi komanda – tai arkivyskupas Liunginas Virbalas, menininkė ir dailėtyrininkė Jurgita Kristina Pačkauskienė bei grafikas Evaldas Mikalauskis. Pradžioje buvo bandymų stadija – gavau prašymą nupiešti šešias mažesnes iliustracijas, skirtas Dievo Motinos ir Šventųjų iškilimams. Ilgokai svarsčiau, kokių plastiniu keliu eiti vykdant šį užsakymą. Sprendimas atėjo kartu su mintimi, jog iliustracijos neturėtų būti svarbesnės už teksto turinį. Įkvėpimo šaltiniu man tapo budistinės tapybos postulatas – menininkas, pradėjęs piešti Budos vaizdą, turi daug kartų pakartoti ikoninę Budos vaizdo kopiją, kad išmuštų iš savęs egoizmą ir Budos vaizdavimo kanonas liktų neįgijęs konkretaus žmogaus stilistinių bruožų. Šešiose mažose Romos mišiolio iliustracijose stengiausi ne tik atliepti bažnytinę ikonografiją, bet ir pristatyti Lietuvos bažnytinio meno istoriją – lietuvių liaudies meno tradiciją, Stelmužės bažnyčios skulptūrą, Aušros vartų Madonos vaizdinyje susipynusias Rytų ir Vakarų bažnytinio meno tradicijas, Vilniaus baroką. Jos atliktos laikantis originalių bruožų turinčių kartočių tradicijos.

Kūrybinei grupei pristatęs padarytas šešias mažasias iliustracijas ir jų sąrangos aprašą, po kiek laiko gavau pasiūlymą padaryti ir likusias devynias didžiasias iliustracijas: Paskutinės vakarienos scena prieš titulinį lapą, Nukryžiavimas prieš Romos kanoną, Apreiškimas Mergelei Marijai – advento laikotarpiui, Kristaus gimimas – Kalėdų šventei, Trys Išminčiai – Viešpaties Apsireiškimui, Sūnaus palaidūno sugrįžimo pas Gailęstingąjį Tėvą scena – gavėnios laikotarpiui, Kristaus Prisikėlimas – Velykoms, Kristaus Dangun žengimas – Šeštinėms, Šventosios Dvasios Atsiuntimas – Sekminėms.

DARIUS KAUZANAS

Gegutė

Gegutės giesmė – praradimų sąrašas, balsas iš kapo, o ne iš miško. Kraujas, pasukęs atgal. Ji gieda iš tavo vidaus, kur laikai užrakintą trimitą tarp šonkaulių.

Ji balsas ne paukščio, o tavo paties, kai mažas buvai, kai buvai per tuščias, kad save priimtum į save patį, kai buvai per pilnas, kad tilptum į patį save.

Gegutė gieda visai ne metus, o tą akimirką, kai supranti: niekas negrįžta. Jos balsas – kaip adata, įsiūta į sapną: daug metų buvai ne savim.

Gegutė kukuoja anaipol ne iš medžio, o iš krūtinės, atsilapojančios sieniniu laikrodžiu – durimis, užrakintomis iš vidaus. Ji sako: tu mirsi.

Bonsas

Aš imu pjūklą, jisai dainuoja geležimi, jis rėžia šakas kaip nereikalingus žodžius iš eilėraščio.

(Smulkiesiems medžiams tinka sekatorius.)

Šakos vis krenta, linguoja kaip rankos, jos tyliai prašosi paliekamos gyvos.

Sula vis teka, laša kaip kraujas, kurį palieku ant kamieno, šiek tiek amputuoto.

O jus dar geni kasmet ir briedžiai su elniais, ir stirnos, net žemąsias šakas pasiekiantys kiškiai,

kamieno žievę nulupinėja pelės. Įsirengia urvus tarp šaknų ir žiemą saldžiąsias graužia.

Pjūklas tik pradeda, bet gyvūnai užbaigia, tikrieji chirurgai, jie pasirašo dantim ant žievės, ant šaknų, ant sulos, kuri teka kaip laikas.

Briedžiai su elniais rupšuoja šakas, jie išnykus medžiotojams stovi ramiai pakelėm tarsi karvės, žmogaus nebebijo, ateina ramiai į sodybas ir valgo sodus.

Stirnos nugrauzia tylinčių tujų apačias, šios pavirsta skulptūromis, kiškiai išplėšia žievę, kiek tik pasiekia, atverdami baltumą po ja, pelės išrašo laiškų požeminius per žiemą dantim šaknyse, ir po to nepabunda pavasarį medis.

Genėjimas tampa kūryba bendra, jei nenužudo. Kaip negerai visgi būti skaniam, galvoju stebėdamas šitas jų orgijas.

Jei vaismedis stovi, jisai dainuoja per randus: „Aš esu kaip eilėraštinis, kurį jūs kartu parašėte.“

Ypač patinka eglės, kurios atgimsta su dviem arba trim viršūnėmis.

Pozuotoja

Aš sėdžiu, nes jis dar manęs tapyti nebaigė. Teptukas kartais sustingsta, tarsi klausytusi mano minčių.

Daivos Kairevičiūtės nuotrauka

Aš negaliu matyti savęs paveiksle. Man tik pasako, kad gerai laikau galvą, kad plaukai krenta tinkamai, kad pakanka žiūrėti į vieną tašką.

Bet kas nutapys, ko neištariau? Kartais noriu paklausti, ar jis pastebėjo, kad vakar verkiau. Bijau, kad tada jis nupieš per daug tikrą paveikslą.

Aš čia trečią jau dieną. Kava atšalo puodelyje, vystančios gėlės iškrinta iš vazos, o aš nebaigta. Tarsi mano tylėjimas būtų spalva, kurios jis dar ieško.

Jei piešti mokėčiau, aš nutapyčiau savo vidinę būseną – įtampą pirštuose, kurie neva ilsis ant mano kelių, spaustuką krūtinėje, kurioje užsiveria

tuštuma: skvarbūs žvilgčiojimai tai į tapomą drobę, tai į mane. Kartais atrodo, kad jis net nemato manęs, o žiūri kiaurai, kaip į daiktą, kaip į spalvinę dėmę

ar linijų išsidėstymą. Aš nutapyčiau save kaip rytinį nenorą keltis iš lovos. Negražią. Dažnai abejoju, ar naujoji diena tikrai man skirta. Aš jaučiuosi dažnai

ne visai reikalinga pasauliui, nors dabar mane tapo ir tarsi turėčiau jaustis vertinga, nusipelnusi atvaizdo.

Tiesą sakant, visai neįstengiu suvokti, kuo jį sudominau. Bet aš netapyčiau savo akių, nes jos per daug kalba ir būna retai išgirstamos.

Aš netapyčiau jokių pamerktų gėlių, jokių užuolaidų, saulės dėmių ant sienos. Mano paveiksle būtų tas jausmas, kai nežinai, ar benori dar būti matoma.

Ir visgi – pozuuju, kaip jam to ir reikia. Tylėdama leidžiu jam rinktis spalvas iš mano tylėjimo. Gal jis atras mano tamsą, o gal ir šviesos kraštelį.

Tapytojas

Aš dar nežinau, ką aš tapau. Linija gimsta iš mano bailaus neapsprendimo. Bet spalva lyg pati ėmė plaukti staiga į tą kraštą, kur guli ranka pozuotojos.

Nors sėdi priešais, aš jos nematau, tik tai, ką šviesotamsa daro su oda išblyškusia jos. Aš grožio nieieškau. Kartais atrodo,

kad vaizduuju ne ją, o kas pasiliks jai išėjus. Aš esu tik teptukas, ji – mano pretekstas. Lyg pauzė tarp kūno ir nieko.

Jos tylėjimas sako daugiau negu akys, dvi bailios plaštakės. Aš bijau jos ko nors paklausti. Aš bijau sugadinti jai gyvenimą

iš tikrųjų tapydamas, tarsi uždengdamas potėpiais ją, užuot pasilikęs portretą svajonėje. Kokia ji dabar nebaigta, bet jau esanti.

Mano potėpiai tampa mėginimais nesuklysti. Ir sykiu man atrodo, kad vakar, ko gero, ji verkė.

Jos kuklumas tikrai ne didžiausia dorybė. Ir man įdomu, kodėl ji sutiko pozuoti. Gal ji norėjo pabūti ramybėje.

Kartais man norisi nutapyti, kaip ji sėdi, kai niekas jos nestebi.

Skersvėjis atneša vasarą mums pro atvirą langą. Kartais svajoju, kad ji paklaustų: ką matote?

Aš matau, ką dar slepia drobė nuo jos ir manęs. Tarsi spalva negalėtų ištarti nei vardo, nei to, ką jaučiu tau.

Tu kasdieną man aiški mažiau, gal todėl, kad kasdieną daugiau tavęs netelpa į portretą.

Kas toliau?

1.

Vingis primena klausimą: kas toliau? Žodžiai slysta su vandeniu, kuris nešasi valtį, kuri ieško atsakymų žibančioj

upėje, nuo kurios ašaroja akys. Tolyje – kaimas, jo stogai pasvirę tarsi trys pastraipos, kurias laikas pamiršo užbaigti – į vieną ar kitą

pusę. Gatvė – kaip sakiny, langas – tarsi kablelis, o durys – taškas. Gandralizdis negyvenamas. Obelis sulaukėjusi. Kas toliau? –

irklas vėl klausia platėjančios upės. Gal pieva su gervuogėm? Ne – tenai lieptas su muilina, rankšluosčiu ant šakos ir takas per miežių lauką.

Dar toliau – ajerai ir nendrės, už kurių vis užkliūva irklai, šakotieji šurpiai ir lūgnės, ir vikšriai, ir švendrai, ir plūdenos...

Įplaukus tarp sienų tankių švebeldžiuojančių nendrių, belieka mokintis vardus šiuos, nes nieko aplinkui daugiau nematyti

už šiugždančios širmos, kurioje šmirinėja laumžirgiai – rudi dideli ir mėlyni mažesni. Tu krauni į valtį plūdenas – trašas ekologiškas

savo gėlėms, aš įmetu ten ir lelijos pavytusį žiedą ant ilgo žalčio besiraitančio koto: „Nepaskęsim?“

2.

Tu irkluoji kaip vaikas tą valtį, jau pilną vandenžolių, tavo pėdos paskendo jose, ant jų kriauklės skirtingų formų, neišsipjauki.

Srovės slysta tarp mano pirštų, šviesa rašo hieroglifus, kurių aš nemoku, tik stebiu, kaip jie visi blizga, lyg pažadai, kurie nebetaps tikrove.

Irkilai vis kliūva, o vingis vėl klausia: kas gi toliau? Krūvos vandenžolių apsieja mūsų kelius, jų žaluma – tarsi šakny, kurios laiko mus valtyje.

Toliau vien vandens paviršius, atspindintis mūsų veidus nendrėms, o nendres atspindintis mums, tik apverstas.

Santaka

Toliau – upių santaka. Viena, prie kurios aš gimiau, – Dysna, o kita, prie kurios gyvenau, – Bivėta. Netoli per gyvenimą nuplaukiau.

O virš santakos – kelias ir tiltas, kurį pereina žmonės, nežinantys, kad po juo susitinka pradžia ir gyvenimas – proto raukšlė su likimo linija.

Kai teks irtis atgal – nežinau, į kurią man įsukti.

Dolce vita

Ant stalo garuoja rytas, juodas kaip tavo kava.

O šalia – sluoksniuotos tešlos pyragaitis, kurį dovanojau vakar, lyg pažadas, kad gyvenimas gali būti saldus ir ilgas.

Tu siurbčioji kavą ir nematai, kaip žiūri į tave iš vakarykščio prisiminimo.

Pyragaitis neištaria, kaip gera tau būti tavim šį rytą, o aš priminėčiau.

Jeigu būtų įmanoma, vieną sekundę aš sustabdyčiau, kad tu sustingtum, keldamas savo puodelį prie lūpų, ir manęs pasiilgtum.

Kava – tai laivai

Plaukiantys per ryto miglą, per lūpų krantus, per monologą apie pamirštą sapną, kurį dainuoja tyliai viena sirena.

Kava išplaukia lėtai, garais žymėdama kryptį, ir tu ant denio, o puodelio dugne lieka užmirštos salos. Iš jų ir buriama.

Po paskutinio gurkšnio viskas nurimsta, burtai ant stalo kaip burės paskleistos lieka – vėjas atneš mano balsą tau.

Jei laivas negrįžta, puodelio krašte susirangęs atodūsis tampa paskutiniu juo atsisveikinimu su manimi. Vandenynas nėra gailestingas.

Kavos aromatai skandina tylą kaip laivus su lobiais. Jų ieško po to narai, kuriuos ryja rykliai.

Tu geri negalvodamas, kad kažkur keliauja žvejai į uostus, kurių nepasieksi, į švyturį horizonte. Gal jie įkvepia ten kvėpavimą savo.

Gal bangose po garų išsidraikiusiais siūlais vienas gurkšnis kavos susikaupė. Jis vertingas toksai, nes kavamedžio negali užauginti, kaip ir aš – tabako.

ALFRED DÖBLIN

Lenkiškame Vilniuje

Romanistas, eseistas, novelių ir kūrybinių teatrui autorius Alfredas Döblinas (1878–1957) laikomas vokiečių ekspresionizmo klasikais. Bene garsiausias jo romanas „Berlynas. Aleksandro aikštė“ (1929) 2003 metais išleistas ir lietuviškai (vertė T. Četrauskas).

Žydų kilmės vokiečių Döblinas ilgą laiką buvo abejingas savo tautos religijai ir tradicijoms, bet po 1923 metų Berlyne vykusių antisemitinių riaušių ėmė intensyviai domėtis savo kilme ir ypač Rytų Europos žydų kultūra (gal ir dėl to, kad buvo gimęs Ščecine). Norėdamas savo akimis pamatyti, kaip gyvena Rytų Europos žydai, jis 1924 metais leidosi į dviejų mėnesių kelionę po seneniai atsikūrusią Lenkijos valstybę (o joje iki pat Antrojo pasaulinio karo klestėjo savita žydų kultūra). Aplankęs Varšuvą, Vilnių, Lembergą (Lvivą), Krokuvą, Lodzę ir Gdanską, kelionės įspūdžius aprašė knygoje „Kelionė po Lenkiją“ (*Reise in Polen*, 1926). Šioje kelionėje jam visų pirma rūpėjo žydų istorija, bet kaip įžvalgas literatas jis stengėsi pažinti daugiau ir suprasti, kuo gyvena tie miestai.

Skyriuje apie Vilnių (knygoje pavadinimu *Wilno*), kurio ištraukos čia skelbiamos, autorius fragmentiškai fiksuoja visa, ką spėjo pamatyti, pajauti ir suprasti per savo viešnagės savaitę Vilniuje 1924-ųjų spalį. Kitoks jo kaip pašaliečio žvilgsnis į mums lyg ir žinomus dalykus – lenkų ir lietuvių santykius, istorinius Vilniaus pastatus, kultūros ir mokslo židinius, skirtingų religinių konfesijų ypatumus, miestiečių kasdienybę – kartais stebina, bet ir atskleidžia įdomių ir reikšmingų dalykų.

Ši Döblino knyga laikoma kelionių literatūros ir Rytų Europos žydų kultūros tyrinėjimo klasika.

Vertėja

[...]

Septintą ryto kraštovaizdis pasikeičia. Darosi kalvotas, banguoja. Iki šiol driekėsi stepę primenantys vaizdai, šen bei ten pievos ir dirbami laukai. Dabar atsiranda vilnijančios kalvos. Miškai, lapuočių ir eglynų guotai. Kairėje pro šalį pralekia lyg ir pilis, griuvėsiai. Prie tunelių – įvažiuojant ir išvažiuojant – stovi ginkluoti sargybiniai; šalyje neramu. Laikraščiai rašo apie bolševikinių ir kitokių gaujų išpuolius; iškart pagalvoju: tai daugiau negu gaujų plėšikavimai; čia vyksta karo veiksmai. Labai palengva riedame per aukštą siaurą tiltą. Koks gražus ir gyvas kraštovaizdis. Kalvas keičia kalneliai. Skaisčiai raudona ir geltona vystančių lapų spalva pramaišiu su gilia tamsių eglė žalumai. Ant bėgių ilgos vagonų eilės, traukinyje sujudimas. Už lango maži nameliai, po vieną ar grupelėmis palei gatves. Wilno geležinkelio stotis.

Rytas žvarbus, pėdinu kažkokia alėja. Abipus gūžiasi žemi namukai, dauguma jų seni ir vargani. Paskui į kairę pasisuka gatvelė, siaura, be jokio normalaus šaligatvio. Vis dairausi pagrindinės gatvės, juk turi tokia būti. Priešais virš gatvės aukštai iškilusi įspūdinga vartų arka; girdu žiūrėjimui, einu pro senoviškus vartus jos link. Dešinėje daugybė žmonių: kaimiečiai, miestiečiai, vyrai ir moterys, sukritę ant žemės, klūpantys, žemai nuleidę galvas. Bet gieda ne jie, giesmė sklinda iš kitur, iš viršaus. Atsisuku, virš vartų arkos – koplyčia. Joje atviras į gatvės pusę altorius, ant jo galybė degančių žvakių ir kažkokių nesuprantamų, margų dirbinių. Gatve artėjantys žmonės skrybėles ir kepurės nešasi rankose. Ir aš savo skrybėlę nusikėliu dar vartų arkoje. Ten viršuje stebuklingas Dievo Motinos paveikslas. Madonos atvaizdas toks meilingas. Iškilęs virš didelio pusmėnulio, primenančio lenktą galingo gyvūno ragą. Atvaizdas matomas iki krūtinės. Madona vilki plačius, gausiai išpuoštus liturginius drabužius. Karūnuotą galvą laiko pakreipusi į dešinę. Rankos sukryžiuotos ant krūtinės. Liaunas kaklas išnyra iš puošnių, ryškių drabužių ir skraisčių. Siauras pailgas veidas, akių plyšelis, sučiauptos lūpos. Aplink galvą auksiniai spinduliai. Ji melžiasi, o gal yra užsisvajojusi arba klausosi švelniai ir ilgesingai, paskendusi savo kančioje, ieškanti išeities: sunku apibūdinti jos išraišką. Paveikslas įtaigus, jaudinantis. Žmonės trokšta savo skausmu pasidalinti su šios dangiškos būtybės kančia ir tada nusiramina atsitraukia. Kokią jėgą turi menas, kuris sugeba sukurti tokį paveikslą, kad nupieštas atvaizdas tampa idealu.

Gatvė vadinasi Ostra Brama. Joje tylu, iš besimeldžiančių žmonių nebesigirdi nė garso. Ant kampo vyrai kloja į žemę vamzdžius. Einu gatve pirmyn, pro nedidelius namus, prastu grindiniu. Dešimta valanda ryto. Parduotuvės dar nedirba. Kelios vis dėlto atidarytos. Tada atkreipiu dėmesį į iškabas ir suprantu: tai žydų parduotuvės, kurios nedirba. Juk dar tęsiasi Palapinių šventė.

Gatvė išplatėja į aikštę. Vienoje pusėje stovi senas akmeninis pastatas: tai buvęs teatras, priešais jį kariatos. Eidamas pro kino teatrą atkreipiu dėmesį į afišas: jos visos dviem kalbomis; yra afišų lenkų ir jidiš kalba. Daugelio prekybininkų iškabose taip pat hebrajiškos abėcėlės raidės, jidiš kalba. Mačiau jas Varšuvos Nalewki rajone, bet čia jų pilnas miestas. Matyt, čia gyvena didelė arba labai drąsi žydų bendruomenė. Kita vertus, niekur jų nematau. Juk vienas kitas žydas turėtų būti gatvėse, nors ir

šventinė diena. Bet antai jų vis dėlto yra, tik neatkreipiau dėmesio. Jie stoviniuoja šalia manęs prie kino teatro, eina gatve, vyrai ir merginos baltomis kepuraitėmis; vyresnieji atsargiai žengia per duobėtą aikštę, šnekasi sava kalba. Nė vienas nedėvi kaftano! Nė vieno nematau su juoda kupa. Visi apsirengę europietiška, bet kalba ne lenkiškai. Tai visai kitokio sukirpimo žydai negu Varšuvoje.

Siauroje gatvelėje, kuria pasuku į kairę, rikiuojasi dideli, senoviniai pastatai. Vienas jų panašus į labai seną bažnyčią. Šalia greičiausiai vienuolynas. Bet pro žemus vartus ten suka jauni vyruokai ir panelės baltomis kepuraitėmis, su knygomis ir odiniais aplankais po pažastimis. Ko gero, mokymo įstaiga. Žengiu pro žemą jaukų skliautą vidun, o ten skelbimai, ant durų užrašai. Tai universitetas ir jo auditorijos. Vis dar dairausi: kurgi pagrindinė miesto gatvė. Pamažu suprantu: aš taikau netinkamą mastelį. Aš ir esu pagrindinėje gatvėje. Gatvės čia tėra gatvelės, vingiuojančios tarp nedidelių kuklių namų. Žingsniuojau aukštu šaligatviu, kuris galiausiai išvirsta į smagiai čiurlenantią lataką. Abiejose gatvelės pusėse teka tikrų tikriausias drumzlinas upelis. Kai kuriose vietose per upelį permesti rąstai, jis teka po žeme, po rąstais, tad eiti labai netrukdo. Vyrai ir moterys apsirengę kaimietiškais arba paprastais miestietiškais drabužiais. Vienur kitur švysčioja šviesios, kūno spalvos moterų ir merginų kojines, šiek tiek pudros, dauguma dėvi paprastus, kasdienius drabužius, avi sunkius darbinus batus. Ant parduotuvių palangių ir ant durų masyvios rausvai rudos lentos, spynos, virš jų sunkūs skersiniai strypai. Viename gatvelės kampe stovi sargybinis. Ten jau mano viešbutis¹. Kambarys didelis, skurdus, be užuolaidų.

[...]

Daugelis mano užkalbintų žmonių kalba rusiškai. Nė ženklo neapykantos Rusijai. Pasiteiravus, ar jie moka rusiškai, šypteli lyg nusikalte. Tai vietiniai; atvykėliai lenkai jų nekenčia, bijo kaip ir Varšuvoje. Turiu su savimi Rusijos laikų Vilniaus miesto planą ir kitą – dabartinį. Beveik visos gatvės ir aikštės pervadintos. Varšuvoje mane tai džiugino, net nuoširdžiai kėlė nuotaiką; keista, bet čia man tas nepatinka. Toks jausmas, tarsi primesta iš viršaus. Ne taip kaip Varšuvoje, kur viskas kilo iš vidaus. Bolšaja buvo pagrindinė gatvė centre, Georgijaus prospektas šiaurės vakarinėje dalyje, dabar Bolšaja vadinasi Wielka ir Zamkowa, o Georgijaus prospektas gavo Adomo Mickevičiaus vardą. Dar yra Slovakio, Pilsudskio, Žygimanto, Kosciuškos gatvės.

Viena inteligentiška ponija man pakuždėjo: lenkas yra mandagus, sentimentalus ir suktas; rusas – atviros sielos žmogus, garbingas ir draugiškas. Ak, ji manęs neperprato. Aš esu lenkų tautos draugas. Lenkus ilgus šimtmečius persekiojo nelaimės, jiems teko slapstyti, jie negalėjo atvirauti, būdami tuvi garbingi ir draugiški rusų priešpaudoje. Priespauda paveikia žmogų, jis tampa pažeidžiamas. Be to, geografiškai Lenkija nėra tokia laisva kaip Rusija, tokia didelė kaip Rusija, ji įsprausta tarp Rytų ir Vakarų, tarp Pietų ir Šiaurės. Ne taip viskas paprasta. Prieinu tiltą: ar apačioje žemė, ar vanduo? Bet mano nuotaika sugedo.

Dėl Vilniaus krašto yra ginčų. Lietuviai laiko Vilnių savo sostine. Lenkai ją okupavo. Sienos į Lietuvą uždarytos. Tarp abiejų jaunų valstybių nuolat kyla karinių konfliktų.

Dulkiant lietui žingsniuojau Dominikonų gatve. Latakais teka drumzlinas gelsvas vandenėlis. Šaligatvis akmeninis, vietomis iš lentų. Langų stiklai sudurstyti. Vienoje parduotuvės vitrinoje matau skrybėles, skaras, kaspinus, kitoje – obuolius ir sausainius. Kariatas traukia arkliai mediniais pakinktais. Plakatai ant afišų stulpų skelbia apie aviacijos savaitę. Rašymo priemonių parduotuvės vitrinoje Vyspianskio portretas, slaviškas veidas, žandenos, užrašyti išų galiukai, įdubę skruostai. Po juo – tapytoja ir poetė, švelnus, labai gražus veidas, nesvarbu, kad gana putlus; lūpos suspaustos, akys nudelbtos žemyn. Ji – žmogus, o jis – ligotas menininkas. Į kairę leidžiasi plėtojanti gatvė. Artėja stotingas kariškis, dėvintis rausvą husarų kepuraitę. Knygynė „Reclam“ leidyklos tomeliai, [vokiečių meno istoriko Antono Heinricho] Springerio meno istorija, „Lehmanno medicinos atlasai“, [vokiečių anatomo Augusto] Rauberio anatomija. Atrodo, kad visos parduotuvės linkusios tapti įvairiausių prekių kromeliais. Štai viešbutis pavadinimu „Versalis“; kam ta fanaberija?

Universiteto pastatas senas, didingas. Jo steigėjas Steponas Batoras buvo lenkų karalius, kurį kilmingi didikai atsikvietė iš Transilvanijos. Lenkiškai jis mokėjo prastai, bet šalį valdė gerai. Jam atiteko ir pagyvenusi princesė, Jogailaitė, bet jis tam neprieštaravo. Universiteto skliautai stori, masyvūs, čia rusai buvo įkūrę gimnaziją. Žingsniuojau per sales, lipu laiptais aukštyn ir žemyn. Labai seni, didingi, ramybe dvelkiantys mūrai. Karo metu turėtų būti atsparūs bombardavimui. Toks įspūdis, tarsi jie ne pastatyti, o tiesiog natūraliai išaugę. Elektros šviesa visai nereikalinga tokioje slėpiningoje aplinkoje. Tos skaityklos,

auditorijos su senais jaukais mediniais suolais; viskas padėvėta, žmonių nusėdėta, prisijaukinta, aptrinta. Visur geležinės durys; leidiesi žemyn, į rūsius, paskui staiga vėl atsiduri erdvioje jaukioje salėje, katalogų skyriuje. Čia ilgas amžius triūsė žmonės, prisitaikę prie esamų sąlygų.

Man talkina senyvas, nedidelio ūgio vyras. Archyvaras čia svarbiausias asmuo. Vedžioja mane laiptais ir koridoriais su užrašais „Atsargiai“ ir „Dėmesio“ – jų čia begalė. Pagaliau atsiduriame valstybiniame archyve. Tokių leidinių dar nesu matęs. Vieni šimto metų senumo, kiti vėlesni, iš rusų laikų; dažnas tomas turi iki tūkstančio puslapių ir jie laikosi krūvoje, nes įristi į nepaprastai tvirtą, rudą, nučiupinėtą odą. Paprastai knygos nugarėlė būna siaura, o čia ji daug platesnė už knygos viršelį. Šitie knygų monstrai surišti virvelėmis. Vienos knygų serijos pavadinimu „Codex diplomaticus“ autorius yra vokiečių kilmės vyras pavarde Dögelis. Daugelis tomų parašyti ranka. Mažasis ponas aiškina: jei archyvo dokumentus sudėtume vieną šalia kito, susidarytų 15 km ilgio eilė. Štai teismo bylos; koks kurioziškas kalbų kratinys. Pavadinimai rusiški, o visa, kas toliau, – lenkiškai. Man rodo teismo posėdžio protokolą, vartau: pradžia ir pabaiga, ritualas, rusiškai, čia pat didelė pastraipa lenkiškai. Keisti rusėniški tekstai. Dokumentų rinkiniai iš vokiečių okupacijos laikų, žurnalai su vokiečių generolų portretais. Niekas čia nenueis užmarštin.

Senasis vyras pagarbiai padeda priešais mane dokumentą: Julijaus Slovakio mokyklos baigimo pažymėjimas. Tarsi diplomatas, surašytas iškilminga lotynų kalba. Kartu su Mickevičiumi Slovakis čia lankė gimnaziją; abu gyveno bute Zamkowa gatvėje. Slovakio pažymėjime daugiausia įvertinimų „gerai“, kai kur „labai gerai“. Kitoje pusėje jis užsirašė savo vardą – dailia, meniška rašysena, kas ir būdinga tikram estetui.

Holo prietemoje ant žemės boluoja kažkoks akmeninis ar gipsinis torsas, primenantis viduramžių skulptūrą iš Naumburgo katedros. Kad tik niekas nesugalvotų jo išsinešti ir imti kopijuoti. Jo vieta čia, ant grindų, po skliautu. Už geležinių durų – kiek ten tokių durų, jaukių auditorijų – turi būti ne kas kita, kaip universitetas, kur būriuojasi, ant suolų sėdi jauni žmonės. Čia mokslas vyksta kitaip negu bet kur kitur – už tu geležinių durų įsikūręs penktasis fakultetas. Vilnius turi penkis fakultetus. Ir tas penktasis yra ne koks Filosofijos fakulteto padalinys, ne dar vienas teologinis, o Dailės fakultetas. Kas ten žino, kam reikėjo tokio fakulteto. Bet aš jį palaikau, tiesiog pavydžiu jo. Čia profesoriauja žymus lenkų peizažo kūrėjas². Jo paties nerandu, bet mane pavadžioja jo asistentas. Tik nelabai kur čia pavadžios, vos vienas kitas kambarys, dvi damos stoviniuoja prie aplankų. Visa dvelkia meno istorija – ir tos damos, ir tie aplankai. Visa, kas ten dar sukrauta ir suguldyta, panašu į mokslo, meno dalykus, nelabai suprasi, kas prie ko: uolienų luitai iš Vilniaus apylinkių, priešistoriniai radiniai, nuostabaus grožio kortų žaidimai, gipso liejiniai. Dar keisti žmogaus blaudzikauliai, apraizgyti grandinėmis ir žiedais. Galėtų būti nusikaltėlių, o gal vienuolių, atgailautojų, kurie patys save nubaudė ir taip buvo palaidoti. Toks jausmas, tarsi šiose erdvėse pleventų dvasia, būtent profesoriaus ir peizažisto, kurios gyvastį ir palaiko ši aplinka. Ne pats fakultetas, bet jame pulsuojanti kūrybinga mąstymo kryptis. Nuostabu, kad jai čia atsirado vietos. Matosi, kad tai jauna valstybė.

Gražus keturkampis kiemas pavadintas pirmojo rektoriaus Petro Skargos vardu. Apačioje arkinės galerijos, būta jų ir viršuje, bet rusai jas užmūrėjo. Rusams mažiausiai rūpėjo grožis ir architektūra, labiau šilto patalpos viduje. Žinoma, nebūtina Kleopatros vėrinis vertis į batus, bet, manau, tam tikromis aplinkybėmis galima ir tai. Virš arkinė galerijų niša; madonos ten nebėra, bet įrašas dar matosi.

Universitetas turi savo bažnyčią, kuri yra tokio pat amžiaus kaip ir jis pats. Kiek jau bažnyčių aplankiau, dar daugiau jų laukia; vis dėlto reikės riboti jų lankymą, kitaip gresia persisotinimas. Pirmiausia pagerbiu zakristiją su rudos spalvos medine apdaila ir flamandų stiliaus kolonomis. Maniau, kad mediniai dirbiniai čia tik puošmena, bet netrukus nustebau, kai kaštelionas patraukė už jų, ir pasirodė, kad ten dėžės. Tuščios, matyt, jose buvo laikomos mokslinės paslaptys. O bažnyčios langai nuostabių spalvų – rytiškai mėlynos ir geltonos. Nuo choro žemyn žvelgia Moniuskos biustas; šio lenkų operų kūrėjo vardą pirmą kartą išgirdau Lenkijoje, jis buvo vargonininkas. Čia ir atminimo lentos, didinga grafų Oginskių šeimos koplyčia, joje net specialūs vargonai. Į šią bažnyčią

Nukelta | p. 15 ►

¹ Buvęs viešbutis „Europa“ dabartinių Dominikonų ir Vokiečių gatvių sankirtoje (*visos pastabos – vertėjos*).

² Ferdinandas Ruščicas, tuometinis Dailės fakulteto dekanas.

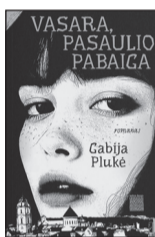
Senienos ir naujienos (21)

Eliza Orzeszkowa. *Prie Nemuno*. Romanas. Iš lenkų k. vertė Kazys Uscila. V.: Alma littera, 2025. 646 p.

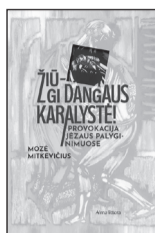
Eliza Orzeszkowa mums labiau žinoma sulietuvintais vardu ir pavarde – Kaune yra Elzės Ožeškienės gatvė; „Prie Nemuno“ tokiu vardu buvo išleistas sovietmečiu. Eliza Orzeszkowa pasirašinėjo savo kūrinius kaip Gabriela Litwinka. 1863 m. slėpusi sukilėlius, romane „Prie Nemuno“ neapeina sukilimo temos. Vienas pagrindinių veikėjų – žuvusio sukilėlio sūnus, kurį pamilsta Justina iš nuskurdusių bajorų šeimos. Meilė tarp skirtingų luomų arba meilės neišsipildymas: lietuvių moterų rašytojų biografijose tai svarbus postūmis rašyti. Viktorijos Daujotytės įvade naujam leidimui raginama skaitant prisiminti ir savas rašytojas. Skaitydama galvojau apie Žemaitę, Šatrijos Raganą – kaip skirtingai ir kartu panašiai abi rašytojas veikė aukštoji dvarų kultūra. 1904 m. už šį romaną Orzeszkowa buvo nominuota Nobelio premijai, bet ją gavo Henrykas Sienkiewiczzius.

Gabija Plukė. *Vasara, pasaulio pabaiga*. Romanas. V.: Aukso žuvis, 2025. 210 p.

Labai patiko Vilniaus ir Alytaus topografija, su mitologija jungiama urbanistinė vaizduotė. Tik pasirodė keista, kad deivė Giltinė nieko nežino apie pomirtinį gyvenimą. Prisiminiau anksčiau išėjusią Agnesos Kenešytės-Gricės knygą „Sulaukti aušros“ (Vilnius: Alma littera, 2021), kurioje irgi veikia lietuvių dievai. Ėmiau mąstyti apie bendresnę folkrealizmo tendenciją: ji veikia kaip atsvara ilgą laiką dominavusiai krikščionybei, kuri represavo per smarkiai („Šeštoji klasė mums sakė, kad žmonės būna „neteisingos“ orientacijos, ir vienintelis būdas išgyti – tapti vienuole“, p. 158). Naujas ir *queer* aspektas: kito žmogaus trauka yra apsisprendimas, o ne fatališka duotybė (nors ji irgi nenuveigiama). Senieji lietuvių mitai, taip pat ir kosmogoniniai, suteikia vilties dėl žmonijos ateities – pasaulio pabaigos sustabdymas maksimaliai tą viltį išryškina. Autorė fantazuoja smagiai, humoras tinka antgamtiškoms būtybėms. Kalba skaitysiantiems filologams nepatiks, bet nėra kur dėtis: taip veikia anglų kalbos įtaka ir to tik daugės.

Možė Mitkevičius. *Žiū – gi Dangaus karalystė!* V.: Alma littera, 2025. 288 p.

Platus žingsnis po pirmosios knygos „Nesuskambėjęs pragaras“ (2020), bet vis vien erzino didžiosios citatų raidės makete ir sunkiai sveriantis kietokas popierius. Dvasinė knyga neturėtų slėgti, net ir fiziškai ją neturėtų būti sunkiau nešiotis negu pačią Bibliją. Pasiremta net apokrifais – Evangelija pagal Tomą. Kadaisė kritikavau Možę už judaistinės minties palenkimą Vatikano naudai, bet šioje knygoje jis aiškiai nuo to atsiriboją: „Tarp įvairių interpretacijų būta ir antijudaistinės, ypač XX amžiuje. Ešą Izraelio, Senojo Testamento, Dievas yra teisingas, iš žmonių reikalaujantis rezultatų, o Jėzaus, Naujojo Testamento, Dievas yra gailėstingas. [...] Tačiau idėja, kad, remiantis Jėzaus skelbiama Dangaus karalystės logika, daugelis žydų bus atmesti arba taps paskutiniaisiais ir daugelis kitataučių bus priimti arba taps pirmi, iš tiesų skatina vien antisemitinę diskriminaciją ir šiandienų mokslininkų visiškai nebėra palaikoma“ (p. 157–158).

Sheridan Le Fanu. *Karmila*. Apysaka. Iš anglų k. vertė Aušra Stanaitytė-Karsokienė. V.: Kitos knygos, 2025. 139 p.

Knyga – „Drakulos“ pirmtakė ir įkvėpėja: perskaičiau iškart po to, kai į Naujųjų metų vakarėlį Ieva Toleikytė atėjo persirengusi Karmila. Intrigavo ir faktas, kad knyga aptarinėta LBT knygų klube – kaip užuominų į lesbianizmą turintis kūrinys. Viktorijos epochoje tokios užuominos buvo itin santūrios. Legendos apie vampyrus buvo paplitusios daugiausia Rytų Europoje, dar Turkijoje. Kodėl tokia metafora, kas ja bandoma pasakyti? Kad vampyravimas gali būti ir dvasinis? Aukos, jaunos mergaitės, nelabai suvokia, kad geriamas jų kraujas – tik junta dviejų ilčių dūrius, bet net pačios neapsižiūri, kad ant kaklo liko mėlynės. Vampyrė – seniai mirusi šmėkla, kurios kūnas kape kone nepakitęs ir net alsuoja. Transformuojasi į jauną labai gražią merginą, geria kraują iš paauglių, kažką nerišlaus vapėdama apie meilę. Anksčiau tokios apimties kūrinius skelbdavo

literatūriniai žurnalai. Ir žmonės garsiai skaitydavo, klausančioms knebinėjantis su rankdarbiais.

Kostas Strielkūnas. *Mieste nebetiki velniais*. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2025. 333 p.

Apie Kosto Strielkūno detektyvą išgirdau Rasos Drazdauskienės ir Ernesto Parulskio radijo laidoje „Nenušaujami siužetai“ (visada sakiau, kad ši laida paskatins lietuviškų detektyvų radimąsi). Ši tą sufleruoja ir autoriaus pavardė, nors skaitydama stengiausi nuo to atsiriboti. Patiko: komiški personažai, vykusi partizanų linija, senovinis humoras ir saikingi anglicizmai, išduodantys, kad rašo visgi jaunas autorius. Ir, be abejo, romano konstrukcija. Jolantos Kryževičienės laidoje „Laikas kultūrai“ Strielkūnas papasakojo pirmąsias susidėliojęs siužetą „Excelyje“. Įtarinėju iškart visus veikėjus, kas tik pasirodydavo. Antis ir Vilkas, protagonistos galvoje gyvenantys „vidiniai draugai“, priminė Wolfio Erlbruchio knygą „Antis, Mirtis ir tulpė“.

Dominykas Matulionis. *Aštuonios būtybės*. Novelės. V.: Slinktys, 2025. 111 p.

Autorius matuojasi avangardizmu, bet atlieka tai gana naiviai. Tiesą sakant, kuo toliau, tuo apčiuopiamiau juntu senėjimą – sunkiai susigaudau debiutuojančių autorių tveriamoje meninėje tikrovėje. „Prislinkau prie to riebaus, prakaituoto kūno, nykščiu per lašiningą riešą vargais negalais apčiuopiau kažką tokio panašaus į veną, o gal ten trombas?“ (p. 12) Įmanoma tokiu būdu konstruoti tekstą, bet net autoriaus bendraamžiai pasakytų, kad tai klaikiai nejautru, net ir modernistui. Autoriaus bendraamžė, taip pat į avangardizmą linkusi prozininkė Greta Gudelytė pirmojoje knygoje eksperimentuoja subtiliau.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

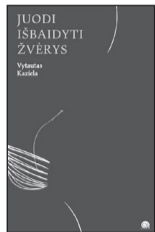
TEKSTAI NE TEKSTAI

AUTORĖ KNYGŲ KLUBE

Šešėliai, įgaunantys formą

Vytautas Kazielas. *Juodi išbaidyti žvėrys*. Eilėraščiai. Vilnius: Slinktys, 2025. 104 p.

Individo integracija į visumą, žmogaus ir aplinkos vieno kontempliavimas – temos, aktualios dažnam poetui. Vieni autoriai šią poetinę užduotį stengiasi „įžeminti“, sukonkretinti iki atpažįstamų vietovės objektų (apibrėžti materijos elementais, krypti žvilgsnį į daiktiškąjį pradą, aplinkoje stebimus reiškinius), kiti išplečia vyksmo teritoriją iki sunkiai ap-

čiuopiamų transcendencijos ar surrealistinės erdvės ribų. Vėlyvoji poeto, publicisto, redaktoriaus Vytauto Kazielos kūryba pasižymi subtiliu aplinkos pajautimu, lyrinio subjekto jausenos integravimu į kosmosą ir aiškia dievoieškos linija. Pasižymi ir romiu bylojimu bei nutylėjimais. Praėjusiais metais pasirodęs eilėraščių rinkinys „Juodi išbaidyti žvėrys“ sufleruoja skaitytojui ir dramatiškas intonacijas kintančiame emociniame tekstų fone.

Plečiant vietos termino jurisdikciją knygoje, iš konkrečios vietovės, aiškiai identifikuojamų geografinių koordinatų lyrinis subjektas perkeliamas į sunkiau apčiuopiamą būsenos erdvę. Dažnai tam į pagalbą pasitelkiamas ir laiko dėmuo: „visa tai buvo įlanka / žemėlapiuose pavadinta / gyvenimu“ (p. 48). Šiuo atveju individo užduotis atrasti vietą pasaulyje sutampa su prasmės gyvenime paieška. Dažname rinkinio eilėraštyje greta esamojo laiko pasaulio aprašymo aptinkamas ir retrospektyvinis žvilgsnis į praeitį („prisiminimų žuvys / bekvapės“, p. 46) ir bandymas nuspėti, kas slypi anapus horizonto („juk kada nors / aš būsiu vien tik / aidas aidas aidas“, p. 92). Derėtų atkreipti dėmesį į būtojo laiko aktualizavimą knygoje, praeities įvykių, prisiminimų įtaką esamai būsenai ir ateities lūkesčiams. Paskutiniame knygos eilėraštyje konstatuojama: „viskas yra praeitis // kurios vis bandau / neįleisti“ (p. 98). Toks lyrinio subjekto noras neįsileisti praeities sietinas su dviem aspektais. Visų pirma su praeities viršenybės neigimu, atmetimu galimybės, jog rytojaus nėra. Juk atmetus ateitį tektų pripažinti pabaigos faktą. Antras aspektas būtų prisiminimų koloritas – kartais praeities įvykius norisi pamiršti, prisiminimai būna žeidžiantys, skausmingi. Arba tiesiog stokoja lūkesčių išsipildymo: „karalaitė / rašo kažką / ne iš šio gyvenimo // kai nėra išgyvento / reikia jį išgalvoti“ (p. 76). Iš prisiminimų išskyla motinos ir tėvo motyvai: „motina iš akių atpažinti / tėvą iš rankų“ (p. 52). Mirusių tėvų įvaizdžio aktualizavimas byloja jau apie kitokias emocines siužetines linijas: su-

stiprina retrospektyvinio žvilgsnio viršenybę prieš ateities lūkestį ir dar labiau pagrindžia vienatvės atsiradimo prielaidas. Objektivių priežasčių sąlygota vienatvė („pelelai pilki / niekas nepriklaus / vienas su savim“, p. 24) ar sąmoningas atsiribojimas („tolumoje / kupranugarių vilkstinė / atsiskyrėlio būgnai“, p. 25) sustiprina individo integracijos į visumą komplikuoatumą ir šios problematikos aktualumą rinkinio tematikos spektre.

Su laiko tėkme glaudžiai susijęs mirties įsisąmoninimas, pabaigos neišvengiamas šmėžavimas horizonte yra vienas svarbiausių knygos aspektų. Mirties fakto konstatavimas neišlaisvina iš abejonės anapusybe. Lygiai taip pat neaiški yra ir mirties forma, su ja susiję pojūčiai: „ir pasakyk / ar saldi yra mirtis / kuo ji kvepia“ (p. 35). Materijos laikinumo konstatavimas („viską ką atneša metai / tą ir nusineša“, p. 57) sumišęs su nedrąsia egzistencijos anapus viltimi, būties suvokimu kitokia, nedaiktiškąja forma („požemių tamsoje / jie žydi“, p. 57). Mirties simbolikos kupini įvaizdžiai (kaulai, tamsa, šešėliai, kitas krantas) išnyra dažname eilėraštyje sustiprinami gotikinio niūrumo persmelktą eilėraščio emocinį foną. Tiesa, tamsumas nuneigti bandoma neišvengiamo baigties fakto prisijaukinimu: „aš tamsoje dabar negyvenu / tik moka / mirti“ (p. 60). Mat aiškiai apibrėžtas, tegul ir neigiamas, rezultatas suvokiamas kaip pozityvesnis dalykas už nežinią. Nemažai įtampos eilėraščiuose kyla dėl tikrovės netvarumo ir su tuo susijusio rytojaus neapibrėžtumo. Toks aiškumo nebuvimas, nepažinūs reiškiniai lyriniam subjektui kelia baimes ir abejonę: „mano veidas dabar / viršukalnių sniego baltumo // visi esame šiek tiek išsigandę“ (p. 75). Baimė grįsta ne tik netikrumu dėl rytojaus, bet ir materijos netvarumo įsisąmoninimu. „Koks gražus šitas / mūsų gyvenimas / kai žinai kad ne amžinas“ (p. 85), – aiškumo, žinojimo, mirtingumo pripažinimo svarbą reiškinių nuskaidrėjimui konstatuoja eilėraščio subjektas. Daiktiškumas, kūniškumas, aiškiai apibrėžiami objektai tarytum leidžia įsikibti į tikrovę, tad jų nykimas dar labiau komplikuoja ateities lūkesčius. Sniego įvaizdis naudojamas ne tik baimei, tyrumui apibūdinti, bet ir (paradoksaliai, būdamas laikina forma) kaip laiko įtaką nykšmūi maskuojantis reiškinys: „kokia laiminga buvai / kai pirmą rankšlės takelį / užlygino sniegas“ (p. 78).

Dievoieškos motyvai nesvetimi ir šiam autoriui rinkiniui. Tiesa, nėra tiek dominuojantys, kiek priešpaskutiniame eilėraščių rinkinyje „Neatsimerk, Viešpatie“. Tačiau aiškiai juntama lyrinio subjekto pastanga gręžtis į šviesą, ieškoti menkos amžinybės vilties. Aukščiausiojo valia suvokiama kaip paguodos spindulys praeities šešėlių, tikrovės absurdo ir nesivylimo vykstančiais procesais koliaže:

„Dieve ateik / kad užpildytum / mano tuštumas“ (p. 47). Atsidavimas visuotinio vyksmo tėkmei, susitaikymas su likimu iškeliami kaip egzistencinė sąlyga, priemonė išlikti išsisklaidžius iliuzijoms, suvokiant pasaulio tamsumas ir būties netvarumą. „Nusiramink nusizeminęs / gulkis ant dugno“ (p. 10), – asmeninių pastangų menkumą pripažįsta lyrinis subjektas. Rinkinyje piešiamas Aukščiausiojo paveikslas labiau atspindi Dievo Valdovo nei Visur Esančiojo įvaizdį. Užuoat ieškojus dieviško potėpio aplinkos paveikslas, akcentuojamas dialogas su aiškiai apibrėžta „sužmoginta“ (teglul ir su absoliučiomis galiomis) Kūrėjo forma, asmeninis santykis: „Tėve mūsų / kurs esi danguje / ir prikepęs prie lūpų“ (p. 40). Šios eilutės tarytum simbolizuoja ir tikėjimo, grįžtamojo ryšio svarbą materializuojant transcendenciją.

Ankstyvesnei V. Kazielos kūrybai būdingą romų, subtilų bylojimą knygoje ryšknesniais potėpiais praturtina, dramatiškumo priduoja kiek šiurkštesnės raiškos ar bent jau mirties simbolikos kupini elementai. „Plekšnė pasiskolina / skenduolio akį“ (p. 11), „išprotėjus mergaitė / surenka angelo plunksnas“ (p. 17), „ir imsiu kaupti // tarsi šuva / ar priklydęs / pamišėlis“ (p. 51), „Jūrų ežių spygliai / sminga žuvims į papilves“ (p. 83) – frazės, atspindinčios lyrinio subjekto patiriamą įtampą, sunkiai tramdomas emocines kibirkštis ir nelengvas pastangas susitaikyti su lemtimi ar egzistencijos netvarumu. Laikotarpių, tikrovės ir mistifikuotų erdvių permaišymas suteikia tekstams paradokso, netikėtumo atspalvių. Vis dėlto daugiaaukštėmis metaforomis ar absurdu eilėraščiai akių nebado.

V. Kazielos „Juodi išbaidyti žvėrys“ – įtampos (gera prasme) kupina knyga apie pastangas prisijaukinti mirtį klaidžiojant po praeities šešėlius. Suvokiant pasaulio netobulumą, materijos netvarumą, žvilgčiojant į vakarykštės dienos patirtis, išryškinant netekties skausmą, bandoma praskleisti anapudybės šydą. Lyrinis subjektas egzistuoja tarpinėje būsenoje, dėl rytojaus neapibrėžtumo, praeities skaudulių nepatirdamas palengvėjimo ir nerasdamas išeities iš esamos frustracijos. Dievoieškos pastanga ir sunkiai pakeliamas būties slėgis vis dėlto kelia iš tamsumų išnyrančio rytojaus lūkestį ir leidžia tikėti nedrąsia tęstinumo viltimi. „Aš išeinu / bet išeinu / kad grįžčiau / nušvitus veidui / ir be geluonies / širdy“ (p. 87), – virsmo, naujos pradžios būtinybę siekiant apsyvalyti, nušvisti aktualizuoja eilėraščio eilutės. Kai kada sudilus geluonims, nuskaidrėjus objektyvui mirties šešėlis bus tik vos vos įžiūrimas. Tiek nežiūrimas, kad nepasibaidys joks žvėris.

– TOMAS VYŠNIAUSKAS –

Henriko Radausko laišškai Antanui Škėmai (3)

Prieš 74 metus buvo įteikta pirmoji lietuvių išeivijos katalikų dienraščio „Draugas“ premija. 1 000 dolerių vertės apdovanojimą pelnė Jurgis Gliuda už romaną „Namai ant smėlio“. Šį įvykį laiškė Antanui Škėmai užfiksavo poetas Henrikas Radauskas.

Tuo pačiu metu Škėma kreipėsi į Radauską prašydamas pagalbos dėl knygos „Šventoji Inga“ leidimo. Radauskas, būdamas artimas bičiulis, nedelsdamas ėmėsi veiksmų, kaip teigė: „uždelsus, paskui darosi vis sunkiau jį besutvarkyti (panašiai kaip su vedybom)“.

Šiame laiške Radauskas fiksuoja ne tik išeivijos literatūros procesus, bet ir platesnį kultūrinį kontekstą – nuo Holivudo kino iki modernaus meno parodų. Asmeniniai vertinimai susipina su bendresniu lietuvių išeivijos kultūrinio lauko vaizdu, leidžiančiu geriau suprasti, kaip formavosi išeivijos literatūros savivoka ir tarpusavio ryšiai.

Gerda Vilimaitė

Chicago, 1952.I.7.

Mielas ponas Škėma, ačiū labai už laišką, į kurį skubu tuoj atsakyti, nes, tą reikalą uždelsus, paskui darosi vis sunkiau jį besutvarkyti (panašiai kaip su vedybom).

Nors vakar mačiau Saulių per „balių“ po „Draugo“ premijos įteikimo, bet ten apie Jūsų knygą neužsiminėm; prieš minutę specialiai tuo reikalu jam paskambinau ir gavau kiek informacijų: jis kol kas knygos neėmęs „į darbą“, nes buvęs kitų bėdų spaudžiamas: išleido „San Michele“, baigė Barono knygą etc. Kalbėjęs dar su vienu (ar net dviem) dailininkais, bet tie neapsiėmę piešti viršelio. Čia man prisimena vieno mažai žinomo, bet gero poeto žodžiai:

„Люблю трагедию: беда глухая зреть
И гулко падает ударом топора.“

Pačią knygą jis netrukus imsiąs rinkti arba duosiąs rinkti kitur. Ketina po kelių dienų Jums tuo reikalu parašyti.

Atrodo, kad tasai Axel Munthe gerai perkamas, o ir Sruoga neblogiausiai (pagaliau jį sutiko platinti ir „Draugas“).

Ta pačia proga ir apie „Draugo“ konkursą. Premijuotas buvo didele balsų dauguma ir beveik be jokių ginčų (santykiu 4:1) romanas „Namai ant smėlio“, kurio autorium pasirodė besų toksai Gliuda (kurį pernai per rašyt. suvažiavimą priėmė į narius). (Įsivaizduokit jury k-jos siaubą ir džiaugsmą, atradus naują talentą.) Knygoj nėra nė vieno lietuvių, visi veikėjai vokiečiai ir iš dalies prancūzai (tai turi Jums patikti, pradėjus per vyną artėti į pranc. kultūrą). Romanas turi daug trūkumų, bet buvo neabejotinai geriausias iš visų rankraščių.

Chicago, 1952.I.7.

Mielas ponas Škėma, ačiū labai už laišką, į kurį skubu tuoj atsakyti, nes, tą reikalą uždelsus, paskui darosi vis sunkiau jį besutvarkyti (panašiai kaip su vedybom). Nors vakar mačiau Saulių per „balių“ po „Draugo“ premijos įteikimo, bet ten apie Jūsų knygą neužsiminėm; prieš minutę specialiai tuo reikalu jam paskambinau ir gavau kiek informacijų: jis kol kas knygos neėmęs „į darbą“, nes buvęs kitų bėdų spaudžiamas: išleido „San Michele“, baigė Barono knygą etc. Kalbėjęs dar su vienu (ar net dviem) dailininkais, bet tie neapsiėmę piešti viršelio. Čia man prisimena vieno mažai žinomo, bet gero poeto žodžiai: „Люблю трагедию: беда глухая зреть И гулко падает ударом топора.“ Pačią knygą jis netrukus imsiąs rinkti arba duosiąs rinkti kitur. Ketina po kelių dienų Jums tuo reikalu parašyti. Atrodo, kad tasai Axel Munthe gerai perkamas, o ir Sruoga neblogiausiai (pagaliau jį sutiko platinti ir „Draugas“).

Ta pačia proga ir apie „Draugo“ konkursą. Premijuotas buvo didele balsų dauguma ir beveik be jokių ginčų (santykiu 4:1) romanas „Namai ant smėlio“, kurio autorium pasirodė besų toksai Gliuda (kurį pernai per rašyt. suvažiavimą priėmė į narius). (Įsivaizduokit jury k-jos siaubą ir džiaugsmą, atradus naują talentą.) Knygoj nėra nė vieno lietuvių, visi veikėjai vokiečiai ir iš dalies prancūzai (tai turi Jums patikti, pradėjus per vyną artėti į pranc. kultūrą). Romanas turi daug trūkumų, bet buvo neabejotinai geriausias iš visų rankraščių.

Vakar „Sokolų“ salėj buvo tos premijos įteikimas ir po to „balius“. Ta proga atnaujinau pažintį su Brazdžioniu ir Gustaičiu. Net pats Kačinskas per vakarienę man nusišypsojo, ką laikau geru ženklu. Brazdž., kaip, tur būt, žinot, ruošia liet. prozos antologiją (nuo Valančiaus iki Darmodavaičiai), įdomu, ar kreipėsi į Jus tuo reikalu? Vaiciulaičio ir Kossu poez. antologija turės (žodžiais :) šimtą penkiasdešimt autorių. Stiprus lietuvių Dievas!

„Streetcar“ is“ (filmas) man labai patiko, pirmos rūšies darbas. Mažiau bepatiko New Yorko Ballet Theatre, tik geras buvo prancūzas Babilee nelabai gudriame (ir nelabai baletiškame) Cocteau balete. Be to, matėm Picasso litografijų parodą (kelios labai gražios) ir tokio idioto Dubuffet klaikią tapybą. Sveikinu artistę Kristiną ir spaudžiu Jums ranką. Žmona siunčia daug linkėjimų – Jūsų H. R.

In Vilnius

Kalėdinė istorija, *if you want so*.

Vilniuje vakar atsitiktinai sutikau „kultūringą žmogų“. Šis kultūringas žmogus jau keletą metų gyvena Vokietijoje, o prieš tai gyveno šalyje, kuri didžiuojasi savo puikia kultūra ir didžiąja literatūra, tačiau tai turi be galo mažai įtakos tos šalies realijoms ir ypač jos visuomenės bendrai padėčiai, taip pat ir kultūrinei.

Šis žmogus atvyko į Vilnių „pajusti Kalėdų dvasios“. Ramiai, kaip jis sakė, nuotaikingai ir tikroviškai, nes Vokietijoje atseit „tai nebeįmanoma“.

„Tu pats supranti, kodėl“, – žaismingai man mirktelėjo. O, taip, žinoma, suprantu, žinoma, tokia sunki yra „baltojo žmogaus“ našta.

Taigi šis kultūringas ponas bandė mane įtikinti, kad kultūra yra svarbiausia ir *über Alles* ir kad jos buvimas (arba nebuvimas) liudija visuomenės civilizacijos lygį.

Jis ilgai kalbėjo apie tai, koks patrauklus ir kupinas įvairovės ir skirtingų kultūrinių sluoksnių yra Maskvos ir Sankt Peterburgo teatrinis gyvenimas.

Žinoma, mes galime daug kalbėti apie režimą ir karo nusikaltimus, bet negalime ignoruoti fakto, kad Maskvoje vyksta daugiau teatro premjerų nei Berlyne ar, tiesą sakant, daugumoje Europos miestų, sakė jis.

– Kaip tai susiję su režimu ir karo nusikaltimais, kuriuos režimas įvykdė ir tebevykdo tyliai remiamas arba abejingai stebimas šių premjerų žiūrovų? – paklausiau.

Jis susiraukė kaip nuo nemalonaus kvapo.

– Be abejo, viskas turi būti juoda arba balta. Tuo tarpu kultūra...

– Kas kultūra?

– Na, pats pasakyk, ar nusikaltimai ir režimas kokių nors būdu paneigia aukštą kultūros lygį?

– Kultūra, kaip sakai, tiesiogiai įteisina tiek režimą, tiek nusikaltimus.

– Tu pirmiausia bent jau pažiūrėtum tuos spektaklius, prieš taip griežtai dalindamas verdiktus.

– Ačiū, bet man tikrai nereikia važiuoti į Maskvą, kad pamatyčiau spektaklius.

– Kodėl gi ne?

– Pirmiausia turbūt dėl to, kad jie manęs nedomina.

– O kas tave domina?

– Pavyzdžiui, premjeros Krokovoje, Prahoje, Vienoje, Zagrebe, Liublianoje, Trieste.

Jis pažvelgė į mane, tarsi būtų pamatęs sniego žmogų.

– Tai reiškia, kad supranti visų šių spektaklių kalbą ir kontekstą?

– Įvairiu mastu, ne visų vienodai, bet, apskritai paėmus, taip.

– O rusų spektaklių konteksto nesupranti?

– Apskritai suprantu, bet jis manęs nedomina.

– Taigi, tave domina slovėnų ar čekų kontekstas, bet ne rusų?

– Būtent taip.

Jis kurį laiką patylėjo, tada pasakė:

– Ar nemanai, kad tai klasikinis *cancel culture* pavyzdys?

– Ne, tai viso labo interesų ir prioritetų klausimas.

– Tikrai taip manai? O gal veikia ignorancija?

– Ar girdėjai ką nors apie naują Gorano Vojnovičiaus pjesę „Prarastos kalbos beieškant“?

– Ne, kodėl turėčiau?

– Nežinau, galbūt todėl, kad tai buvo vienas iš įspūdingiausių „Europos kultūros sostinės“ programos Nova Goricoje projektų.

– Nieko apie tai nežinau.

– Tavo nuomone, tai yra tavo nežinojimo ar *cancel culture* praktikos pavyzdys?

Pokalbis toliau kažkaip nesiklijavo.

Kiek vėliau iš lėto ėjau senamiesčio šalutinėmis gatvėmis, kur beveik nebuvo žmonių. Temperatūra krito iki –8 °C, o vienišos snaigės lėtai sukosi iš juodo dangaus pavienių gatvių žibintų šviesoje. Jaučiausi šiek tiek kaip filmo „In Bruges“ personažas Rėjus, kurį puikiai suvaidino Colinas Farrellas: paskutinėje filmo scenoje jis, sunkiai sužeistas, beveik be sąmonės klajoja po žieminės, kalėdiškos Briugės gatves, matydamas aplink save karnavalo personažus ir keistus veidus, priklausančius pasauliui, kurį jis mato tarsi per panoptikumo akį, būdamas už jo ribų.

Fiume o morte!

Eidamas galvojau apie teatrinę premjerą ir teatrus.

Apie 1885 m. iškilmingai atidarytą Rijekos, tuomet vadintos Fjume, teatrą – *Općinsko kazalište / Teatro Comunale*. Atidarymo proga ten įvyko net dvi premjeros – Giuseppe Verdi „Aida“ ir Amilcarės Ponchielli „Džokonda“. Galvojau apie tai, kaip būtent čia, Rijekoje, taip pat ir šiame teatre prieš šimtą metų buvo bandoma kur-

ti naują „ateities“ valstybę, paremtą „nauja“ kultūra ir „nauja“ visuomene.

Miestas, užimtas ginklu 1919 m. rugsėjo 12 d. italų legionierių, kuriuos sutelkė Gabrielė D'Annunzio, poetas, dramaturgas, rašytojas, herojiškas Pirmojo pasaulinio karo pilotas ir nuotykių ieškotojas, akimirksniu tapo neįprastu ir ganėtina savotišką ateities vizijų poligonu.

Fjumė pritraukė tuos, kurie pokario realybėje siekė radikalių socialinės ir politinės tvarkos pokyčių – per pirmąsias vado valdymo savaites miestą aplankė Filippo Tommaso Marinetti, futurizmo pradininkas, kuris tuo metu jau buvo susijęs su fašistiniu judėjimu. *Impresa di Fiume* sudomino ir įvairias progresyvias grupes už Italijos ribų, pavyzdžiui, Berlyno dadaistus. Tuo metu Fjumė tapo modernumo, išsilaisvinimo nuo tradicinių papročių, seksualinės laisvės ir natūrizmo centru; daugybė legionierių neslėpė savo homoseksualumo, rengė bakchanalijas ir orgijas, eksperimentavo su narkotikais ir skelbė griausmingus šūkius apie ateities meną, kurio pagrindai buvo klojami Fjumėje.

D'Annunzio pasirodė esąs pionierius bendravimo su visuomene srityje. Jis pirmas iš valstybės vadovų panaudojo praktikoje metodus, kuriuos vėliau naudojo fašistų lyderiai. Masiniai mitingai su pompastiškais Dučės kalbomis (sakomomis iš jo rezidencijos rūmų balkono arba „La Fenice“ teatro scenos), įvairių švenčių (įskaitant bažnytines) pompastiškas šventimas, vado ir legionierių didvyrių kultas, tūkstančiai vėliavų, puošiančių miestą (vėliava, kaip ir emblema – savo uodegą ryjantis Uroboras ir šūkis „Quis contra nos“ – „Kas prieš mus“, – buvo sukurti paties Vado), šviesos instaliacijos ir sumanus religinių motyvų naudojimas. Būtent čia, Rijekoje, *Comandante* valdymo laikotarpiu pirmą kartą buvo panaudotas patriotinis šūkis „alalà“ ir vadinamasis romėniškas pasisveikinimas, o tarp naudojamų simbolių galima rasti ir svastika.

1920 m. rugpjūčio 12 d. D'Annunzio paskelbė apie nepriklausomos valstybės, pavadintos *Reggenza Italiana del Carnaro* – Itališkoji Karnaro regentystė, įkūrimą. Šis pavadinimas turėjo pabrėžti tiek naujosios valstybės laikiną pobūdį, tiek italų charakterį.

„Aš, Gabrielė D'Annunzio, pirmasis Ronkio legiono legionierius, skelbiu Itališkąją Karnaro regentystę“, – paskelbė komendantas iš savo rūmų balkono, o paskui teatro scenoje skaitė susirinkusiai miniai naujos valstybės konstituciją.

Regentystė truko neilgai. Po keturių mėnesių, Kalėdų išvakarėse, Italijos kariuomenė pradėjo puolimą prieš Fjumę, žinomą kaip *Natale di Sangue* – Kruvinos Kalėdos. Kautynės truko penkias dienas, miestą apšaudė Italijos karinis jūrų laivynas, žuvo ir buvo sužeista daug žmonių. Gruodžio 28 d. *Comandante* sušaukė *Consiglio Nazionale* ir nusprendė pasiduoti. Gruodžio 29–30 d. naktį laiške, skirtame miesto merui Gigantei ir „Fjumės suverenios tautos“ atstovams, D'Annunzio perdavė jiems aukščiausiąją valdžią (jam patikėtą 1919 m. rugsėjo 12 d. ir patvirtintą kitų metų rugsėjo 9 d. Rektorių kolegijos).

1920 m. gruodžio 30 d. Italijos kariuomenė okupavo visą regentystės teritoriją, siekdama įgyvendinti Rapalo susitarimą.

Gabrielės D'Annunzio valdymas Fjumėje buvo trumpalaikis, truko tik 16 mėnesių. Tačiau jis sukėlė daug įvykių, kurie domina idėjų istorikus ir politinių sistemų tyrinėtojus. Šis „laboratorinio fašizmo“ savotiškas epizodas negali būti vertinamas vienareikšmiškai, nes jis buvo tuo pačiu metu operinis ir tragiškas, nacionalistinis karinis ir revoliucinis klasinis, italų nacionalistinis ir internacionalinis.

Poezija, kokainas, dinamitas, pistoletai, futbolas, lėktuvai, baldai, metami pro langą, koncertai, kalėjimai, saulės vonios, tūkstančiai karių, milijonai šovinių, nesibaigiančios diskusijos apie viską. Taip apie istoriją, įvykusią prieš daugiau kaip šimtą metų mieste, kurio pavadinimas reiškia „upė“ – ir italų, ir kroatų kalba, – bando papasakoti kroatų režisierius Igoris Bezinovičius savo naujame filme „Fiume o morte!“

Galvojau apie slovėnų dramos teatrą Trieste – seniausią mieste. Slovėnų teatro istorija šiame uostamiestyje, esančiame kiek į šiaurę ir vakarus nuo Rijekos, skamba kaip scenarijus kitam ilgametražiui filmui: 1904 m. atidarytas didingas Tautos namų (*Narodni dom*) pastatas, kuriame buvo įrengta ir didžiulė slovėnų teatro scena, paskui – tragiški 1920 m. liepos 13 d., vadinamosios Krištolinės nakties, įvykiai, kai Mussolini atėjęs į valdžią *Narodni dom* buvo padegtas; slovėnų kultūros represijos, nesiliovusios per visą tarpukarį, ir teatro atgimimas pokario laikotarpiu, jau visai kitoje miesto vietoje ir kitame pastate, į kurį į premjerą septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje atvykdavo net Jovanka Broz, Josipo Broz-Tito žmona.

Tarp dviejų miestų

Galvojau apie neseniai aplankyta Nova Gorica / Goricoja – miestą (-us, čia labai tiktų slovėnų kalbai būdinga dviskaita), kurio esmę sudaro siena. Siena, kuri atskiria kalbas, kultūras, laikotarpius, pasakojimus.

Kaip ir minėto Vojnovičiaus pasakojimas apie tai, kaip pasienis gali suformuoti skirtingas tapatybes, kartais priešiškas viena kitai.

Sename geležinkelio depe, paverstame moderniu kultūros centru, esančiame gal 20 m nuo sienos, klausiausi radijo dramos, sukurtos spektaklio pagal jo pjesę pagrindu.

Du broliai auga vėlyvučiu tarpukariu mažame slovėnų kaime netoli dabartinės sienos su Italija (tuomet sienos dar nebuvo, ji atsirado tik po karo). Visas slovėniškas Krasas buvo Italijos karalystės sudėtyje ir šalį valdant fašistams per kaimus ir miestus nematomai, bet aršiai ėjo kova už kalbą ir kultūrą. Vyresnysis brolis neišskentęs girtaujančio tėvo smurto pabėga į miestą – ir ten tampa italų, priima kalbą, kultūrą, naują tapatybę, naują itališką vardą ir pavardę, įstoja į fašistų partiją. Po karo jis žinomas dešinysis politikas. Vieną dieną į ligoninę jį paguldo insultas. Per dieną jis praranda atmintį ir gebėjimą kalbėti itališkai. Vienintelis jo troškimas – grįžti namo, į gimtąjį kaimą, kuris dabar yra atskirtas valstybės sienos. Šį norą jis kartoja slovėniškai, ir niekas – įskaitant sūnų – jo nesupranta, išskyrus slovėnų slaugę, kuri irgi slepia savo tikrąją tapatybę.

Kitas – jaunesnysis – brolis per karą pabėga pas Tito partizanus, ketverius metus gyvena miške, po karo tampa aukštu komunistų partijos pareigūnu, gyvena Liublianoje ir nieko nežino apie pradingusį prieš karą brolį.

Įdviejų susitikimas gimtajame kaime atveria Pandoros skrynią ir užduoda be galo daug klausimų, į daugelį jų nėra aiškaus atsakymo.

Tai buvo mano paskutinis vakaras šiame nepaprastame mieste, išsiskiriančiame turtinga istorija, įskaitant alternatyvią istoriją, kuri materializavosi ir reiškė, kad jo realybė beveik 80 metų buvo apibrėžta siena. Siena, kuri atskiria senus secesinius namus, vilas ir rūmus vienoje pusėje nuo drąsių idealaus miesto, pastatyto beveik nuo pradžių – daugiausia brutalistinio stiliaus, – vizijų kitoje pusėje. Ir senoji Transalpinos geležinkelio stotis tarp šių pasaulių, sustabdžiusi laiką ir erdvę, jungianti juos ir susiejanti į vieną visumą. Aš stovėjau priešais ją ant sienos linijos, pažymėtos aikštės grindinyje, žiūrėdamas į jos fasadą ir galvodamas, kaip būtų iš tiesų puiku gyventi viename iš šių istorinių secesinių namų ir vilų, menančių monarchijos laikus, *via Giuseppe Caprino* ir *via Luzzatto* sankryžoje priešais *piazza Transalpina / trg Evrope*. Ryte atidarius langines, įsileidus į butą kylančios saulės spindulius, man atsivertų vaizdas į Slovėniją tiesiogine šio žodžio prasme, o vakare, jas uždarius, matytųsi šviečiantis lyg tolimųjų reisų laivas Transalpinos stoties fasadas, dieną, sėdint miniatiūriniam sode apačioje, kur auga palmės, platanai ir rododendrai, būtų galima klausytis traukinių, išvykstančių į Alpes, garsų.

Ėjau palei sieną, kurią čia žymėjo akmeninė juosta, panaši į bordiūrą, ir kartkartėmis keisdamas valstybes stebėjau miestą (-us), pamažu nugrimztantį į miegą. Jausmas buvo, tarsi būčiau pakibęs vakuume, gulėčiau tamsiame karstinio urvo dugne, tarp dviejų vienuolynų, šviečiančių lyg meteorai kažkur aukštai danguje, kaip ir turėtų būti, – Sveta Gora šiaurėje ir pranciškonų vienuolynas Kostanjevicoje pietuose. Pastarojo kriptoje, Burbonų kapavietėse, palaidoti Prancūzijos karališkosios šeimos nariai, įskaitant paskutinį šios dinastijos Prancūzijos karalių Karolį X, jo sūnų Liudviką XIX, šio žmoną Mariją Teresę Šarlotę ir jų sūnų Henriką V su žmona.

Galvoju ne tiek apie Burbonus, kiek apie šimtų tūkstančių karių, žuvusių kruvinoje Pirmojo pasaulinio karo žudynėse per keletą mėšių prie Sočas / Isonco upės, netoli miesto, palaidojimus.

Pasimetęs mintyse, jau nebežinojau, kur esu – Vilniuje, (Nova) Goricoje, o gal iš tiesų fantasmagoriškoje Briugėje iš kadaise garsaus filmo.

Tas keistas žiemiškai šventinis pasaulis, kurį kiek iškreiptą matė Rėjus Briugės gatvėse, čia, Vilniuje, slinko nuo Aušros vartų žemyn, prie Rotušės, per čiuožykla paverstą aikštę, pro gotikinę Šv. Mikalojaus stačiatikių cerkvę, Pacų rūmuose įrengtą prabangų viešbutį, Katkevičių rūmus ir Prancūzparkį, Pilies gatvę ir Universiteto kvartalą ir galiausiai išsiliejo Katedros aikštėje, kur sukosi žerinti it ateivių laivas karuselė.

– *Kaška, zlaž no juž z tej karuzeli, bo wypiję to twoje wino i nic ci nie zostawię!*¹ – garsiai šaukė įkaušęs vyras, rankose laikydamas garuojantį termosą, kuriame, kaip buvo galima spėti, buvo karštas vynas.

Kaškai, kuri garsiai žvengdama linksmi kartu su vaikais pramogavo karuselėje sėdėdama ant balto žirgo, iš

išvaizdos buvo mažiausiai penkeri ir dvidešimt metų. Ji mojavo ranka vyrui ir šaukė: *A weźże, Michał, spierdalaj!*²

Bet tai buvo kitur, kitoje dimensijoje, tuo tarpu aš ėjau ramią Stiklių gatvę ir pasukau į Žydų gatvę buvusiam žydų kvartale, einančią link Vokiečių gatvės.

Galvojau tuomet apie Klaipėdos dramos teatrą, seniausią Lietuvoje. Jo scenoje ilgai vaidinta vokiškai ir tik tarpukariu Šiaulių teatro dėka atsirado papildomai ir lietuvių scena, joje buvo vaidinama visoje Europoje tuomet pagarsėjusi čekų rašytojo Karelo Čapeko futuristinė pjesė „R.U.R. – Rosumo universalūs robotai“, kurioje jis pirmą kartą pavartojo tam tikslui savo sugalvotą žodį „robotas“ ir kurios fabula nupaiso liūdnoką žmonijos ir dirbtinio intelekto susidūrimo scenarijų. Galvojau apie šio teatro balkoną ir iš jo pasakytą vieno laivu atplaukusio aukšto svečio kalbą, kurią simboliškai galima laikyti tarpukario pabaiga. Panašiai kaip jo pradžia taip pat simboliškai būtų galima laikyti D'Annunzio kalbą apie „naują kultūrą“, pasakytą kito uostamiesčio teatre.

Apie didvyriškumą ir kultūrą dar kartą

Galvojau apie kultūrą. „Naują“, „seną“, „didžiąją“ ir „mažąsias“. Apie žinomą kroatų rašytojo Miroslavo Krležos posakį: *Sačuvaj me Bože srpskog junaštva i hrvatske kulture* – „Gink Dieve mane nuo serbų didvyriškumo ir kroatų kultūros.“

Taip Krleža apibūdino savo požiūrį į dar pirmojoje, tarpukario, Jugoslavijoje nusistovėjusį stereotipą, kuriuo buvo bandoma nubrėžti jėgų santykį tarp ją sudarančių tautų, – dar tuomet, kai šalis buvo vadinama Serbų, kroatų ir slovėnų karalyste, prieš pakeičiant pavadinimą į Jugoslavijos karalystę 1929 m.

Serbai esą šioje valstybėje mielai prisiėmė karo didvyrių vaidmenį, kovotojų, kurie noriai šventė savo pergales, nors tautos mitą kūrė iš esmės grįsdami pralaimėjimais. Šiaip ar taip, Serbija buvo Pirmojo pasaulinio karo laimėtojų pusėje ir to pakako. *Ko to kaže, ko to laže, Srbija je mala. Nije mala, nije mala, triput ratovala*, – dainuojama populiarioje (ypač per Antrąjį pasaulinį karą) serbų dainoje. „Kas gi sako, kas meluoja, jog Serbija maža. Nėra maža, nėra maža, tris kartus kariavo.“

Kroatai šioje valstybėje neturėdami tiek politinių teisių, nes sprendimų priėmimo centras buvo Belgrade serbų rankose, ypač pabrėždavo kultūrinį Zagrebo, kaip universitetinio miesto, svarbiausio literatūros, architektūros ir dailės centro visoje tuometinėje Jugoslavijoje, vaidmenį.

Būtent į šiuos stereotipus ir buvo nukreipta Krležos refleksija. Prisimindamas ją, galvojau apie tai, kad Jugoslavijoje bent jau buvo bandoma atskirti karines pergales ir įsivaizduojamą didvyriškumą nuo kultūros ir teatro premjerų. Galvojau ir apie tai, kad Maskvoje dar 2022 m. kovą ant Olego Tabakovo teatro, vadinamo „Tabakierka“, pastato fasado buvo pritvirtinta milžiniška raidė Z, padaryta iš įspūdingo dydžio Georgijaus juostelės.

Gink Dieve mus nuo „didžiosios kultūros“ ir jos teatro premjerų lygiai taip pat kaip ir nuo šios „kultūros“ „karinių pergalių“ – norėtusi pasakyti, perfrazuojant Krležą.

Sretan Božić

Pranciškonų ir Šv. Mikalojaus gatvių sankryžoje stovėjo vyras. Rūkydamas cigaretę jis fotografavo gotikinį bažnyčios fasadą.

– *Excuse me, do you know what church it is?* – paklausė jis.

Jo akcente išgirdau kažką pažįstamo ir pietietiško.

– *Hrvatska?* – paklausiau spėliodamas.

– *Da, jeste*, – atsakė vyras ir nustebeš pažvelgė į mane.

– *Ovo je crkva svetog Nikole.*

– *Sijajno, hvala druže.*

– *Uživaj u ovom gradu.*

– *Hvala tebi!*

– *Sretan Božić.*

– *Sretan Božić!*³

•

Važiavau į oro uostą per ištuštėjusį ir užšalusį miestą. Gruodžio tamsą praskaidrino įvairūs kalėdiniai žiburiai. Galvojau apie balionus, kurie galbūt jau kažkur tykojo pasienio miškuose šią šaltą naktį, laukdami palankaus vėjo ir grasindami vėl paralyžiuoti oro uosto, esančio arčiausiai išorinės ES sienos, ko gero, visoje Europos bendrijoje, veiklą ir sugriauti šventinius planus šimtams kalėdiškai nusiteikusių keleivių. Galvojau apie saulėgrįžą, apie Saulę, judančią labiausiai nutolusiame nuo dangaus pusiaujo taške, apie tai, kad ji jau pradeda grįžti atgal.

Galvojau apie tai, kad vienaip ar kitaip visiems tiems, kurie yra kelyje, kada nors teks irgi sugrįžti. Kur nors, kada nors.

– NIKODEM SZCZYGŁOWSKI –

¹ Kaška, lipk lauk iš tos karuselės, nes išgersiu visą tavo vyną ir nieko tau nepaliksiu! (*Lenk.*)

² Eik tu, Michałai, šikt! (*Lenk.*)

³ Kroatija? – Taip, teisingai. – Čia Švento Mikalojaus bažnyčia. – Puiku, ačiū tau, bičiuli. – Linkiu gero laiko šiame mieste. – Ačiū tau! – Linksmų Kalėdų. – Linksmų Kalėdų! (*Kroat.*)

Sausio 7 dieną Mineapolyje Migracijos ir muitinės tarnybos (ICE) pareigūnas, nesugebėjęs suvaldyti vidinio įniršio, paleidžia tris kulkas į neginkluotą amerikietę Renée Good. Šūvius lydi jo ištarti žodžiai: „Sušikta kalė.“ Praėjus vos kelioms minutėms televizorių ekranuose su kaubojiška skrybėle pasirodo Krašto saugumo departamento sekretorė ir, nepateikdama jokių faktų ar įrodymų, paskelbia nušautą moterį vietine teroriste. Netrukus jai antrina ir viceprezidentas, kaltę dėl mirties suversdamas pačiai Renée ir pridurdamas, kad ji buvo „išprotėjusi leftistė“, „ideologijos išplautomis smegenimis“.

Kad ir kokios etiketės Renée Good būtų kabinamos, ji buvo trijų vaikų motina, su žmona neseniai iš Kolorado valstijos atsikrausčiusi gyventi į Minesotą. Renée Good buvo poetė.

Visas internetas ėmė mirgėti filmuota medžiaga, kilo neregėto masto diskusijos kaltinant tiek šovusį, tiek nušautą. Daugelis amerikiečių kadrus matė ne po vieną kartą. Buvo narstoma iš kairės ir iš dešinės, bandant įrodyti, kad pareigūnas tik gynėsi nuo automobilį kaip ginklą naudojusios „teroristės“. Tačiau ši „teroristė“, iki šūvių likus dvidešimt šešioms sekundėms, lengvai šypsodamasi pro pravirą automobilio langą ją netrukus šaltakraujiškai nužudysiančiam žmogui tarė: „Viskas gerai, vaiki. Nepykstu ant tavęs.“

Kai viename reportaže išgirdau, kokiu siaubo apimtu balsu Renée Good partnerė Becca, parkritusi ant sniego, apsikabinusi šunį, kuris per apšaudymą buvo automobilyje, verkdamas šaukia: „Jie nužudė mano žmoną, ką man daryti?!“, supratau, kad daugiau nebeneriu knaisiotis paskutinėse Renée Good gyvenimo akimirkose, nes, kad ir kaip bandytume viską aiškinti, šios situacijos ir be-tikslės mirties neabejotinai buvo galima išvengti. Pamaniau, mažiausiai, ką galiu padaryti, tai išversti Renée eilėrašį į lietuvių kalbą, nes juo poetė kalba pati už save, kviesdama mus nepaliauti stebėtis ir mokytis būti pasaulio įvairovėje. *On Learning to Dissect Fetal Pigs* 2020 metais pelnė Amerikos poetų akademijos premiją.

Vertėja

RENÉE NICOLE MACKLIN GOOD

Apie negimusią paršelių skrodimo pamokas

noriu, kad grįžtų supamieji krėsłai,

solipsistiniai saulėlydžiai

ir pajūrio džiunglės, skambančios cikadų tercetais ir šeriuotų tarakonų kojyčių pentametrais.

atidaviau biblijas į sendaikčių krautuves

(sugrūdau jas į plastmasinius šiukšlių maišus kartu su aptirpusia himalajų druskos lempa – tas naujakikštams skirtas biblijas, pakampėse pagriebtas iš fanatikų tvirtų rankų, supaprastintas, lengvai skaitomas, parazitines):

labiau pamenu padangų gumos kvapą nuo blizgių paveikslukų biologijos knygose; jie svilino plaukelius mano šnervėse,

druska ir rašalu išterliotus delnus.

po mėnulio pjautuvu be penkiolikos trys skaitau ir kartoju

ribosoma

endoplazma –

pieno rūgštis

kuokelis

IHOP blyninėje ties powers ir stetson hills sankryža...

kartojau ir keverzojau, kol viskas susidėliojo ir nugulė kažkokioj nenusakomaj vietoj, galbūt viduriuose...

galbūt ten, tarp kasos ir storosios žarnos, kur trykšta mano sielos upeliūkštis.

dabar tai matas, pagal kurį viską nureikšminu; bejausmiškas, nutolęs nuo kadais manyje įsitaisiusio žinojimo, – it kompresas ant karščiuojančios kaktos.

leisti gyventi abiem? svyruojančiam dvasingumui ir koledžo mokslams, maištaujantiems galiniame suole

negaliu patikėti –

kad biblija, koranas ir bhagavadgyta glosto mano ilgus plaukus, kaip tai darydavo mama, šnabzdėdami „nepaliauk stebėtis“ –

visas mano supratimas seile nutįsta smakru ligi pat krūtinės šitokiu apibendrinimu:

gyvenimas tėra tik

kiausialąstė ir sperma

kur jiedu susitinka

kaip dažnai ir sėkmingai

ir kas ten miršta.

Išvydimai

Pasimatymai su Palanga (iš asmeninių užsirašymų)

Didingiausia, ką žmogaus siela gali veikti šiame pasaulyje, tai ką nors išvysti ir paprastai apsakoti ką mačiusi.

John Ruskin (1856)

2000 m. kovo 1–6 d.

Kodėl man VISKAS atsitinka Palangoje?.. Kai atsiduriu pajūrio smėlyne ir vėjas plaiksto mano draiskalus (nes tik sudraskyta čia ir atsirandu), jaučiuosi kaip bažnyčioje po išpažinties ir komunijos, kuri TOKIA stipri, TOKIA paveiki, jog ją sunku pakelti. Norisi alsuoti, traukti į save vėją ir DANGŲ DANGŲ! Gerai, kad jo, to dangaus, visada yra tiek daug ir kad jis yra VISADA...

...Ramiai skaitau Wassmo. Geriau. Sutartu laiku nušturusioje telefono būdelėje išgirstu tolimą balsą iš šiaurės... Taip, turiu pripažinti, čia, šitoje Palangoje, labiausiai trūksta šito balso.

Labiausiai reikia vietos, kur tas balsas galėtų pasiekti mane bet kada, kada tik nori būti girdimas! Man reikėjo. Dabar balsas yra mano NAMAI. Man reikia tik šito balso ir šitų kasdien kartojamų žodžių. Balso. Ir Jūros. Ir, žinoma, DANGAUS! Nurimusi lakstau smelkiama smulkaus lietaus. Nuvargusi ir nutarusi nesitraukti nuo dienos plano, palaimingai užmiegu po neįmanomai bjaurių pietų...

...Pavakarys šviesėja. Išpuolu į kopas. Ilgas kelias pušynu iki tilto ir nuo tilto – iki laivo pajūry. VIENA. VIENA! Viena pasaulyje, priklausančiame man! Viskas bus gerai. Kvailai įperšu atsivežtą butelaitį pilkajam išvargusiam šeiminkui, nustebusiam, kodėl taip trumpai svečiavausi. Vepteliu kažką apie tai, kad atvyksiu kitą sykį... Net užsirašau jo telefoną.

Kulniuojau pajūriu. Košiama vėjo iš nugaros. Kopos, nuskalautos žiemos šturmo, stūkso laukinės ir savos. Smėliu išpustytuose jų „randuose“ randu Egipto piramidžių ženklus... Stop!!!

ŽENKLAS: AIŠKUS PIRAMIDĖS TRIKAMPIS. Tvarkingai iš šonų apglėbtas smėlio sienomis, saugančiomis baltą jo šventumą. VIETA. Akimirksniu plyksteli tikro egiptietiško apreiškimo prisiminimas tikroje Egipto piramidėje. Tai ne atsitiktinumas. Horizonte nušvinta oranžinė juosta, žadanti nepaprastą dovaną – saulėlydį. Atsisėdu tiesiai smėlinės piramidės viršuje. AIŠKIAI JAUČIU, KAIP Į MANE ARTĖJA APGLĖBIANČIOS RANKOS. Oranžinė juosta vaiskėja, ryškėja. Dieviška jos šviesa plinta, plečiasi, atrodo, tuoj nutviekis visą dangų ir įvyks stebuklas. Būtinai išvysiu Jį. Gal jau dabar regiu. Suklumpu ir baltame, pirmąkart, nepaliestame smėlyje įbrėžiu kryžiaus ženklą. Pati nežinau, kodėl man pasidingoja, kad kryžius čia netinka. Kad kažką lyg ir sugadinau. Kad įvykdžiau veiksmą daugiau iš inercijos nei iš intencijos. Pažeidžiau kažkokią esamą tvarką, į kurią neturėjau teisės kištis, bet įsikišau. Dėl savo egoizmo! Iš nelemto noro pagerinti situaciją net tuomet, kai ji ir taip yra TOBULA. Pagalvoju – reikia tą kryžių persukti link saulės. Tą padarau (perdarau, taisau).

Kryžius žiūri į saulėlydį. Kaip ir aš. Bet jau negaliu atsikratyti nuojautos, kad padariau KAPĄ.

2000 m. kovo 5 d., sekmadienis

Palanga pilna Saulės. Saulėje maudysiuos visą dieną. Mažame viešbutėlyje išgeriu kavos. Spragsi malkos židinyje. Plekšnė šviežia ir skani. Paplūdimyje – įstrigęs norvegų laivas. Jis antras šiemet – po audros. Minios vaikšto ir fotografuojasi. Ir aš. Pučia saulėtas vėjas. Popiečio trumpas atodūsis. Ir vėl – pajūris, pajūris. Nusikas link tilto. Fotografuoju. Surandu savo „altorių“, vėl apneštą vėjo, vėl kitokį. Danguje raudonas mažas saulėlydžio lopinėlis primena TA...

...Einu tiltu, kad tik jis niekada nesibaigtų... Sutemsta visai. Jūra sumišo su dangum. Aš nenoriu sugrįžti. Nenoriu niekur būti. Tiesiog sustingti šitam rūsčiam pilkume. Į gabalą. Į mumiją. Į lietu. Reikia grįžti vis tiek. Jau rytoj. Ir viskas prasidės iš naujo. Ir viskas iš naujo baigsis.

Esu nešama
Nešamas yra laisvas
Nešamas yra matomas
Nešamas visada nesaugus.

2007 m. kovo 27 d.

Temperatūra apie +20 °C. Spigina į nugarą. Einu tuščiu, pilku, išbadėjusiu parko taku nuo gulbių ežerėlio link

miesto. Tolumoje vyriškis lėtai grabinėja kankorėžius. Pasakysiu jam: „Padėk Dieve.“ Kažin, kaip reaguos? Plyname pajūryje, be mudviejų, nieko daugiau nėra.

Artėju. Gerai, jei senas, o jei ne? Gali nesuprasti... Ne, ne senas... Baugščiai pažvelgiam vienas į kitą. Beveik akilai, „lietuviškai“. Svetimai. Nepasakysiu. Parkas ištuštėja dar labiau...

2008 m. sausio 8 d., antradienis

Pajūris – visas mano. Ir visas VISAS baltas. Ištrypinėju pėdas ten ir atgal – nuo Birutės kalno iki tilto. Negaliu atsiplėšti nuo jūros, kuri šiandien itin šneki. Įsijautusi nenustoja pasakoti. Nesustabdomai, monotoniškai, pulsuojančiu ritmu, įkyriai ir įtaigiai. Kai grįžtant kopos staiga nutraukia jos šneką, ūmai tampa neįmanoma, lyg užvėrus duris į patį gyvenimą. O dar tas tirštasis, kremiškas toks dangus, padraikių debesų gumulais numegztas iš padėvėtos vilnos. Įkyrus raudonis pakraščiuose – į tokį ilgai nepažiūrėsi. Greit viskas apsunksta, pajuosta, išsibraiko klampėje... tarsi kas pamazgų būtų papylęs.

2008 m. sausio 9 d., trečiadienis

Palanga – vėl TIK mano. Apledėjusiais žvyruotais takeliais bandau nuėiuoti iki jūros. Šiaip taip pavyksta. Jūra šiomet ypač traukianti savin. Negaliu atsiplėšti, nors jau imu čiaudėti nuo perdrėkusių kojinių batuose. Parku grįžtu link miesto – pajuntu, kaip balsu ištariu „kaip gera“, ir čia pat sukalbu „Tėve mūsų“. Atsigręžiu į rūmus ir atsiduriu tiesiai prieš laiminančio Kristaus statulą. Abu išskečiame rankas ir vienas kitam palinkime ramybės. Galvoju apie Jurgą. Šiandien baigsiu skaityti jos „Viršvalandžius“. Tik dabar suvoki, kad jos TIKRAI NEBĖRA. Nežmoniško artumo ir skaudaus praradimo sąmyšis. Kažkas panašaus buvo įvykę, kai išėjo Marju Mutsu (estų grafikė, artima bičiulė). Tai pirmieji ženklai, kad teks pratintis prie atsiveikimimų. Dabar – Mamos eilė. Kasdien su nerimu (ir baime).

2014 m. sausio 21 d., antradienis

Einu pajūriu. Mėlis. Smėlis. Sniego liežuviai. Ledo lopiniai. Pušys. Saulė. Vėjo – ne. Jei paskambintų Rūta K., galvoju, papasakočiau jai, kaip čia stebuklinga. (Kodėl Rūta?..) Ir įeinu į parką ties Birutės kalnu. O čia – trys figūros ruošias kopti aukštyn. Girdžiu t i k r a Rūtos K. balsą... Sveika!

Abi išgeriam kavos „Ramybėje“. Skani...

2014 m. sausio 24 d.

Taip, Neringa. Ji paskolino fotoaparata. Valio!!! Bėgu prie jūros. Vakarykščiai stebuklai laukia manęs (nors lyg ir truputį aptirpę). Saulė šviečia tiesiai į nosį. Vėjo nėra.

Pasaka. Atsargiai šlepšiuoju baltomis, lapkritinėmis užšalusiomis bangomis vos vos treskant stikliniam dangui. Pasikabinu ant kaklo puikųjį „Canon“ ir spaudinėju mygtuką be perstojo. „Pagaunu“ save ištaisai besisypsančią (juokinga, kaip vaikas), iš tiesų daugosi širdis nuo mažų – didelių atradimų. „Mažmožių rojus“ – perfrazuoju tą žavingą Roy kūrinį. Tikras mažmožių rojus (tiesiogine prasme).

Spragsiu ir spragsiu. Jau saulė ima artėti link horizonto, ledo luitai staiga ima švytėti prabangiais gintarais. Šešėliai ryškina briaunas, mažutėse properšose sustingsta akmenukas ar įšalusi paukščio plunksna. Einu ir einu. Į kairę – į dešinę. Tiesiai. Koją kiek įklimpsta ledo košėje, bet rizikos nebesibaiminu. Žinau, kad esu taip giliai, kad giliau nebeįklimpčiu. Tiesiog giliau – nebėra. Artėjant 5 val. staiga pastebiu, kad ir saulės nebėra, o mano pirštai raudonai violetiniai. Susigrūdau aparata į kuprinę ir mėšlungiškai braukau „letenas“ į suplyšusių kišenių briaunas. Uždususi ropščiuoju į kopas ir paskui – tiesiu taikymu į „Žvaigždę“. Čia horilkos 50 g. Tenka dalintis su rankomis, kurios vis dar „kraujuoja“, ir, nurijusi gurkšnį, trinu jas atriui skysčiu iki raudumos. Paskui godžiai suryju ukrainietiško barščio porciją ir dar įveikiu gana efektingą lėkštę kiaulės kūno su troškintais kopūstais. Namie karšta arbata gražina sąmonės ramybę ir iki vidurnakčio skaitau Camus. Šįkart „Krytį“.

2019 m. sausio 20 d.

Taip. Mėnulis. Parkas. Tyla. Sniegas. 9 val. vakaro. Einu neapšviestais, nematomaiais takais lydima liūdno ir sutrikusios mėnulio fizionomijos, šokančios paskui mane visą kelią, kelią į niekur, kelią tiesiog KELIU.

Kartkartėmis žvilgteliu atgal, nusišypsau jam, globotojui, ir mano išdžiūvęs ilgesys – būti globojamai – sujūdina instinktus.

Iškyla vienas įsimintiniausių mano turistinių nuotykių. Jau grįžtant per Austriją, pavakariais (o tai – ypač svarbi aplinkybė), staiga pro autobuso langą nusidriekia ryški, plati, didinga, n e r e a l i vaivorykštė, apglėbdama visas nuostabiąsias Alpes. Ji (jergutėliau!), ji tiesiog „važiavo“ kartu su mūsų autobuso kairiuoju kraštu neatsilikdama, tuo pačiu „greičiu“. Tai truko ilgai. Tikrai ilgai. Taip ilgai, kad laiko sąvoka nebeteško prasmės. Net nepastebėjau, kada ji dingo.

Ji slenka mano pasauliu iki šiol.

2019 m. rugsėjo 16 d.

Pro Ramunės trečio aukšto vakarinį langą (tai mano „viešbutis“) – vakaruojantis jūros debesijos grožis – rūstus, neišpasakojamas. Realus. Dėl realumo pūsteli koks šuoras nuo lango – sujūdina vėstantį rankšluostį ant stilingos baltos lovos atbrailos – leidžia pasijusti gyvai gyvybės gyvastyje. „O! Tu Palangoj? Tokiu oru!“ – girdžiu telefone blaivią vilnietišką repliką. Na taip. Taip! Grįždama nuo vėjo, verčiančio šonan ir teškiančio ne tik smiltis, bet jau ir jūros putas tiesiai į akis, – jaučiuosi esanti. Esanti tikra, kad manęs iš čia nėra jūra neišraus, net su savo penkiametrinėmis bangomis, 24 m/s vėjo gūšiais. Beje – vis dar nešiojuosi krepšyje maudymosi rankšluostį, kaip viltį ją – tą stichiją – pergalėti, ne, gal permaldauti ar susitarti dėl rytoj. Arba – kitąkart.

Kol kas geriau grįšiu prie kontroversiškos, sirupu pasaldintos, pipirais pabarstytos „Petro imperatorės“ istorijos. Šiai moteriškei, atrodo, būtų irgi netikusi rami saulėta bala su pritūpusiais žmogėnais, nė į žmogpaukščius nepanašiais.

2025 m. rugsėjo 22 d.

Klasikinis, lietuviškas debesų peizažas visą dieną kelionėje jūros link. Žemas, savas, saugus dangus, apsipilkavęs visa imanoma pilkuma, patikimai aprėminęs rudenėjančius Žemaitijos lygumų plotus. Tiesiog prisižadėjęs būti (ir likti) Žemės garantu, jos sielos atšvaitu, jos šventąja dvasia, tikruoju Dievo pažadu – įsikūnijusiu žmogaus akių žvilgsnyje, – kad patikėtum. Jokios pompastikos. Ramybė, absoliuti taika, pasitikėjimas savimi, jaukus, dosnus ir pilnas. Bekraštis.

Vakare einu šaižiai draskoma jūrinio vėjo. Tatai – tinka. Tai pažadas, kad neišnyks debesys ir bus TAS saulėlydis. Jūra dūksta iki nusikalbėjimo, kuriam čia nebūtų vietos. Ir gerai. Raudonas saulės ovalas jau netoli laidos – nors jo ir nesimato. Jo tiesiog nereikia, jo tiesiog būtų per daug šitame nuosaikiame peizaže, kurio išsipildymo nuojauta artėja. Pakrantės spektaklyje dalyvauja tik trys: jūra, dangus ir aš.

Didžiulė neaprėpiamybė virš purluojančių vandenių dažosi – ne – ima š v y t e t i i nežemiškomis spalvomis – oranžas, rausva, melsva, pilkšva, violetinė žalsvais pakraščeliais. Beprasmiška vardinti. D a n g i š k o m i s spalvomis taposi virškosminis anapusiųs paveikslas, prie kurio gal tik Čiurlioniui kiek pavyktų priartėti. (O Dievulėliau! juk šiandien kaip tik jo gimtadienis.)

Stebiu toliau – aukščiau. Dangiškas spektaklis aiškiai artėja link kulminacijos. Trys ryškiai ir taisyklingai susiskirsčiusios skaudaus oranžo juostos, tvarkingai siaurėdamos idealios perspektyvos dėsnio kryptimis, iškilmingai, romiai sminga horizontan, mažuose tarpuose dar palikdamos vietos dienos gyvastį primenančiam mėliui.

Visa tai kruopščiai aprėmina prabangia pilkuma praturtėjusi dienos debesų procesija, betgi neužklodama ryškios stabilios geltonos kiaurymės – spalvinio aukšnio akcento, apie kurį dabar ir rutuliojasi veiksmas.

Stebuklų reginys neskubriai mainosi bręsdamas iki absoliutaus gėrio ir liudydamas bet kokių pigių spindesių atsisakymo gelmę dovanoja paskutinį rausvą švytėjimą – Jūrai. Taip! Jūra staiga nusidažo rausvai. Sutikusi priimti dovaną, ji tolygiai padalija rausvumą atskiroms, vis dar triukšmaujančioms bangoms, kurios savo ruožtu – jau visai nutylant dangui – išplukdo dangaus spalvas į pakrantės smėlį... TAIP! Tenka patikėti – matau. Pakrantės smėlis – ružavas, kaip kad ką tik matytas dangus. Dangus įrodo savo vienybę su Žeme, pratęsdamas save iki begalybės. Vos juntamas jo rausvumas, atidavęs spalvas, dabar jau punktyrais slopsta smėlyje ir gėsta sutartinai – Dangus ir Žemė. Labanakt.

Socializuotis su tekstu

► Atkelta iš p. 5

kremta bagetes ir šnekučiuojasi, barmenė Brigita saugo mano neliečiamybę, ir aš žinau: kai būsiu parašiusi paskutinį puslapį, prisijungsiu prie jos pasimokyti prancūzų kalbos.

Aš mėgstu rašyti kavinėse ir Rygoje bei kitur. Valandėlei užbėgi, atsisėdi, susikaupi, ir plūsta tekstas kaip kavos srovė iš šnypščiančio kavos aparato, burbuliuoja putojantis pienas, trinksi kavinės durys, skamba energinga arba ramianti, arba retro muzika, skimbčioja kasos aparatas ir smulkios monetos, šalia šurmuliuoja nežinomi žmonės, kuriems nieko nereikia iš manęs, ir nelieka nieko kito, kaip tik šiam kunkuliuojančiam gyvenimui suartėti su tekstu.

Ranka rašau bet kurioje vietoje ir bet kuriuo metu, kai tik atsiranda būtynybė – užsirašau stabtelėjusi ant šaligatvio, atsisėdusi ant suoloelio parke arba visuomeniniame transporte, lėktuve ir metro, pajūryje, miške, terasoje, net teatre užsirašau ant operos programėlės, rašau ant bilietų, čekių, servetėlių...

Dabar turiu nešiojamąjį atlenkiamą kompiuterio stalielį, kurį pasiimu kelionėn, nes įsigudrinu rašyti sėdėdama ant grindų. (Labai praverčia ir mažas patiesalas!)

Neturiu rašomojo stalo, žinoma, galėtų būti dar vienas atsiliečiamas rašyti...

Švara

Jeigu kartais tupėdama prie savo nešiojamojo rašomojo stalo kažką iš lėto sraigės žingsniu parašau, man vis atrodo, kad tai nelabai pavykęs tekstas, daug kart perskaitau jį prieš siūsdama pirmajam žmogui – redaktoriui. Nė vienam kitam nerodau savo tekstų, nė vienam neskaitau. Įsivaizdavimas, kad tai kas nors perskaitys, mane gąsdina, pajuntu stingulį, nesaugumą, nekantrumą, pradėdu baimintis, gėdintis ir kartais tikėti, kad bent šį kartą bus pasisekę... O čia pravartu prisiminti Hemingway'ų, kuris puikiai suprato, kad mes visi esame tik disciplinos mokiniai, joje meistrais netampame.

Kol mano tekstą paims redaktorius, aš jį perskaitau maždaug dešimt kartų, lėtai ir kruopščiai skaitau, taisau, trinu, papildau, patikrinu faktus, rašybą, svetimžodžius, švarinū, valau, skaidrinu. Turiu įgimtą savybę – tekstas turi būti „švarus“, kai jį siunčiu pirmajam skaitytojui – redaktoriui. Daug kart girdėjau kolegų platinamą mitą, kad viską turi ištaisyti redaktorius; tačiau aš nesu iš tų, kurie numeta savo žodžių jovalą ant redaktoriaus rašomojo stalo. Aš negaliu, nekyla ranka nusiųsti redaktoriui „nešvarų“ tekstą.

Dalis vietinių redaktorių yra fanatiški normatyvinės kalbos puristai, jie, ko gero, pamiršo, kad literatūrinis tekstas su savitu autoriaus stiliumi nėra informacija visuomeninei medijai. Bet yra ir tokių redaktorių, kurie susikaupę apmąsto konkretaus teksto turiningumą. Šie – retenybė, nes jie giliau suvokia tekstą. Tekstas turi būti kuo išbaigtesnis.

Laikas įrodė, kad mano asmeninis, savitas siekis efektingo žodžio retai kada išlaikė laiko išbandymą, ir tenka apgailestauti, jog tam tikruose disputuose esu nugalėjusi redaktorių. Savo pirmuosiuose tekstuose aš visada bandydavau pasiteisinti redaktoriui dėl savojo pasirinkimo ir taip lengvai nesusitaikydavau su teksto pataisomis. Kaip maištaujantis vaikas priešindavausi redaktoriaus pateiktiems siūlymams. Tačiau dabar, kai pati redaguojau, galiu suprasti, kaip autorius priima redaktorių. Redaguodama kitų autorių tekstus bandau pati sau užduoti klausimą: ar sudėliojus kablelius ir ištaisius akivaizdžias kalbos klaidas leisti autoriui skelbti savo tekstą tokį, koks jis yra, bet dar tolokai iki idealaus, kokį aš, kaip redaktorė, galėčiau įsivaizduoti, ar dar pabandyti paspausti autorių, parodyti jam kryptį ir padėti peržengti jo paties susikurtą ribą? Aš priklausu prie antrųjų. Koks turi būti geras redaktorius? Aš neturiu vienareikšmio atsakymo. Redaktoriui būtina išmokyti išsilaisvinti iš perdėto autoriaus teksto garbinimo. Esu įsitikinusi, kad geru redaktoriumi negali būti žmogus, kuris pats nebandė rašyti, taigi gyvena kitoje planetoje nei autorius.

Tačiau kaip motina žinau, kad negali nieko kito, kaip tik leisti maištingam vaikui suklysti, leisti maištingam autoriui rašalu išsitepti nosį...

Bėgant metams aš, kaip autorė, išmokau vengti savojo principingumo ir leidžiu redaktoriams nugalėti mane nereikšminguose mūšiuose. Dabar žinau, kad geras redaktorius yra „angelas sargas“, kaip vaizdžiai pareiškė vienas mano buvęs redaktorius.

Iš: *Rakstniecības laboratorija. Rīga: Dienas Grāmata, 2023*
Vertė Arvydas Valionis

Lenkiškame Vilniuje

► Atkelta iš p. 9

renkasi studentai, kai jiems teikiamas daktaro laipsnis. Tai labai sena viduramžiška tradicija. Kaip jauna valstybė elgsis su tais senais reliktais? Žmonės juos puoselės: trečdalis iš puikybės, trečdalis visai rimtai, trečdalis tam, kad paerzintų kitus.

Pilsudskis, kuris čia mokėsi, pats atidarė universitetą. Kai kartą vakarojau su vienu lenkų karininku, jis man išdėvė paslaptį, kad tądien Pilsudskį galėčiau pamatyti traukinyje: jis vyksta į netoliese esantį savo dvarą. Bet aš ten nesiveržiu. Netinku garbės rikiuotei. Esu per menka persona.

Rytai girdžiu griausmingus trimito garsus. Priešais viešbutį įsikūrusi gaisrinė. Pro vartus išvirsta vežimas. Jame nedidelė kuopelė bet kaip susėdusių ugniagesių, vilkinčių paprastais žalsvos spalvos drabužiais su blizgančiais metaliniais šalmais, kuriuos kaip tik dabar maunasi ant galvų. Šalmai turi kažką romėniško. Tose siūbuojančiose vežėčiose tarp vyrų išsižergęs stovi trimitininkas, su trombonu, ir pučia taip, kad žmonės sustoja gatvėje ir klausosi, taip gražiai jis triūbija. Į vežimą pakinkyti du uolūs bėri arkliai. Jie neskubėdami traukia vežimą gatvėmis ir gatvelėmis, narsiai artėdami prie gaisravietės. Kitas vežimas su keistu aparatu svyruoja iš paskos, ir ten blizga šalmai. Greičiausiai veža pumpavimo aparatą. Už jo kiti du melsvai dažyti vežimai su statinėmis. Jos pilnos vandens ir yra gabamos per miestą ten, kur kilo gaisras. Galiausiai paskutinis vežimas su ryžtingai nusiteikusiais pareigūnais ir keliais civiliais. Visi darda į įvykio vietą. Jokių abejonių: ugnis bus nugalėta. Po pusvalandžio vėl trimituoja. Jie grįžta. Gaisras užgesintas. Arba jo nė nebuvo.

Kaip norėčiau patirti daugiau lenkiškumo, daugiau lietuviškumo, daugiau rusiškumo. Bet kalba mane riboja. Ir mažai turiu palydovų. Išvykęs iš Varšuvos jaučiuosi visai apleistas.

Miesto centras aptriušęs, senoviškas, susispaudęs. Šiaurinė miesto dalis visai kitokia, jos veidas šiuolaikiškesnis. Didžioji prekybinė Adomo Mickevičiaus gatvė driekiasi per miestą iš rytų į vakarus. Rytiniame gale ji baigiasi ties Katedros aikšte ir Pilies kalnu.

Mickevičiaus gatvėje, apaugusioje tankiomis medžių eilėmis, daug gražių parduotuvių. Erdvios vaisių prekyvietės stebina prekių gausa. Keli knygynai; vitrinos pilnos vien rusiškų knygų. Neblogai atrodantis „Bristolio“ viešbutis. Geriausias miesto restoranas, dvi kavinės, siūlančios fantastišką rusiškų pyragų ir saldainių asortimentą. Ten jais nukrauta didžiausia salė; nesuprantu, kas visa tai suvalgys. Kiek giliau nuo gatvės Lenkų teatro³ pastatas, pagarbiai prieinu arčiau.

Johnas Cooganas, „Tegyvuoja karalius“⁴: gal tas Johnas ir gali ką nors pasiūlyti, bet dresuoti gyvūnai ir vunderkindai man atgrasūs. Man gėda į juos žiūrėti. Gatve traukia ūkininkų kinkiniai, dažniausiai jie važiuoja gurguolėmis, mat kelias tolimas ir jie bijo užpuolikų. Vadeliotojai pėdina šalia. Yra ir visai nedidelių vežimų; ūkininkai avi avies odos batus, dėvi

juodus arba baltus kailinius, aukštas kailines arba dirbtinio kailio kepurės.

Bet pamatyk, kas ten stūkso apsisiautęs rudeniskai gelsvai ruda lapija, – tai Pilies kalnas, o ant jo pirmą kartą senoji Vilniaus vieta. Buvo toks lietuvių didysis kunigaikštis Gediminas, kuris ant kalno pastatė pilį. Apačioje, pagoniškoje šventykloje, degė ugnis. Pirmasis lenkų ir lietuvių karalius Jogaila, už kurio – pagal sutartį – buvo ištekinga gražioji, švelnioji Lenkijos Jadvyga, pasikrikštijo ir nugriovė tą šventyklą. Jos vietoje pastatė Stanislovo katedrą, taip kerštaudamas krikščionybei. Krikščionis, pamatęs tą baisų pastatą, turėtų vėl atsiversti į pagonybę. Nieko gero iš tokių priverstinių santuokų ir negali tikėtis. Bažnyčia panaši į graikų šventyklą arba lenkišką miesto teatrą. Vyslos Antika. Tą santuoką išardė mirtis, Lenkija ir Lietuva vėl tapo atskiriomis valstybėmis, bet Katedros neįmanoma buvo pakeisti. Šventasis Kazimieras ten guli sidabriname, tūkstantį du šimtus kilogramų sveriančiame karste; Katedroje stovi aštuonios sidabrinės lenkų karalių skulptūros, bet „net visi Arabijos aromatai...“⁵. Atskirai nuo šios graikų šventyklos, arba miesto teatro, stovi varpinė; dažnai vidurdienį praeinu pro ją ir girdžiu trimito garsus. Vyrukas viršuje trimituoja į visas keturias puses. Man paaiškina: tai lenkų kareivis, o trimitavimas yra jų įgulų tradicija. Iš Pilies kalno papėdėje esančio parko rusai išsivežė savo Puškino paminklą. Jiems buvo reikalingas metalas. Atsitraukus [rusų armijos generolui Pavelui] Rennenkampfiui čia buvo pagrindinė vokiečių vadovybės būstinė; miesto parke vidurdienį skambėjo vokiška muzika. Suolai ir dabar tebestovi kaip poilsio parke.

Ant kalno. Raudoni mūrai; pasak legendos, iš čia veda tunelis į netoliese esančius Trakus. Apačioje raudonų plytų kareivinės, geltonuojantys krūmynai kalno šlaituose, tamsi spindinti upės tėkmė: Vilija. Apačioje daugybė namelių raudonais stogais, vežimai, bildesys. Toliau, už manęs, vienas šalia kito stovi trys kryžiai – netikėta: sako, kad tai lenkai, kurie generolo Muravjovo įsakymu ten buvo nužudyti 1863 metais. Nieko nepamirštantys lenkai dar okupacijos metais ėmėsi šių kryžių statybos. Ir patranka: šūviais iš šios patrankos rusai kasdien dvyliką valandą paskelbdavo vidurdienį. Kiek senų tradicijų: akademinės iškilmės bažnyčioje, trimitavimas, patrankos šūviai. Šiais laikais jau visur pilna laikrodžių, bet kaip lėtai tai pasiekia valdžios institucijas. Ilgai grožiui skaidriu Vilijos upės vandeniu, kuriame atspindi dangus, už jos – miškų vainikas.

Vertė Agnė Blaževičienė

³ Dabartinis Vilniaus mažasis teatras.

⁴ Matyt, kalbama apie Victorio Schertzingerio nebylų filmą *Long Live the King* (1923), kuriame vaidino dar vaikas, bet jau Holivudo žvaigždė Jackie Cooganas.

⁵ Citatos nuotrūpa iš Shakespeare'o „Makbeto“, veikiausiai užuomina į įtemptus lietuvių ir lenkų santykius (visas ledi Makbet sakiny: „Čia vis dar kvepia krauju; net visi Arabijos aromatai nesugebėtų suteikti malonaus kvapo šiai mažai rankelei“ (vert. A. Churginas).

Tarp užsakymo ir laisvės: pokalbis su Rolandu Rimkūnu

► Atkelta iš p. 7

Buvau paprašytas, kad didžiosios iliustracijos jau būtų kuriamos ne kaip kartotės, o kaip originalios ir savitos iliustracijos, išlaikant mažosiose iliustracijose naudotą „graviūros“ stilistiką ir pagarbą krikščioniškajai ikonografijai.

– *Iliustracijų, kaip ir heraldikos, atveju yra įdomus (ir svarbus) užsakovų indėlis. Ypač kalbant apie Romos mišiolą – kiek ten iki šiol svarbus yra kanonas? Galbūt buvo pateiktos taisyklės, kurių buvo privaloma laikytis? Ar tiesiog turėjo įsijungti vidinis cenzorius? Dirbdamas pasitelkė vadinamąją vektorinę grafiką. Kodėl?*

– Romos mišiolų iliustracijos, ar tai būtų Romos mišiolai lietuvių kalba, ar Romos mišiolai, išleisti kitomis kalbomis, tampa Visuotinės Katalikų Bažnyčios nuosavybe. Romos mišiolų knygoje nėra šios iliustracijų autorių pavardės. Bet kuriame pasaulio kampelyje, bet kuria kalba leidžiamuose Romos mišioluose gali būti naudojamos bet kurios anksčiau Romos mišioluose atspausdintos iliustracijos. Galime rasti įvairiausių stilistikos dabartinių Romos mišiolų iliustracijų – nuo klasikinės ikonografijos sprendinių iki autorinio modernizmo ar tiesiog į knygą sudėtų vaikų piešinių. Parodoje pristatomos 15 iliustracijų Romos mišiolui lietuvių kalba yra atliktos

laikantis klasikinės krikščioniškosios ikonografijos tradicijos, tačiau iliustracijos turi ir išskirtinių formų sprendinių. Vienas iš tokių originalių sprendinių yra klasikinės ikonografijos atlikimas vektorinės graviūros stilistika. Kitaip nei klasikinės graviūros, sukurtos raižant metalo plokštę kalnu, kompiuterinė vektorinė programa suteikia naujų raiškos galimybių. Klasikinių graviūrų lenktas ir plastiškas tekstūrų linijas Romos mišiolu iliustracijose pakeitė kampuotos ir aštrios vektorinių linijos. Toks linijų kampuotumas ir aštrumas leido iliustracijoms įgyti išskirtinį optinį įspūdį. Pagaliau vektorinė grafika prasmingai sujungė senąsias ir naujas spaudos technologijas.

– *Toks truputėlį patetiškas (o gal ne?) klausimas – kas Tau šiandien atrodo svarbiausia perduoti jaunesniems autoriams, pradėdantiems savo kelią?*

– Atsakydamas į šį klausimą pakartosiu savo Mokytojo Raimondo Miknevičiaus, šiandieną jau nesančio tarp mūsų šioje žemėje, žodžius: „Jei nori, kad žmogus tave prisimintų greitai ir ryškiai, užtenka žmogui trenkti į veidą. Bet jei nori, kad žmogus tave prisimintų ilgai ir iš gražesnės pusės, reikės ilgai ir atsakingai dirbti. Ir tai... nėra jokios garantijos, jog būsi prisimintas.“

aleksandras burokas

KIEKVIENAS VAIKAS TURI SAVO MĖNULĮ

*Skulptoriaus drugys –
sparnais raižo lapelius
septynių seserų.*

Inanna

Gyventi yra ne sunkiau nei įkvėpti ir iškvėpti. Mirti yra ne sunkiau nei perbėgti basom brastą ar čiulpti mylimosios nykštį. Jie beldė du kartus. Kai gimė juodbruva mergaitė arkos šešėlyje, nes niekada negimė – jie beldė tris kartus. Girdėjau, kvantinės dalelės eina kiaurai sienas. Kiaurai skūrą. Kaip pelėsis. Kaip sielvartas užmūrytoj vieno kambario širdy.

Vilna į vilką –
auglys, išpampęs kaip kalė.

Juodžemio jaunatis
panagėse –
ritualinė savižudybė.

Stuburo skliautas,
mano žvaigždėta naktis
Atlaso
užstrėnyje –
slankstelis po slankstelio,
varžtas po varžto.

Žvėris paprašė motinos.
Motina persileido.

Žvėris paprašė apsėklintojo.
Paverčiau spermą rūgštim.

Žvėris paprašė polimero mantijos,
atsparios savigailai.
Vožtuvas sprogo ir popas užduso savo pagiežos
dvideginium.

*Gimiau iš tėvynės idėjos
ir vulgaraus pokšto.*

Žvėris nie ka da neprašė D—vo.

Džiovinti ilgus
vyriškus plaukus
tarp čirškiančių šlaunų
~ amžinojo
kūrinijos žiemą.

Saldus kaip kraujomaiša, plaučio
gemalas –
tai mano gemalas,
tai mano anima.

Išsiverčiu iš dramblio kaulo
orbitos
įvardis –
nei žmogus, nei vardas.

Ugnies karalaitė, visų begėdysčių valdovė,
spįsta, išpučia
burna į burną
šiltą odą, laužo kvapą kaip šviesos lavina
į grotą.
Tai kolektyvinė prisikėlimo baimė

ir tai yra Kambarys.

Mano vaiko mėnulis nuskendo
juoko banga
Pripetės miške,
už saulėtekį, minaretų;

mano vaikas

vienmatės saulėgražos metropoliais
vietoje akių,
tykà, universalus susinaikinimo,
vietoje vardo.

DOVYDAS LIORENCAS

Melvino Burgesso romano pavadinimas

Atsibudo palėpėj pažadintas šviesos pro stogo kraterius.
Galvojo išgirdęs jos aimanas, bet įsitikinęs knarkimo ritmu nusileido į apačią.
Susikalibravo kišenių turinį, apsidairė, išgėrė vakarykščio alaus ir išėjo.
Atsisėdęs į autobusą klausė „Joy Division“.

Atvyko.

– Turi? – paklausė.

– Jo.

gulint nuo žemės
tekanti karščio banga
užtvindė akis vaiskia ramybe
žydruma virš galvos susiliejo
su medžių rankų latakais
kol medikai vėl nepažadino
po 10 minučių dangaus

prozektorius rožiniu chalatu

rūko cigaretę lauke

viduje judesio nematyt
dega šviesos

pasiteirauju durininko
ar yra galimybė užeit

jis nueina užmesdamas akį į savo laikrodį

už vartų matosi du
trišakiu cilindru sujungti cechai:
iš registratūros keliaujama –
priduoti arba atsiimti

pastatai neturi kaminų
saulė aplink nesibasto
akis traiškančio baltumo sienos
apleistas išėjimas

vėjas užpučia formalino tvaiką
suvirpa laidai tarp cechų

Hiperaktyvumo nuolydis
hiperaktyvaus vaiko
hiperaktyviai lakstančio
hiperaktyviai ramaus.
Hiperaktyviuos namuos
hiperaktyvią naktį
hiperaktyviai mąstant
hiperaktyviai naštai.
Hiperaktyviai mirštant
flegmatiškoj kilpoj tėvų,
hiperaktyviai pūnant
tarp tūkstančio kitų.

Paprasta pašto dėžutė

„ŠIAURĖS ATĖNUS“ gaunanti
pašto dėžutė

Naujais 2026 m. nauja
„ŠIAURĖS ATĖNUS“
kaina - 2,20 €.
GERIAUSIA-
PRENUMERUOTI!